

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Захарова Ольга Валеріївна

УДК 342.9:179

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА СУСПІЛЬНОЇ
МОРАЛІ В УКРАЇНІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.В. Захарова

Науковий керівник –
Юнін Олександр Сергійович,
доктор юридичних наук,
доцент

Дніпро – 2019

АНОТАЦІЯ

Захарова О.В. Адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 – Право). – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2019.

Дисертацію присвячено аналізу існуючих наукових підходів, законодавства України і практики його реалізації з метою визначення теоретичних засад, механізму та особливостей адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні, а також окреслення шляхів її вдосконалення.

У роботі підкреслено важливість суспільної моралі як особливого об'єкта адміністративно-правової охорони, необхідність постійного та цілеспрямованого здійснення якої полягає у: 1) визнанні моральності та її охорони як одного із пріоритетів серед завдань публічної адміністрації та системоутворюючих елементів національної безпеки;

2) наявності окремої важливої групи суспільних відносин щодо охорони суспільної моралі, яка потребує регулювання з боку держави;

3) соціальному запиті суспільства на регулятивну роль держави в охороні моральних цінностей;

4) наявності системи нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини, пов'язані із охороною суспільної моралі;

5) здійсненні керівного впливу щодо галузей, функціонування яких пов'язане із охороною суспільної моралі (управління культурою, освітою, наукою, охороною здоров'я, а також у галузі інформатизації, видавничої справи, діяльності засобів масової інформації тощо), котрі найбільш повно і всебічно можуть бути забезпечені виключно за допомогою державно-владного регулювання;

6) наявності системи органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, здатних забезпечити реалізацію функції держави, пов'язану із охороною суспільної моралі;

7) здійсненні державного контролю та нагляду за додержанням чинного законодавства й вимог відомчих нормативно-правових актів у сфері охорони суспільної моралі, а також за обігом продукції, що може негативно впливати на фізичний, розумовий або моральний розвиток громадян України;

8) встановленні умов і порядку обігу продукції, що негативно впливає на суспільну мораль;

9) застосуванні заходів державного примусу, в тому числі адміністративної відповідальності, до порушників законодавства в сфері охорони суспільної моралі.

Вивчення стану українського суспільства з точки зору дотримання норм моралі у повсякденному житті дозволило оцінити його як несприятливий: 70,1% респондентів вважають його у тому чи іншому ступені проблемним, а більша кількість опитаних – 63,3%, вважають, що за останні три роки моральний клімат українського суспільства зазнав кардинальних змін у бік погіршення. Все це переконало в доцільності визнання суспільної моралі в якості пріоритетного об'єкту адміністративно-правової охорони, а руйнування традиційної системи моральних цінностей суспільства безпосередньою загрозою національній безпеці української держави.

Встановлено періодизацію розвитку правових основ охорони суспільної моралі в Україні. Суттєвий вплив на розвиток правових засад охорони суспільної моралі в будь-який історичний період справляло її залежність від особливостей державного ладу, форми правління та режиму, що панував у країні. При цьому визначальним чинником, від якого залежав стан охорони суспільної моралі, були межі втручання держави до цієї сфери. Насамперед, це виявлялося через інститут цензури, який отримав найбільшого поширення в «імперський» період та період панування радянської влади, а також відповідному ставленні держави до громадсько-політичного і культурного

життя суспільства та скоєння відповідних аморальних вчинків.

Вироблено концепцію адміністративно-правової охорони суспільної моралі, яка: по-перше, визначає особливу роль охоронних засобів в зміцненні моральності у суспільстві та утвердженні здорового способу життя; по-друге, спрямована на усунення реальних та потенційних загроз національній безпеці у гуманітарній сфері через прояви моральної та духовної деградації суспільства; по-третє, передбачає формування цілісного організаційно-правового механізму зазначеної охорони, який включає норми права, відповідні адміністративно-правові засоби та суб'єкти їх застосування.

Сформульовано поняття адміністративно-правової охорони суспільної моралі як врегульовану нормами адміністративного права діяльність публічної адміністрації, спрямовану на утвердження мотивації українського суспільства на здоровий спосіб життя, недопущення поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, забезпечення дотримання суб'єктами адміністративно-правових відносин етичних норм і правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, та застосування до порушників цих правил заходів адміністративного примусу.

Виокремлено суб'єктів та розглянуто нормативні джерела регулювання правовідносин у сфері охорони суспільної моралі, які об'єднано у три групи: 1) нормативні документи міжнародного права; 2) національне законодавство з питань охорони моральності; 3) норми корпоративної етики.

Окреслено основні форми публічного контролю як засобу адміністративно-правової охорони суспільної моралі. Вивчено зарубіжний досвід і міжнародну практику адміністративно-правової охорони суспільної моралі та можливості його адаптації для України, зокрема в частині: – впровадження «моральної» цензури, побудованої на нормативних засадах дотримання основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованості її права на споживання інформації, вільної від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному

стану (80,4% опитаних дали позитивну відповідь); – створення інституції, безпосередньо відповідальної за реалізацію державної політики у сфері забезпечення морально-етичного розвитку українського суспільства та охорони суспільної моралі, адже ліквідація Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі ще більше ускладнила й до того ж напружену ситуацію навколо цієї сфери; – прийняття Закону України «Про захист дітей в Інтернеті» (на зразок США), який регулюватиме відносини, пов'язані із захистом дітей від інформації, що надходить від мережі-інтернету та може завдати шкоди їх фізичному і психічному здоров'ю, моральному, духовному, психічному, фізичному і соціальному розвитку; – створення спеціального громадського утворення (на зразок Німеччини) «Асоціація добровільного моніторингу провайдерів мультимедійних послуг», що виконуватиме функції саморегулюючого органу з фільтрації сайтів щодо перевірки матеріалів, шкідливих для молоді; – встановлення спеціальної відповідальності для інтернет-провайдерів за розміщувану ними інформацію з метою підвищення їх відповідальності за контент (наприклад, законодавство Австралії, Бельгії, Колумбії, Франції, Швейцарії, Південно-Африканської Республіки прямо покладає на інтернет-провайдерів обов'язок сповістити правоохоронні органи про сайти з дитячою порнографією); – запровадження системи фільтрації, спеціальних чипів та інших технічних засобів захисту споживачів Інтернету та телебачення, насамперед з метою захисту дітей від порнографії і насильства (наприклад, у Норвегії в телевізійні приймачі вбудовується спеціальний чіп, який затемнює екран при демонстрації сцен насильства і жорстокості, а також відвертих сексуально-еротичних сцен); – удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності центрів реабілітації дітей, що постраждали від комерційної сексуальної експлуатації тощо.

Сформульовано низку пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства про адміністративні проступки у сфері охорони суспільної моралі.

Ключові слова: адміністративно-правова охорона, адміністративно-правові засоби, адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, аморальний вчинок, етика, мораль, охорона суспільної моралі, поведінка, суспільна мораль.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Захарова О.В. Використання зарубіжного досвіду як умова вдосконалення адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6-2. Т. 2. С. 112-117.

2. Захарова О.В. Определение общественной морали через призму административно-правового дискурса. *Право и политика*. 2017. № 3. С. 34-40.

3. Захарова О.В. Поняття, сутність та особливості адміністративної відповідальності за правопорушення проти суспільної моралі. *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. Том 3. С. 166-170.

4. Захарова О.В. Суспільна мораль як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 105-110.

5. Захарова О.В. Історико-правовий екскурс становлення та розвитку законодавства України у сфері охорони суспільної моралі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1. Том 3. С. 122-127.

6. Захарова О.В. Міжнародні стандарти та їх вплив на правову охорону суспільної моралі в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 82-87.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Захарова О.В. Співвідношення категорій «правова охорона» та «правовий захист» у контексті забезпечення норм суспільної моралі / *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції*: матер. Всеукр. на ук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 27 трав. 2016 р.). Дніпропетровськ:Дніпроп.держ.ун-т внутр. справ, 2016. С. 225-228.

8. Захарова О.В. Шляхи оптимізації законодавства України про адміністративні проступки у сфері охорони суспільної моралі / *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (Дніпро, 30 травня 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 122-125.

9. Захарова О.В. Програмно-цільовий аспект правової охорони суспільної моралі в Україні / *Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 листоп. 2017 р.). Дніпро:Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ;Ліра ЛТД, 2017. С. 306-309.

10. Захарова О.В. До питання про необхідність вдосконалення законодавчого забезпечення охорони суспільної моралі в Україні / *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 лютого 2018 р.). Дніпро:Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С.164-167.

SUMMARY

Zakharova O.V. Administrative-legal protection of public morals in Ukraine.. – Qualification scientific work on the rights of the Manuscript.

Candidate's thesis of juridical science. Special subject 12.00.07 –

Administrative Law and Procedure; The Financial Law; The Information Law. – Dnipropetrovs’k State University of Internal Affairs, Ukraine, Dnipro, 2019.

The dissertation is devoted to the analysis of existing scientific approaches, legislation of Ukraine and the practice of its realization in order to determine the theoretical foundations, mechanism and peculiarities of the administrative and legal protection of social morality in Ukraine, as well as outline ways of its improvement.

The work emphasizes the importance of public morality as a special object of administrative and legal protection, the necessity of the continuous and purposeful realization of which is: 1) recognition of morality and its protection as one of the priorities among the tasks of public administration and system-forming elements of national security;

2) the existence of a separate important group of public relations regarding the protection of public morals, which requires regulation by the state;

3) social demand of society for the regulatory role of the state in the protection of moral values;

4) availability of a system of normative legal acts regulating social relations connected with the protection of public morals;

5) implementation of the governing influence on the branches whose functioning is related to the protection of public morals (management of culture, education, science, health, as well as in the field of informatization, publishing, media activities, etc.), which are the most complete and can be comprehensively provided exclusively with the help of state-owned regulation;

6) the presence of a system of state authorities and civil society institutions capable of ensuring the fulfillment of the state's function of protecting public morals;

7) the implementation of state control and supervision over the observance of the current legislation and the requirements of departmental legal acts in the field of protection of public morality, as well as the circulation of products that may negatively affect the physical, mental or moral development of Ukrainian citizens;

8) establishment of conditions and order of circulation of products, which

adversely affects public morality;

9) application of measures of state coercion, including administrative liability, to violators of legislation in the field of protection of public morality.

The study of the state of Ukrainian society from the point of view of observance of morality standards in everyday life has allowed him to be assessed as unfavorable: 70.1% of respondents consider him to be in some degree problematic, while a larger number of respondents – 63.3% – believe that over the past three years the moral climate of Ukrainian society has undergone dramatic changes in the direction of deterioration. All this has convinced the expediency of recognizing social morality as a priority object of administrative and legal protection, and the destruction of the traditional system of moral values of society as a direct threat to the national security of the Ukrainian state.

The periodization of the development of legal foundations for the protection of public morals in Ukraine has been established. Significant influence on the development of legal principles for the protection of public morals in any historical period was made by its dependence on the peculiarities of the state system, the form of government and regime that prevail in the country. At the same time, the defining factor on which the state of public morality depended were the limits of state intervention in this sphere. First of all, this was manifested through the institution of censorship, which was most widespread in the "imperial" period and the period of the rule of the Soviet power, as well as the corresponding attitude of the state to the socio-political and cultural life of society and the commission of appropriate immoral acts.

The concept of administrative and legal protection of social morality is developed, which, first, defines the special role of protective means in strengthening morality in society and the establishment of a healthy lifestyle; secondly, it is aimed at eliminating real and potential threats to national security in the humanitarian sphere through manifestations of moral and spiritual degradation of society; thirdly, involves the formation of a holistic organizational and legal mechanism of the said protection, which includes the rules of law, the relevant administrative and legal

means and the subjects of their application.

The concept of administrative and legal protection of public morality as formulated by the norms of administrative law is formulated. The activity of public administration, aimed at strengthening the motivation of Ukrainian society in a healthy way of life, preventing the distribution of products, adversely affecting public morality, ensuring compliance with the ethical norms of administrative-legal relations by subjects of administrative-legal relations and the rules of conduct in society based on traditional spiritual and cultural values, and the application to offenders s rules of administrative coercion.

Subjects are distinguished and normative sources of regulation of legal relations in the field of protection of public morality are considered, which are grouped into three groups: 1) normative documents of international law; 2) national legislation on the protection of morality; 3) the norms of corporate ethics.

The main forms of public control as a means of administrative and legal protection of public morality are outlined. The study of foreign experience and international practice of administrative and legal protection of public morals and the possibilities of its adaptation for Ukraine, in particular: – introduction of "moral" censorship, built on the normative principles of observance of fundamental rights and freedoms of man and citizen, guaranteeing his right to use information, free from materials that threaten the physical, intellectual, moral and psychological state (80.4% of respondents gave a positive answer); – the creation of an institution directly responsible for the implementation of state policy in the field of moral and ethical development of Ukrainian society and protection of public morality, since the elimination of the National Expert Commission of Ukraine for the protection of public morality has further complicated and further complicated the situation around this sphere; – adoption of the Law of Ukraine "On the Protection of Children on the Internet" (like the USA), which will regulate relations related to the protection of children from information coming from the Internet and may harm their physical and mental health, moral, spiritual, mental, physical and social development; – creation of a special public education organization (such as

Germany) "Association of voluntary monitoring of multimedia service providers", which will act as a self-regulating body for filtering sites for checking materials that are harmful to young people; – establishing special responsibility for internet providers for the information they provide to raise their responsibility for content (for example, the law of Australia, Belgium, Colombia, France, Switzerland, South Africa directly imposes on ISPs the duty to notify law enforcement agencies about sites with child pornography); – the introduction of filtration systems, special chips and other technical means for protecting consumers of the Internet and television, primarily to protect children from pornography and violence (for example, in Norway, a special chip embedded in television receivers that obscures the screen when demonstrating violence and violence, as well as straight sex and erotic scenes); – Improvement of normative and legal support of activity of rehabilitation centers for children who suffered from commercial sexual exploitation, etc.

A number of suggestions and recommendations aimed at improving the legislation on administrative offenses in the field of public morals protection are formulated.

Keywords: administrative-legal protection, administrative-legal means, administrative liability, administrative offense, immoral act, ethics, morals, protection of social morality, behavior, social morality.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Захарова О.В. Використання зарубіжного досвіду як умова вдосконалення адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6-2. Т. 2. С. 112-117.

2. Захарова О.В. Определение общественной морали через призму административно-правового дискурса. *Право и политика*. 2017. № 3. С. 34-40.

3. Захарова О.В. Поняття, сутність та особливості адміністративної відповідальності за правопорушення проти суспільної моралі. *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. Том 3. С. 166-170.

4. Захарова О.В. Суспільна мораль як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 105-110.

5. Захарова О.В. Історико-правовий екскурс становлення та розвитку законодавства України у сфері охорони суспільної моралі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1. Том 3. С. 122-127.

6. Захарова О.В. Міжнародні стандарти та їх вплив на правову охорону суспільної моралі в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 82-87.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Захарова О.В. Співвідношення категорій «правова охорона» та «правовий захист» у контексті забезпечення норм суспільної моралі / *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції:*

матер. Всеукр. на ук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 27 трав. 2016 р.). Дніпропетровськ:Дніпроп.держ.ун-т внутр. справ, 2016. С. 225-228.

8. Захарова О.В. Шляхи оптимізації законодавства України про адміністративні проступки у сфері охорони суспільної моралі / *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (Дніпро, 30 травня 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 122-125.

9. Захарова О.В. Програмно-цільовий аспект правової охорони суспільної моралі в Україні / *Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 листоп. 2017 р.). Дніпро:Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ;Ліра ЛТД, 2017. С. 306-309.

10. Захарова О.В. До питання про необхідність вдосконалення законодавчого забезпечення охорони суспільної моралі в Україні / *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*:матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 лютого 2018 р.). Дніпро:Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С.164-167.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	1
Розділ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ	
1.1. Суспільна мораль як об’єкт адміністративно-правової охорони.....	11
1.2. Генезис адміністративно-правової охорони суспільної моралі	25
1.3. Поняття, сутність та зміст адміністративно-правової охорони суспільної моралі	43
Висновки до розділу 1	55
Розділ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ В УКРАЇНІ	
2.1. Нормативна складова організаційно-правового механізму охорони суспільної моралі в Україні	58
2.2. Суб’єкти адміністративно-правової охорони суспільної моралі, їх функції та повноваження	76
2.3. Адміністративно-правові засоби охорони суспільної моралі	99
Висновки до розділу 2.....	114
Розділ 3. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ В УКРАЇНІ	
3.1. Міжнародні стандарти та зарубіжний досвід правової охорони суспільної моралі.....	117
3.2. Публічний контроль у сфері охорони суспільної моралі: напрями вдосконалення.....	129

3.3. Шляхи удосконалення законодавства про адміністративні проступки у сфері охорони суспільної моралі та практики його реалізації	145
Висновки до розділу 3.....	161
ВИСНОВКИ.....	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	170
ДОДАТКИ.....	195

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблема зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя багато століть привертає до себе увагу, а в сучасних умовах набула ще більшої гостроти, адже руйнування традиційної системи моральних цінностей є безпосередньою загрозою національній безпеці української держави.

Набуває розмаху інформаційна війна, що спрямована на руйнування історико-світоглядних основ українства, на розпалювання в соціумі національної й релігійної ворожнечі. Сьогодні ж інформаційна війна, разом із позитивним сприйняттям корупції, ксенофобії, расизму, насильства, набуває інших обрисів – через приниження державних символів, виправдання збройних посягань на територіальну цілісність України.

Не сприяє збереженню та відновленню морального здоров'я нації і стан правового забезпечення охорони суспільної моралі, адже більшість норм відповідного закону, прийнятого ще у 2003 році, фактично не діють, оскільки є недосконалими та не охоплюють весь спектр продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, зосереджуючись лише на продукції сексуального чи еротичного характеру, що не дає можливості належним чином здійснювати охорону та захист суспільства від негативного впливу такої продукції.

Не принесли допоки бажаних результатів і зусилля держави щодо протидії зростанню адміністративної деліктності у сфері захисту суспільної моралі. Зростає кількість вчинюваних адміністративних деліктів, поглиблюються тенденції демонстративної зневаги до норм моралі та права, а це свідчить про певну «адаптацію суспільства», своєрідне «звикання населення» до цих антигромадських проявів, роблячи їх як би «звичними», «соціально-схвалюваними» або, принаймні, «не засуджуваними» в суспільстві. Разом з тим, адекватних механізмів адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні дотепер не вироблено. Зокрема,

результати проведеного соціологічного опитування вказують на: негативний вплив на формування суспільної моралі мережі Інтернет (59,7%) та ЗМІ (43,8%); неможливість підтримки сприятливого морального клімату у суспільстві без участі держави (40,8%); недостатності інформування громадськості стосовно захисту суспільної моралі та різних її аспектів ЗМІ (61,4%); неефективну в цьому напрямі роботу правоохоронних органів (48,1%); невідповідність Закону України «Про захист суспільної моралі» вимогам сьогодення (69,5%) та необхідність прийняття його нової редакції (63,5%); доцільність впровадження державної цільової програми охорони суспільної моралі в Україні (73,2%); необхідність використання жорсткої моральної цензури у ЗМІ, мистецтві, шоу-бізнесі тощо (41,0%); необхідність посилення кримінальної (73,6%) та адміністративної (59,0%) відповідальності за порушення законодавства проти суспільної моралі; недостатнє використання позитивного зарубіжного досвіду (65,6%) тощо.

Попри те, що проблеми правової охорони суспільної моралі неодноразово ставали предметом наукових досліджень відомих вчених-правознавців, зокрема: В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, І.В. Арістової, О.М. Бандурки, В.М. Бевзенка, Д.М. Бахраха, К. С. Бельського, Ю. П. Битяка, А.С. Васильєва, В.В. Галунька, В.М. Гаращука, І.П. Голосніченка, І.С. Гриценка, Т.О. Гуржія, Є.В. Додіна, Р.А. Калюжного, С.В. Ківалова, А.М. Колодія, Т.О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А.Т. Комзюка, С.Ф. Константінова, В.В. Костицького, О.В. Кохановської, М.В. Лошицького, Р.С. Мельника, Т.П. Мінки, Р.В. Миронюка, С.О. Мосьондза, В.Я. Настюка, В.І. Олефіра, В.Ф. Погорілко, Д.В.Приймаченка, П.М. Рабіновича, Ю.М. Старилова, Ю.О. Тихомирова, М.М. Тищенко, Ю.М. Тодики, О.Ф.Фрицького, О.І. Харитонової, Ю.С. Шемшученка, В.К. Шкарупи, О.С. Юніна та ін., наразі постало питання перегляду усталених підходів до з'ясування значення суспільної моралі, пріоритетних напрямів її формування, адже спеціальних досліджень, спрямованих на вивчення особливостей адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні не

проводилося, зазначена тематика не була повноцінно вивчена в теоретико-методологічних роботах з адміністративного права.

Разом з тим слід віддати належне дисертаційній роботі Н.Б. Новицької «Правові основи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері: теорія та практика» (Ірпінь, 2016 р.), яка має вагоме як теоретичне, так і практичне значення, проте її наукові положення стосуються лише інформаційної складової означеної проблеми. А робота В.О. Морозової «Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі» (Ірпінь, 2006 р.) присвячена лише з'ясуванню особливостей притягнення порушників норм суспільної моралі до адміністративної відповідальності.

Таким чином, неналежний рівень правових, економічних та організаційних умов, які сприяють реалізації права на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення та запровадження надійного механізму охорони суспільної моралі, недостатність розробок на теоретичному рівні, наявність практичних правових проблем, а також необхідність проведення комплексного дослідження теоретичних засад, способів і механізмів адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні зумовили вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обрана тема дисертаційного дослідження спрямована на виконання основних положень Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04 березня 2015 р. № 213-р., Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2011-2015 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24.09.2010 № 14-10, та загальноуніверситетської наукової теми «Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування» (державний реєстраційний номер 0112U003550), затвердженої 28.05.2012.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства та узагальнення практики його застосування визначити теоретичні засади, механізм та особливості адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні й на цій основі розробити пропозиції щодо його удосконалення.

Вказана мета зумовлює розв'язання таких *завдань*:

- з'ясувати сутність суспільної моралі як об'єкта адміністративно-правової охорони;
- встановити періодизацію розвитку правових основ охорони суспільної моралі в Україні;
- визначити поняття адміністративно-правової охорони суспільної моралі;
- розглянути нормативну складову організаційно-правового механізму охорони суспільної моралі в Україні;
- визначити систему суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні;
- уточнити адміністративно-правові засоби охорони суспільної моралі;
- вивчити зарубіжний досвід правової охорони суспільної моралі та можливості його адаптації для України;
- окреслити основні напрями публічного контролю у сфері охорони суспільної моралі;
- виробити конкретні заходи, спрямовані на удосконалення законодавства про адміністративні проступки у сфері охорони суспільної моралі та практики його реалізації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері охорони суспільної моралі.

Предметом дослідження є адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу цього дослідження складає комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-

наукових методів пізнання, застосування яких зумовлено об'єктом і предметом дослідження для вирішення поставлених завдань, що забезпечує отримання достовірних наукових результатів та всебічного висвітлення досліджуваної проблеми. Зокрема, лінгвістичний та логіко-семантичний методи використано при розгляді термінологічних питань та поглибленні понятійного апарату (підрозділи 1.1, 1.3, 2.3, 3.2). Порівняльно-правовий метод (підрозділи 2.1, 3.1) покладено в основу аналізу законодавства у досліджуваній сфері в Україні, а також компаративного аналізу відповідних норм вітчизняного та міжнародного права. Аналітичний метод (підрозділи 2.3, 3.2) надав можливість встановити необхідність вдосконалення адміністративного законодавства, що регламентує порядок застосування адміністративно-правових засобів охорони суспільної моралі в Україні. Системно-структурний метод застосовувався при аналізі системи суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні, а формально-юридичний – під час дослідження нормативно-правових актів, що визначають їх функції та повноваження. Соціологічний та статистичний методи використано для аналізу та узагальнення результатів проведеного анкетування, а також емпіричних даних щодо окремих питань охорони суспільної моралі (підрозділи 1.1, розділи 2 та 3). Методи класифікації та групування використовувалися для дослідження адміністративно-правових засобів охорони суспільної моралі в Україні, форм публічного контролю зазначеною сферою (підрозділи 2.3, 3.2). Вимог формальної логіки щодо послідовності, визначеності, несуперечності й обґрунтованості суджень здобувач дотримувався у формулюванні висновків і пропозицій відповідно до мети дослідження.

Нормативною основою роботи є Конституція України, законодавчі акти України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, постанови Верховної Ради, акти Президента і Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних органів виконавчої влади. У ході дисертаційного дослідження було також використано

міжнародні документи захисту моральності, психічного здоров'я та психологічного стану споживачів продукції ЗМІ, Інтернету, видавничої діяльності, захисту дітей від шкідливої інформації та законодавство зарубіжних країн (Греції, Чехії, Швейцарії, Норвегії, Австралії, Великої Британії, Німеччини, Польщі, Російської Федерації, Франції, Італії, Данії, Литви, Швеції, Китаю, Білорусі, Молдови, Азербайджану, Португалії, Естонії, Латвії, Казахстану), досвід яких щодо адміністративно-правової охорони суспільної моралі може бути імплементований в Україні.

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання дисертації склали наукові праці фахівців у галузі філософії, загальної теорії держави і права, теорії управління та адміністративного права, інших галузевих правових наук.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять: дані Державної служби статистики, Національної поліції України, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення та інших державних органів, аналіз політико-правової публіцистики, довідкових видань, фактологічних матеріалів щодо адміністративно-правової охорони суспільної моралі; узагальнення практики юрисдикційної діяльності судів загальної юрисдикції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення проти суспільної моралі, статистичні матеріали Державної судової адміністрації України за 2014-2017 рр., зведені дані опитувань 466 респондентів з числа працівників правоохоронних органів, засобів масових інформації, громадських організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших у вітчизняній науці адміністративного права комплексних досліджень особливостей адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні. У результаті виконаного дослідження сформульовано низку нових теоретичних положень, обґрунтовано висновки, рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України. Основні з них такі:

– обґрунтовано доцільність визнання суспільної моралі в якості

пріоритетного об'єкту адміністративно-правової охорони, а руйнування традиційної системи моральних цінностей суспільства безпосередньою загрозою національній безпеці української держави;

– вироблено концепцію адміністративно-правової охорони суспільної моралі, яка: по-перше, визначає особливу роль охоронних засобів в зміцненні моральності у суспільстві та утвердженні здорового способу життя; по-друге, спрямована на усунення реальних та потенційних загроз національній безпеці у гуманітарній сфері через прояви моральної та духовної деградації суспільства; по-третє, передбачає формування цілісного організаційно-правового механізму зазначеної охорони, який включає норми права, відповідні адміністративно-правові засоби та суб'єкти їх застосування;

– доведено необхідність створення інформаційно-аналітичної системи моніторингу стану охорони суспільної моралі здатної забезпечити аналіз поточного стану дотримання в суспільстві морально-етичних норм, прогнозування його змін і надання можливості прийняття рішень щодо його регулювання для запобігання можливим негативним наслідкам; запропоновано доповнити Закон України «Про захист суспільної моралі» статтею 17 «Інформаційно-аналітична система моніторингу стану охорони суспільної моралі»;

– визначено поняття адміністративно-правової охорони суспільної моралі як врегульовану нормами адміністративного права діяльність публічної адміністрації, спрямовану на утвердження мотивації українського суспільства на здоровий спосіб життя, недопущення поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, забезпечення дотримання суб'єктами адміністративно-правових відносин етичних норм і правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, та застосування до порушників цих правил заходів адміністративного примусу;

– удосконалено теоретичні засади адміністративно-правової охорони суспільної моралі, а саме: принципи, мету та її завдання;

– здійснено характеристику нормативної складової організаційно-правового механізму охорони суспільної моралі в Україні, яку складає значна кількість правових актів, що визначають: 1) загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи охорони суспільної моралі; 2) пріоритетні напрями гуманітарного розвитку держави, формування здорового способу життя та забезпечення дотримання норм етичної поведінки; 3) правовий статус суб'єктів охорони суспільної моралі; 4) порядок застосування дозвільно-ліцензійних та експертно-оціночних засобів охорони суспільної моралі; 5) порядок здійснення публічного контролю (нагляду) у зазначеній сфері; 6) підстави та порядок застосування заходів юридичної відповідальності за порушення норм суспільної моралі тощо;

– уточнено систему суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі, що представлена органами різної компетенції та функціонального спрямування, які поділено на суб'єктів: загальної, міжгалузевої, галузевої, функціональної та самоврядної компетенції;

– наголошено на виключній значущості адміністративно-правових засобів забезпечення дотримання в суспільстві морально-етичних норм і правил поведінки, адже вони виступають тим динамічним інструментарієм, який приводить в рух весь механізм охорони суспільної моралі, дозволяє як запобігти негативним проявам аморальної поведінки, так і покарати винних, створити умови (спрогнозувати) гуманітарного розвитку держави, формування здорового способу життя та дотримання норм етичної поведінки; серед них виділено засоби: аналітичного (моніторинг), експертно-оціночного, дозвільно-ліцензійного, реєстраційного, превентивно-примусового та контрольно-наглядового характеру;

– вивчено зарубіжний досвід і міжнародну практику правової охорони суспільної моралі та запропоновано шляхи імплементації його позитивних надбань для України.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання у:

– науковій діяльності – результати дисертаційного дослідження можуть бути взяті за основу для подальшої розробки проблем адміністративно-правової охорони суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, визначення шляхів підвищення його ефективності (акт впровадження у наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права від 07.06.2018);

– законотворчій діяльності – для розробки і вдосконалення законодавства у сфері охорони суспільної моралі. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства України, зокрема, до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Закону України «Про захист суспільної моралі» тощо (довідка Науково-дослідного інституту публічного права від 07.06.2018);

– практичній діяльності – для вдосконалення діяльності суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні (акт впровадження Головного територіального управління юстиції у Дніпропетровській області від 27.04.2018);

– освітній діяльності – положення й висновки дисертації знайшли застосування при викладанні дисциплін «Адміністративне право», «Публічне адміністрування», «Адміністративна відповідальність», а також при підготовці лекцій і навчальних посібників із даних дисциплін (акт впровадження у навчальний процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 29.05.2018).

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, положення та висновки, узагальнені та сформульовані у дисертації, оприлюднювалися на науково-практичних конференціях, зокрема: «Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції» (м. Дніпро, 2016 р.), «Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції» (м. Дніпро, 2017 р.), «Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід»

(м. Дніпро, 2017 р.), «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Дніпро, 2018 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із основної частини (вступу, трьох розділів, що об'єднують дев'ять підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 243 сторінки, з яких 169 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 271 найменування і займає 25 сторінок. Додатки розміщено на 34-х сторінках.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ

1.1. Суспільна мораль як об'єкт адміністративно-правової охорони

Переживаючи складний етап розвитку, сучасне українське суспільство опинилося на межі необхідності переосмислення ролі таких важливих соціальних регуляторів, як мораль і право.

Нині українське суспільство максимально політизовано і прагматизовано, внаслідок чого в суспільній свідомості наочно простежуються прямо протилежні явища: з одного боку – практично знецінився потенціал моральних норм як регулятора стосунків, а з другого – усе більше виявляє себе прагнення людей моральних цінностей, відновлення розмежування добра і зла. Триває болісний процес переоцінки цінностей, формування нових моральних ідеалів, які б відповідали сучасному рівню розвитку суспільних відносин [224, с. 100].

Саме мораль, разом із різними духовними цінностями, є визначальним чинником нормальної життєдіяльності будь-якого громадянського суспільства. Як слушно зазначає А. Ушаков, сьогодні стає дедалі очевиднішим, що успіхи науково-технічного інформаційного прогресу не призвели до підвищення рівня моральності та духовності людства, а іноді спостерігаються зворотні тенденції. Саме тому багато діячів науки, культури, релігії одним із шляхів подолання цієї кризи вважають розвиток духовності, яка повинна пронизувати всі сфери суспільства і спрямовувати на їх гармонізацію. Єдність наукового знання і духовних традицій давнини є одним зі шляхів морального прогресу в суспільстві [244, с. 238].

Мораль є складним і багатогранним явищем, тому існує велика кількість різних її дефініцій, які часто мають неоднаковий зміст. Проте не можемо

оминути це поняття чи розглянути його лише з одного погляду, оскільки незаперечним залишається факт важливості моралі як явища для всіх галузей суспільного життя.

У Великому енциклопедичному юридичному словнику визначення терміна «мораль» [23, с. 484] подається як таке, що походить від латинського слова «moralis» – моральний, корінь якого становить термін mores – звичай, поведінка. Мораль означає духовність, форму суспільної свідомості і вид суспільних відносин (моральні відносини); один із способів регулювання поведінки людей у суспільстві за допомогою усталених приписів. Як форма суспільної свідомості мораль виникла разом зі становленням людської цивілізації. У процесі розвитку суспільства формувалися й відповідні принципи моралі. Сучасна мораль є втіленням цілісної системи поглядів на соціальне життя, буття людини, що знаходить вираз в інформації (від лат. in – «в» та forma – «форма»: зовнішній прояв даних, відомостей, повідомлень, кодів, символів і т. п.) [256, с. 25].

В широкому розумінні довідкова література визначає мораль як правила моральності, а також саму моральність [118, с. 310], тобто розкриває її зміст та сутність через систему поглядів, уявлень, норм, оцінок і принципів поведінки людей, що регулюють моральну поведінку людей або систему норм, яка визначає обов'язки особистості щодо суспільства та його суб'єктів.

З етимологічної точки зору визначення моралі зводиться до розуміння її змісту через аспекти, що визначають її як: сукупність норм і принципів поведінки людей стосовно суспільства та інших людей; одну з основних форм суспільної свідомості; повчальний висновок тощо [221, с. 323].

«Специфікою моралі є те, що вона, на відміну від таких форм суспільного регулювання, як економічна, правова, адміністративна тощо, які спираються на спеціальні установи, силу державного примусу (право), ґрунтується на силі переконання, громадської думки, традицій, моральних авторитетів, а складовими частинами моралі є моральна діяльність, моральні відносини, моральна свідомість» [250, с. 399; 262, с. 17].

Досить ґрунтовним є визначення моралі, наведене І.М. Євтухич, на думку якої мораль – це «категорія, що визначає рівень свідомості, сформованої еволюційно, з урахуванням життєвого досвіду; поняття, що може бути усвідомлене людьми; людське уявлення про належне, критерієм якого є добро і зло, чесність, порядність, справедливість, правда, кривда; явище динамічне, що формується і змінюється залежно від досягнутого економічного, матеріального, інформаційно-технічного, культурного та духовного рівня суспільства або групи людей чи окремого індивіда; внутрішнє спонукання людини, яке спрямоване на досягнення належного, абсолютних цінностей, істинності; внутрішнє переконання, що формується усвідомлено людиною під впливом виховання, освіти, оточуючого соціального середовища у вигляді норм, принципів, поглядів, оцінок» [43, с. 290].

Отже, мораль – це певна ієрархічна система загальноприйнятих у суспільстві цінностей; система поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людей; одна з форм суспільної свідомості; регулятор суспільних відносин (політика, виробництво, соціальна сфера, сім'я) [20, с. 15]; система етичних цінностей, норм і правил поведінки особи, професійної групи або спільноти, політичної партії або громадської організації, суспільної групи чи класу [81, с. 16]; сукупність вимог, приписів, норм і принципів щодо поведінки людини у ставленні її до суспільства, соціальних інститутів, суб'єктів, до інших людей і до самої себе з позицій добра чи зла [92, с. 68]; система поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людей [237, с. 78; 263, с. 365].

Поєднуючи себе із відповідними соціальними регуляторами, мораль розглядається як одна з форм суспільної свідомості, вона являє собою своєрідне відбиття моральних відносин в уявленнях і поняттях, закріплених у певних нормах поведінки людей. Іншими словами, мораль тісно пов'язана із суспільством, є визначальним рівнем свідомості усіх його членів, показником розвитку держави та суспільства.

З урахуванням цього надзвичайно гострою проблемою, що потребує свого розв'язання, є забезпечення охорони суспільної моралі – незамінного чинника розвитку цивілізованої спільноти. Тому, перш за все, потребує з'ясування зміст і сутність такого соціального явища, як суспільна мораль.

Поняття суспільної моралі визначено, перш за все, на законодавчому рівні у відповідному законі як «система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість» [169].

Категорія «суспільна мораль» досить часто вживається разом з близькими за змістом такими поняттями, як «мораль», «громадська мораль», «моральність», «моральні засади суспільства» тощо. Для цих понять безумовно спільним є наявність оціночного характеру відповідних правоположень [32], а також спільна зорієнтованість на врегулювання правовими засобами тих чи інших проявів, сторін, елементів суспільної моралі [58].

Наявність близьких за значенням термінів у законодавстві свідчить про відсутність усталеного та єдиного підходу щодо того, яку категорію з числа моральнісних слід використовувати та необхідність науково-термінологічного і законодавчого узагальнення використання термінів з метою опрацювання універсального розуміння такого явища, яким є суспільна мораль.

Існуючі погляди фахівців у сфері філософії, педагогіки та юриспруденції на поняття моральності (суспільної моралі) можна поділити на такі позиції:

1) моральність розглядається як сукупність традицій і звичаїв, які сформувалися протягом тривалого часу у будь-якого народу, що проживає на конкретній території. Все те, що відбувається не відповідно до усталених традицій, є аморальним;

2) моральність можна визначити як сукупність обов'язкових велінь, властивих совісті індивідуума і керуючих його волею і діяльністю [37, с. 7];

3) суспільна мораль розуміється в сенсі протиставлення тілесного, тобто моральне (високе) – духовне, аморальне (низьке) – тілесне. Духовна сфера людини відповідає в тому числі й за гармонійний розвиток особистості. Іншими словами, суспільна мораль є тим, що «відповідає» за сферу протидії людських вадам.

«Головна відмінність тлумачення суспільної моралі в праві від її розуміння в етиці, психології, соціології і філософії, – наголошує І.І. Припхан, – полягає в тому, що в праві вона розглядається не як різновид суспільної свідомості, а як об'єкт правового захисту та регулятор суспільних відносин (при дослідженні генезису правових норм та джерел права)» [133, с. 31]. «В останньому значенні, – вказує вчена, – передбачається, що поряд із нормами моралі суспільні відносини регулюються і нормами права (в тому випадку, коли моральне регулювання є недостатнім)» [133, с. 31].

В цілому суспільна мораль виступає посередницьким механізмом у процесі гармонізації відносин людини і суспільства. Однак поряд із нормами моралі суспільні відносини регулюються і нормами права. І тут ми маємо справу зі складною соціально-філософською проблемою взаємодії права і моралі як ціннісних регуляторів суспільних відносин. При цьому вітчизняне законодавство розглядає суспільну мораль не тільки як регулятор суспільних відносин, а й як об'єкт правової охорони [228].

З наведеного може бути запропоновано виокремлення характерних рис суспільної моралі, з яких випливає, що це явище: по-перше, розкривається через систему етичних норм; по-друге, являє собою сукупність правил поведінки; по-третє, ґрунтується на сформованих самим суспільством уявленнях про належне.

Такі характеристики суспільної моралі дають лише формальне визначення сутності цього явища, оскільки окремі аспекти в наведеному (зокрема, розкриття змісту суспільної моралі як системи етичних норм) дають лише умоглядне, відокремлене від адміністративно-правового контексту, розуміння цього поняття. Тому детальний аналіз змісту, який законодавцем

було вкладено до визначення суспільної моралі, є необхідним, передусім для уточнення його сенсу, підґрунтя та усунення деяких термінологічних розбіжностей.

Досліджуючи складові цього поняття, слід, перш за все, звернутися до положень Основного Закону України, який у ст. 3 найвищою соціальною цінністю проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Разом із тим, незважаючи на наділення громадян України широким колом прав і свобод, в контексті забезпечення суспільної моралі такі складові характеристики Конституції України, як, наприклад, свобода думки і слова, свобода світогляду та віросповідання та деякі інші, не можуть вважатися безмежними. Згідно зі ст. 64 Конституції України права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, установлених Основним Законом. Як справедливо стверджують фахівці, забезпечення моральності населення, захист репутації або прав і свобод інших людей є однією з підстав для встановлення тимчасового обмеження прав і свобод людини [40, с. 128].

Ототожнення антигромадської поведінки з аморальною простежувалося у багатьох працях науковців радянської доби, які обґрунтовували це тим, що в соціалістичному суспільстві будь-яка антигромадська дія суперечить нормам комуністичної моралі.

Під час посягань на суспільну моральність порушується злагоджений механізм життєдіяльності суспільства, відбувається дезорганізація його об'єктивної сторони – моральнісних відносин – і в той же час завдається певна шкода його суб'єктивній стороні, індивідуальній свідомості, душевному стану людей як суб'єктів суспільних відносин. Це може стосуватися як невеликої групи людей, так і більш широкої просторової сфери певного району, місцевості, наприклад при руйнуванні пам'ятників історії і культури, масовому знищенні або пошкодженні місць поховання [241].

Протидія цим негативним явищам завжди була одним з державних пріоритетів, підтвердженням чому є, наприклад, Указ Президента України

«Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя», де наголошується, що захист моральності, утвердження в суспільстві загальнолюдських гуманістичних цінностей, здорового способу життя, докорінне вдосконалення системи духовного, морально-етичного, патріотичного, правового, естетичного та екологічного виховання перш за все молоді та дітей, забезпечення реалізації відповідних конституційних прав і свобод людини і громадянина, захист прав та інтересів дитини, підвищення суспільного значення сім'ї, утвердження шанобливого ставлення до жінки, постійна турбота про підростаюче покоління, його виховання, широке залучення до цієї загальнонародної справи творчих спілок, органів місцевого самоврядування, всієї громадськості є на сучасному етапі одним із найбільш пріоритетних напрямів діяльності Кабінету Міністрів України, всіх центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, навчальних закладів, засобів масової інформації та правоохоронних органів [185].

Разом з тим цей нормативно-правовий акт є скоріше винятком, ніж правилом, адже був підписаний ще у 2002 році. Після його прийняття безумовно вживалися заходи щодо охорони суспільної моралі, проте вони були епізодичними та непослідовними.

Результатом зараз маємо катастрофічну ситуацію в досліджуваній сфері. Проголошення широкого кола свобод, наданих громадянам, – слова, думки, совісті, поширення інформації тощо – на сучасному етапі супроводжується багатьма негативними тенденціями, що за певних умов перешкоджають досягненню належного рівня розвитку суспільства та є причиною його духовної та моральної деградації і культурного занепаду. Такі явища продукуються самим суспільством і за своєю природою мають матеріальну форму – друковані видання, кінопродукція, преса та інші. Безперечно, не всі члени суспільства сприймають ці явища однаково та є споживачами такої продукції, проте попит на неї існує. Найбільш серйозна, на наш погляд, і прихована небезпека при цьому полягає в тому, що суспільство, в якому панує

терпимість до проявів аморального, бездуховного та загалом беззмістовного й некорисного, стає відкритим і для всіх інших впливів і різного роду маніпулювань; стаючи вразливою до завуальованого нав'язування тих чи інших ідей, котрі подаються як «цінності», така важлива складова соціуму, як суспільна свідомість, руйнується із середини [110, с. 392].

Система цінностей сучасної родини під впливом соціально-економічних, політичних та інших чинників змінюється як і система особистих цінностей, натомість насаджуються несприятливі для української ментальності псевдоцінності. Це, на думку українських вчених, спричиняє стрімке падіння суспільної моралі [82, с. 3-12; 259, с. 19-20].

Все більшого поширення в українському суспільстві набуває алкоголізм. Прихована реклама на телебаченні, пропаганда пияцтва у кіно, реклама у друкованих виданнях – все це сприяє поповненню рядів алкозалежних.

Всесвітня організація здоров'я називає ще сумнішу статистику: 57% дітей у віці до 13 років вживають алкоголь, 40% молодих людей у віці від 14 до 18 років систематично пиячать, їм вже потрібна реабілітація і спеціалізоване лікування алкоголізму або лікування наркоманії [7].

Результати дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я, проведеного у 40 країнах світу, демонструють, що українські діти (усіх опитаних вікових категорій) вживають алкоголь більше, ніж у будь-якій іншій країні світу. Щотижнево алкоголь вживають майже 22% 11-річних жителів України (для порівняння: у Ізраїлі – 17,32%, у Росії – 8,46%), близько 32% 13-річних підлітків (на Мальті – 24,9%, у Росії – 17,34%) та 52,7% 15-річних (в Уельсі – близько 40%, у Росії – 23,5%). Алкоголь є причиною передчасної смерті майже 30% українських чоловіків, такі цифри наводять у Всесвітній організації охорони здоров'я. На думку вітчизняних медиків, наразі в Україні нараховується 700 тисяч лише офіційно зареєстрованих алкоголіків [51].

Лише за офіційними даними, в 2016 р. від алкоголю помер 8631 українець. У 2013 році загинула 11181 особа від самоотруєння

алкоголем, в 2014 році померло 10442 особи, а у 2015 році – 9052. Це прямі втрати. А є ще і непрямі втрати, які сталися у стані алкогольного самоотруєння [8].

Надзвичайно поширеним негативним явищем в Україні є тютюнопаління. За кількістю курців Україна посідає 17 місце в списку країн-лідерів. Щорічно до числа курців долучаються не менш 100 000 українців, при цьому кожен четвертий підліток в Україні викурює першу сигарету у віці 10 років. Україна є другою країною у світі (після Чилі), де у віці 13-15 років курять більш 30 % юнаків і дівчат, а також займає II місце за кількістю викурених цигарок на одного громадянина. Розрахунки Всесвітнього банку свідчать про те, що економічні збитки України від тютюну складають близько 2 мільярдів доларів щорічно. За офіційною статистикою, в Україні щороку від хвороб, пов'язаних з курінням, помирає 120 тисяч осіб [239].

Зараз в Україні палить 32% дорослого населення. За даними опитування, звичку палити має кожен п'ятий українець (18,7%) у віці від 12 років і старше. З них 38% курять понад 20 років. Про це свідчать дані опитування домогосподарств, проведеного Державною службою статистики. Серед дорослих чоловіків курить 43% осіб у віці 18-59 років і 23% осіб непрацездатного віку [63].

Серед підлітків ця цифра є набагато вищою. Згідно із результатами дослідження, із загального числа курців – першокурсників ПТУ щодня курять цигарки понад 70%, першокурсників вузів – 55%, 10-класників – 50%, восьмикласників – 40%. 31% юнаків та 14% дівчат вперше закурили в 11 років або раніше. Одним із першочергових чинників поширення тютюнопаління є прихована реклама тютюнових виробів, що створює позитивний імідж цієї продукції [51].

Викликає занепокоєння поширення в Україні наркоманії, що останнім часом набуває ознак епідемії. Зокрема, за даними МВС, в Україні – 500 тисяч наркозалежних, з них – 171,6 тисяч вживають наркотики регулярно. Близько 5 тисяч наркозалежних не досягли 18 років [229].

Реально наркоманія в Україні може стосуватись більше п'яти мільйонів людей. Спеціалісти вважають, що далеко не всі залежні визнають свою проблему і готові лікуватись. Ще одна біда – вікові категорії. За статистикою, п'ята частина усіх наркозалежних – це школярі. А більше 50% – молодь до 30 років [42].

Щорічно кількість наркоманів в Україні зростає, за даними експертів, приблизно на 10%. Дослідження показали, що середній вік початку прийому наркотиків – 13-15 років, а в деяких містах нашої країни ще менший – 9-13 років. За даними Міністерства охорони здоров'я, в Україні близько 346 тисяч осіб вживають ін'єкційні наркотики. Спеціальні соціологічні та інші дослідження визначили кількість споживачів ін'єкційних наркотиків у діапазоні 230-360 тисяч осіб. Тож середня оцінка, яку тепер використовують фахівці, – 290 тисяч осіб.

Загалом, у 2016 році близько 275 мільйонів осіб, що становить приблизно 5,6% від світового населення у віці від 15 до 64 років, щонайменше один раз вживали наркотики. І ця цифра наголошується у «Всесвітній доповіді про наркотики – 2018» Управління ООН з наркотиків і злочинності в порівнянні з попередніми роками не лише не змінилася, але й має тенденцію до збільшення [104].

Невтішною є ситуація із протидією наркозлочинності. Зокрема, за офіційними даними судової статистики, за 2017 рік за наркозбут (ст. 307 КК України) засуджено на 25 % менше осіб, ніж у 2016 році, за той же період за незаконне зберігання наркотиків (ст. 309 КК України) покарано на 22 % більше людей! Вперше за 15 років спостережень питома вага засуджених за зберігання наркотиків без мети збуту (ст. 309 КК) серед всіх наркозлочинів (ст. 305-320 КК) перевищила 80%! Такого «наркопрориву» Україна ще не знала: +15% за 3 роки! Абсолютний «антирекорд» правоохоронної системи 2017 року складає – 83%. Кожен 9-й засуджений за кримінальні злочини (8 997 з 76 804 осіб, або 11,6%) в Україні отримує вирок саме за незаконне зберігання наркотиків без мети збуту (ст. 309 КК). Водночас кожен 11-й

засуджений (6 686 осіб з 76 804, або 8,7%) отримує кримінальне покарання за частиною 1 ст. 309 КК, тобто за незаконне зберігання наркотиків без мети збуту у кількості, за яку у більшості країн Європейського Союзу не передбачено навіть адміністративного покарання. Основний показник ефективності роботи правоохоронців по боротьбі з наркобізнесом у 2017 році виглядає так: за збут наркотиків засуджено 562 особи, що складає 5% (!) від кількості засуджених за всі наркозлочини за ст. 305-320 КК України. Тобто замість боротьби з тяжкими злочинами правоохоронна система щоденно відволікається на системне кримінальне переслідування тисяч наркозалежних людей, які зберігають наркотики для особистого вживання [22].

Згідно з дослідженнями Мічиганського університету (США) телебачення несе відповідальність за 10% кримінальних злочинів, скоєних громадянами. Діти до 8 років, які щоденно переглядають телевізійні передачі зі сценами насильства та жорстокості, до 30 років здебільшого схильні до вчинення кримінальних злочинів, зокрема відносно своїх батьків та однолітків [51].

На формування суспільної моралі, з точки зору респондентів, вирішальний вплив мають: виховання – 56,0%, персональна психологія – 53,6% та реалії побуту – 44,8%, це трійка головних факторів. За кількісними показниками до них наближаються також масова культура – 49,1%, освітні програми (тобто сфера освіти взагалі) – 40,1% і, знов таки, реалії побуту – 39,1%. Несуттєвий вплив оказують релігійні доктрини – 30,7% (хоча це припущення є вірним, скоріше, для тієї частини громадян, які не є релігійно спрямованими), політичні лозунги – 25,9%, моралізаторство – 23,2% та елітарна культура – 18,0%. Серед факторів, які взагалі не впливають на формування суспільної моралі, опитані обрали також політичні лозунги – 26,8% і релігійні доктрини – 19,5%.

Якщо за одиницю аналізу брати сумарні характеристики показників («вирішальний вплив» та «суттєвий вплив»), то можна скласти своєрідну рейтингову систему показників, за ступенем впливу на формування моралі (від більшого до меншого): персональна психологія – 89,4%; виховання –

86,9%; реалії побуту – 83,9%; освітні програми – 74,6%; масова культура – 69,9%; елітарна культура – 54,1%; моралізаторство – 51,1%; релігійні доктрини – 47,2%; політичні лозунги – 38,4%.

При цьому переважна кількість респондентів – 61,4% – зазначають, що ЗМІ недостатньо добре інформують громадськість стосовно захисту суспільної моралі та різних її аспектів, тобто такої інформації є замало.

Викладені факти ще раз підкреслюють необхідність вжиття комплексу заходів щодо охорони суспільної моралі в Україні, підтвердженням чого може слугувати громадська думка. Так, за даними всеукраїнського дослідження, більша частина українців (60,2%) вважає низьким рівень моралі в Україні, більш ніж чверть опитаних (29,4%) охарактеризували б його як середній і тільки 2,1% українців вважають сьогоднішній рівень моралі в українському суспільстві високим [251].

Все це переконує в доцільності визнання суспільної моралі як пріоритетного об'єкта адміністративно-правової охорони, а руйнування традиційної системи моральних цінностей суспільства – безпосередньою загрозою національній безпеці української держави.

Розв'язання означених проблем, насамперед, вбачається за допомогою застосування широкого кола адміністративно-правових засобів, що пов'язано із публічно-правовою природою охорони суспільної моралі, яка, на нашу думку, постає як свого роду відбиття ставлення держави до морально-етичних питань та проявляється в тому, що:

- саме моральні норми стали основою та підґрунтям для розроблення та закріплення органами законодавчої влади відповідних адміністративно-правових норм;

- дотримання норм етики та моралі становить важливий обов'язок суб'єктів публічного адміністрування;

- норми адміністративного права слугують втіленню моральних правил про правомірну і адміністративно карану поведінку, вони характеризуються чіткістю вираження і деталізацією їх та визначають відповідне коло суб'єктів,

яким ці приписи адресовано, а їх реалізація здійснюється за допомогою механізму адміністративно-правового регулювання;

- норми адміністративного права містять засоби забезпечення виконання моральних і етичних норм і санкції за порушення окремих моральних правил;

- якщо моральна поведінка забезпечується лише внутрішнім переконанням, впливом авторитету суспільства та громадської думки, стереотипами виховання та психологічними особливостями індивідів, то правомірна, з позицій адміністративного права, поведінка досягається за допомогою державно-примусових засобів;

- реалізуючи норми, розроблені й закріплені законодавцем, виконавча влада при цьому здійснює їх охорону і постає гарантом їх дотримання, що впливає з її призначення виконувати веління та приписи законодавчої влади;

- порушення адміністративно-правових норм, які регулюють відносини у сфері охорони суспільної моралі, тягне негативні наслідки майнового, особистого чи організаційного характеру, що застосовуються на відповідних підставах і в законодавчо визначеному порядку державним апаратом.

Таким чином, стан суспільної моралі як моралі, пануючої в даному суспільстві, яскраво демонструє рівень демократизації та стабільності розвитку цього суспільства, багато в чому визначає стан та сферу свободи індивіда, обумовлює захищеність його прав та свобод, окреслює межі втручання держави, гармонізує, узгоджує особисті (індивідуальні) та суспільні інтереси, надаючи і тим, і іншим належної легітимації та охорони. Суспільна мораль також здатна сприяти (чи, навпаки, перешкоджати за умов свого низького рівня) належному виконанню органами та посадовими особами публічної влади (органами державної влади та місцевого самоврядування) покладених на них функцій і повноважень, забезпечити та уможливити відповідальність останніх за свою діяльність та її результати перед суспільством.

У вузькому розумінні суспільну мораль слід розуміти як вироблені членами суспільства загально визнані правила поведінки в сфері морально-

етичних відносин. При цьому характерними ознаками суспільної моралі є те, що: по-перше, суб'єктом вироблення моральних норм є лише суспільство; по-друге, нормами моралі є загальновизнані (основною масою суспільства) правила поведінки; по-третє, вона є регулятором морально-етичних відносин.

Отже, аналіз чинного законодавства і проведене з'ясування сутності суспільної моралі дозволяє запропонувати її авторське визначення (в широкому розумінні), яке, на нашу думку, відобразить найбільш суттєві сторони цього явища: *суспільна мораль – це система соціально обумовлених, суспільно необхідних та морально-етичних норм і правил правомірної поведінки суб'єктів правовідносин, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість, що охороняється правовими засобами та забезпечується примусовою силою держави.*

Підсумовуючи, зазначимо, що суспільна мораль виступає важливим об'єктом адміністративно-правової охорони, необхідність постійного та цілеспрямованого здійснення якої полягає:

– по-перше, у визнанні моральності та її охорони як одного із пріоритетів серед завдань публічної адміністрації та системоутворюючих елементів національної безпеки;

– по-друге, у наявності окремої важливої групи суспільних відносин щодо охорони суспільної моралі, яка потребує регулювання з боку держави;

– по-третє, у соціальному запиті суспільства на регулятивну роль держави в охороні моральних цінностей;

– по-четверте, у наявності системи нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини, пов'язані із охороною суспільної моралі;

– по-п'яте, у здійсненні керівного впливу щодо галузей, функціонування яких пов'язане із охороною суспільної моралі (управління культурою, освітою, наукою, охороною здоров'я, а також у галузі інформатизації, видавничої справи, діяльності засобів масової інформації тощо), котрі найбільш повно і всебічно можуть бути забезпечені виключно за допомогою

державно-владного регулювання;

– по-шосте, у наявності системи органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, здатних забезпечити реалізацію функції держави, пов'язану із охороною суспільної моралі;

– по-сьоме, у здійсненні державного контролю та нагляду за додержанням чинного законодавства й вимог відомчих нормативно-правових актів у сфері охорони суспільної моралі, а також за обігом продукції, що може негативно впливати на фізичний, розумовий або моральний розвиток громадян України;

– по-восьме, в установленні умов і порядку обігу продукції, що негативно впливає на суспільну мораль;

– по-дев'яте, у застосуванні заходів державного примусу, в тому числі адміністративної відповідальності, до порушників законодавства у сфері охорони суспільної моралі.

У теорії адміністративного права суспільна мораль має надзвичайно важливе значення, розкриваючись через систему визнаних державою, формально закріплених правових, а також етичних і окремих соціальних норм, що випливають із суспільних відносин громадян і держави та її інститутів і охороняється за допомогою адміністративно-правових засобів. Розуміння сутності та змісту категорій «суспільство», «мораль», а також «право» в їх поєднанні та взаємообумовленості визначає роль держави та її відповідальність за належне забезпечення суспільної моралі, що є одним з важливих об'єктів адміністративно-правової охорони.

1.2. Генезис адміністративно-правової охорони суспільної моралі

Істотне ослаблення у сучасному суспільстві моральних норм і принципів, падіння моральності ставить на порядок денний проблему виявлення причин цих тенденцій, визначення шляхів їх подолання.

Непересічну роль у цьому процесі відіграє вивчення історії розвитку поглядів учених на питання взаємодії права і моралі, особливостей їх охорони, насамперед адміністративно-правовими засобами, в регулюванні суспільних відносин з метою їх використання в умовах сьогодення.

Суперечка про мораль як соціальне явище точиться вже багато століть. Історичні витoki вчення про цей феномен простежуються в роботах мислителів і філософів практично всіх країн світу – від античної доби до сьогодення.

Як зазначає Л. Альохіна, кожний конкретно-історичний тип правління встановлює соціально-історичні координати різних моральних дій, але при всій рухливості домінантою суб'єкта управління повинні бути: охорона та захист прав, свобод та законних інтересів і потреб людини, захист інтересів їх спільнот, якими є суспільство, держава. Суб'єкт управління має більше можливостей для реалізації свободи в порівнянні з об'єктом управління. Але ця суб'єктивна воля повинна бути органічно пов'язана з етичним, моральним почуттям відповідальності й обов'язку, з обов'язками щодо об'єкта управління та контролюватися законом [9, с. 104].

В первісному суспільстві мораль базується на первісній рівності і родовому суспільному колективізмі, а також на підкорення природі, де людина не являлась особистістю [93].

Перші спроби пов'язати мораль із державою та правом викладено у конфуціанській доктрині, що розглядала людські взаємовідносини у недержавній, або позаправовій сфері. Так, етичне вчення Конфуція, що дійшло до нашої доби у реконструйованому фахівцями-істориками вигляді, складалося із уривчастих суджень і бесід з учнями про систему правил, які регулюють поведінку людини. Ця система правил принципово будувалася Вчителем на основі моралі, а не закону. Загалом концепція Конфуція являла собою одну з найбільш ранніх спроб обґрунтувати ідеал бюрократичної патерналістської держави, що побудована на моралі та релігійному культі [83, с. 29, с. 52]. Таким чином, у цьому вченні, що можна вважати одним з

перших, які є етико-правовими за своїм змістом, формується система уявлень про природу морального, що згодом буде розвинуто та розширено у працях інших мислителів.

Один з послідовників Конфуція – Мо Цзи – у своєму етико-правовому вченні висував власні принципи: повага мудрості, пошана єдності, загальна любов і спільна вигода, неприпустимість нападів і ін. У його розумінні, дійсна людська взаємна любов становить однакове справедливе ставлення до всіх людей без розрізнення спорідненості або прошарків населення [76, с. 30]. Отже, наведене дає підстави твердити про перші трансформації, що їх зазнавало вчення про мораль у державно-правовому контексті.

У розумінні філософів античної доби, зокрема Платона, «...найбільш цінним і натхненним є висока духовність і духовні цілі держави» [83, с. 52], що свідчить про виокремлення духовних цінностей як складових моралі. Як окремий аспект розуміння моралі виділилася також етика. Учень Платона Аристотель перейняв низку його ідей, насамперед зв'язок етики з політикою, що обґрунтовував у своєму трактаті «Етика».

Міркуючи про мораль і систему цінностей у житті людини, давні мислителі намагалися збагнути сутність цього соціального явища, формулюючи при цьому певні закономірності, що уявлялися як універсальні закони природи. В часи, коли людина жила в замкненому світі родової міфології, в якому вся її поведінка регламентувалася традиційною родовою мораллю, питання про індивідуальну відповідальність не поставало, так само як не поставало і проблеми відповідності життя індивіда виробленими суспільством колективно визнаними правилами поведінки. Вперше питання про природу моралі було поставлено Сократом, який гранично чітко окреслив нову моральну проблему: або мораль виводити з природи, і тоді загибель людськості в хаосі тваринних інстинктів неминуча, або моральний закон протиставити природі як свідомо визнану і раціонально обґрунтовану ідеальну норму [249, с. 457].

У Середньовіччі мораль спиралася на християнські релігійні закони, які

проповідували милосердя, любов до ближнього тощо, тобто базувалися на заповідях божих, а також функціонували лицарські кодекси честі, які проповідували високі моральні якості (вірність, чесність, справедливість, любов тощо), але в більшості в цю епоху моральні відносини переходили в неморальні [93].

За доби раннього християнства мораль набула теологічного забарвлення, що обґрунтовувалося у творах Фоми Аквінського, Августина Блаженного, Іоанна Златоуста та інших, і теократичну теорію походження як моралі, так і законів і влади пізніше було розвинуто у політико-правових ученнях Іоанна Солсберійського за часів середньовіччя у Європі.

Пізніше представниками німецької політико-правової думки було висунуто й іншу, суперечливу концепцію про взаємозв'язок моралі та релігії, що докорінно змінила уявлення про теологічне походження моральних норм. Як зазначав свого часу німецький філософ-матеріаліст П. Гольбах у своєму творі «Система природи», «...мораль не має нічого спільного з релігією... релігія не лише не слугує основою моралі, але й скоріш ворожа до неї. Дійсна мораль має бути заснованою на природі людини; мораль релігійна завжди буде ґрунтуватися лише на химерах і на свавіллі тих людей, які наділяють бога мовою, що докорінно суперечить і природі, й розуму людини» [110, с. 113].

Отже, дискусія про мораль, її сутність, походження та роль, яку вона відіграє у житті суспільства, сприяла виробленню системи поглядів з позицій цілком різних галузей знань – філософії, соціології, політології, психології, а також і права. У вченні Еммануїла Канта мораль, право і держава є поєднаними між собою ланками, де призначення права полягає у створенні таких умов, щоб моральна особистість могла себе реалізувати. Для цього право має бути наділено силою примусу: в інший спосіб неможливо примусити людей дотримуватися правових норм, адже вони є внутрішнім важелем, внутрішнім мотивом поведінки. Наділити право примусовою силою здатна лише публічна влада, котрою після утворення громадянського

суспільства постає держава [60, с. 309-310]. Разом із тим у працях науковців сучасності, якими аналізувалися питання співвідношення моралі та права, наведено такі, що заслуговують на увагу, результати дослідження співвідношення моралі та права у філософії І. Канта. Як указує Т.С. Павлова, щодо характеристик чинників відмінності та тотожності кантівського тлумачення понять «мораль» та «право» першими утворюється антиномізм безумовного статусу моралі та легітимізованого статусу права у практичній філософії І. Канта. Чинники відмінності обумовлено різницею між ноументальним і феноменальним визначеннями буття людини (ширше: культури). Чинники тотожності, завдяки яким утворюється можливість розуміння моралі та права як певної цілісності, виведено з апріорної рефлексії свободи як онтологічно мислимої сутності [124, с. 9].

На території сучасної України ще з часів зародження державності існували окремі нормативні акти, що містили правові норми стосовно діянь, які посягали на статеву моральність. До першоджерел, пов'язаних із захистом моральних принципів тодішнього суспільства, сучасні історики відносять ті, що діяли на території Київської Русі і включали звичаєве право; договори Русі з Візантією та германськими племенам; княже законодавство, особливе місце в якому належить церковним статутам; візантійське право, а також основний правовий документ того часу – Руську Правду [111, с. 41-46]. Однак стосовно міжстатевих взаємовідносин, Руська Правда регулювала тільки майнові відносини в сім'ї і лише стосовно до спадкового права, у всіх інших випадках всі порушення у сфері статевих стосунків, відповідно до Статутів князів Володимира Святого і Ярослава Мудрого, підлягали розгляду в церковних судах.

Зокрема, ст. 9 «Устава Святого князя Владимира, крестившего русскую землю, о церковных судах» містить перелік вчинків, які стали розцінюватися з точки зору церковного права як злочин: «А се церковнии суди: распуст, смилное, заставаньє, пошибаньє, умычка, промежи мужем и женою о животе, в племени или в сватьстве поимуться, ведьство, земшничьство, потвори,

чародеяння, волхвовання, урекания три: бляднею и зельи, еретичество, зубоежа, или сын отца бьетъ, или мать или дчи, или снѣха свекровь, братья или дети тяжутся о задницу, церковная татьба, мертвеци сволчатъ, крест посекуть или на стенах режють, скот или псы, или поткы без велики нужи въведет, или оно что непотребно церкви подестъ, или два друга иметася бити, единого жена иметь за лоно другого и раздавить, или кого застигнут с четвероноженою, или кто молиться под овином, или в рощеньи, или у води, или девка дѣтя поврѣжетъ» [216, с. 149].

Як бачимо, у статті наведено перелік злочинних посягань як на власне церковні канони, так і на освячені церквою правила у статевій сфері. Цікаво, що дослідники, які коментують ст. 9 Статуту князя Володимира про церковні суди, звертають увагу в першу чергу на те, що норми ст. 9 мають dvojake значення – матеріальне і процесуальне: з одного боку, вони оголошують суспільно небезпечними такі діяння, які не розглядались як злочини звичаєвим правом, з іншого – визначають підпорядкованість таких справ церковним судам. При цьому підкреслюється, що церква прагне до того, щоб шлюб укладався на все життя і в ідеалі залишався б нерозірваним. Шлюб міг бути розірваним лише у виняткових випадках, причому лише після церковного судового розгляду. Люди повинні були звикнути з думкою, що шлюб майже нерозривний, і прагнути виробити такі норми поведінки, які б дозволили подружжю ужитися. Це сприяло прояву більш дбайливого ставлення їх одне до одного, а задача усунення антагонізму за таких умов могла бути вирішена шляхом приборкання природних пристрастей [216, с. 154-155].

В цей історичний період суто аморальні вчинки дуже часто ототожнювалися з діяннями, що суперечили певним церковним канонам або правилам сімейного співжиття. Це зумовлюється і схожістю санкцій, що накладалися за ці злочини в Київській Русі, і єдиною системою органів, що здійснювали судочинство у справах про ці порушення. У період після запровадження християнства для його утвердження в Київській Русі на

державному рівні була встановлена відповідальність за посягання на християнську віру й церкву. Саме тому в Статуті Володимира можна виділити групу цих злочинів – ідолопоклонство, чародійство, святотатство, ересь і розкол, богохульство, а також злочини проти церковних святинь [34].

Статут Володимира зовсім оминає увагою сферу призначення покарання за перераховані морально-релігійні правопорушення. Наступний Статут Ярослава вже окреслює самі покарання, надаючи перевагу системі грошових стягнень. Необхідно також підкреслити, що ці штрафи не мають ще значення дійсного самостійного покарання за неправомірне діяння й не вважаються повним відшкодуванням заподіяної шкоди; більш імовірно, що такі грошові стягнення встановлюються як звичайне судове мито, оскільки дуже часто вони поєднуються з іншими видами покарань [34].

Входження українських територій до складу Великого князівства Литовського й Королівства Польського не ліквідувало чинної системи правопорушень у сфері церковної юрисдикції, щоправда кваліфікація порушень проти сім'ї, моралі, особистої свободи та честі зазнала окремих змін, зумовлених перетвореннями в державно-церковних відносинах чи іншими суспільно-політичними обставинами [100, с. 38].

Особливістю цього періоду правової охорони суспільної моралі є те, що законодавець криміналізував діяння, які в попередню епоху правопорушеннями взагалі не вважалися. Зокрема, першою редакцією Литовського статуту 1529 року було запроваджено відповідальність за фізичне посягання, словесну образу чи приниження батьків. «Якби син ударив батька або образив, або якимось притискав і принижував, то батько може позбавити сина всього його спадку» (роз. 4 арт. 13) [227, с. 232; 100, с. 38]. Другий і Третій литовські статuti розширили перелік діянь, що становили склад відповідного порушення, та додали такі вчинки, як завдання батькам побоїв, самовільне захоплення батьківського майна, підтримка з корисливою метою судового обвинувачення проти батьків, небажання поручитися за батьків, розпуста, неналежний догляд їх у старості, відмова від викупу з

неволі [227, с. 334; 100, с. 38].

Серед Статутів Великого князівства Литовського, який, як відомо, мав три редакції – 1529, 1566 і 1588 років [97; 122; 226], саме третій містив більше складів порушень проти моральності, зокрема вони містилися у чотирьох артикулах (статтях), один з яких – артикул LX «О наказании таких развратных женщин, которые бы умершвляли детей своих, или чужих» був розташований в розділі одинадцятому «О насилиях, побоях и о платежах за голову дворянина», а три артикули – артикул XXIX «О распутных людях, кои подговорив замужнюю женщину, увезут оную», артикул XXX «О наказании прелюбодеяства» і артикул XXXI «О казни сводням» мали місце у розділі чотирнадцятому «О воровстве всякого рода» [225, с. 365-368; 13, с. 16-17].

При цьому звертає на себе увагу та обставина, що лише зміст артикула XXXI «О казни сводням» є певною новелою. Що ж стосується змісту інших розглядуваних артикулів, то вони в тому чи іншому ступеню мають певні аналоги у змісті статей статутів князів київських Володимира і Ярослава про церковні суди [13, с. 17].

Незважаючи на те, що основним давньоруським джерелом світського писаного права була Руська Правда [267], суспільні відносини, що забезпечували моральну поведінку людей в сексуальній сфері, знайшли повноцінний правовий захист в Статуті святого князя Володимира [267].

Відповідно до Статуту святого князя Володимира карними визнавалися добровільні статеві відносини (блуд) як між кровними родичами (кровозмішування або інцест): «аже кто с сестрой согрешит...» (п. 14), так і з некровними: «аже свекор со снохою сблудит...» (п. 19), «аже кум с кумой створить блуд...» (п. 12), «аже кто с мачехой сблудить...» (п. 22), а також з молодшими служительками православної церкви: «аже кто сблудить с черницею...» (п. 18) [243, с. 169]. Кримінальному переслідуванню піддавалося фактичне багатоженство, як щодо чоловіків: «аще кто с двумя сестрами падется» (п. 20), так і жінок: «аже два брата блудить со одною женкой» (п. 23) [243, с. 169].

Досить цікавим є дослідження законодавства петровської епохи. Зокрема, в Артикулі військовому від 30 березня 1716 р., який застосовувався згідно з Указом від 10 квітня 1716 р [48, с. 367], також і щодо цивільних осіб, містилася глава XX «Про содомський гріх, про насильство і розпусту» [215, с. 403; 121].

У цьому законодавчому пам'ятнику були зібрані різні за змістом правові норми, які охороняють суспільні відносини, що забезпечують моральну поведінку людей, насамперед в сексуальній сфері.

Згідно з Артикулом військовим по-різному каралося перелюбство одруженого чоловіка із заміжною жінкою («оба наказаны да будут, по делу и вине смотря») і перелюбство, коли одна зі сторін не перебувала в шлюбі («одинакое прелюбодеяние, когда едина особа в супружестве обретается, а другая холостая есть, она, по состоянию особ и обстоятельству, имеет жестоким заключением, шпицрутеном и отставлением от полку, или посылкою на каторгу на время наказана быть») (артикули 169 и 170) [121].

Аналіз Артикулу свідчить про відсутність чіткого критерію диференціації злочинів за об'єктом посягання, тому що поряд з кримінально-правовими нормами про злочини проти суспільної моральності, в розділі XX містилися норми про відповідальність за злочини проти недоторканості особи, статевої свободи.

Наступним нормативно-правовим актом, що містить кримінально-правові норми про відповідальність за злочини проти громадської моральності, став затверджений Указом Катерини II 8 квітня 1782 г. «Статут благочиння або поліцейського», згідно зі ст. 219, ч. 2 ст. 261 якого заборонялися загальнонародні ігри, забави, театральні вистави, пісні, слова, «противні благопристойності» [128, с. 479-480; 121].

Згідно зі статтею 219 Статуту благочиння від 8 квітня 1782 р були заборонені «противні благопристойності ігри, забави та театральні вистави». За поширення «непристойностей» належало видалення із займаної посади і тюремне ув'язнення терміном на 2-4 місяці. Відповідно до Статуту про

покарання, що накладаються світовими судом, за публічне виставляння і поширення «непристойностей» покаранням служило тюремне ув'язнення до 7 днів [230].

Завершилась цензурна реформа Павла I відомим указом від 18 квітня 1800 р., в якому наголошувалося: «Так как чрез вывозимые из заграницы разные книги наносится разврат веры, гражданского закона и благонравия, то отныне впредь до указа повелеваем запретить впуск из заграницы всякого рода книг, на каком бы языке оные ни были, без изъятия, в государство наше, равномерно и музыку». У цей період цензура набула широкого тлумачення і була поширена на всі сторони людського буття, на всі дрібниці життя. Регламентувався навіть крій і колір одягу підданих, було заборонено носити круглі капелюхи, фраки, жилети, чоботи з вилогами тощо. Не можна було вживати цілий ряд слів. Треба було говорити і писати замість слів «огляд», «лікар», «варта», «сержант» такі, як «осмотр», «лекарь», «караул», «унтер-офіцер» тощо [240].

Отже, для «імперського» періоду становлення норм про відповідальність за правопорушення проти моральності характерним є відсутність до 1845 року кодифікованих нормативно-правових актів. У цей період діяння, що посягали на моральність, заборонялися різного роду указами, військовими статутами та іншими нормативно-правовими актами, що містили одночасно норми різних галузей законодавства. Основну увагу було приділено небезпечним діям, що посягали на громадську мораль у сфері сексуальних відносин. Скрупульозний аналіз нормативно-правових актів у сфері протидії порушенням проти суспільної моральності свідчить про відсутність до 1845 р. окремих розділів або глав про делікти проти моральності, у зв'язку з чим норми про відповідальність за різні посягання на моральність не відрізнялися стрункністю. Як видно, у «післяпетровську» епоху кримінальні (а відтак і адміністративно-деліктні) закони практично не приймалися.

Кримінальне Уложення 1903 р. було наступним етапом розвитку

кримінально-правових норм. Хоча цей правовий документ у повному обсязі так і не набрав чинності (у тому числі в частині розглянутих складів злочинів), він має суттєвий вплив як на подальший розвиток законодавства, так і на формування кримінально-правової доктрини [13, с. 26].

Важлива роль у справі охорони суспільної моралі того часу належала місцевому самоврядуванню. Загальновідомим є те, що в додержавний період виникли також певні соціальні та моральні норми, додержання яких так само забезпечувалося за допомогою відповідних соціальних регуляторів, а не державного примусу. Цим, на нашу думку, пояснюється взаємна обумовленість суспільної моралі та самоврядних інституцій, які об'єднують населення – її носія.

За різних часів роль місцевого самоврядування в охороні та захисті моральності в суспільстві зазнавала впливу особливостей форми правління й державного ладу, проте залишався практично незмінним зв'язок моралі, етики та суспільства, від якого, власне, походять ці норми, правила та звичаї. Якщо взяти за відправний момент нашого дослідження період виникнення державності в Україні та міністерської системи (XIX ст. – у більшості країн світу), то, перш за все, слід звернути увагу на те, що питанням моральності серед місцевого населення того часу вже стала приділятися пильна увага. Як один із найбільш яскравих історичних прикладів може бути наведено документ XIX століття, що було видано у містечку Яготин Полтавської губернії і датовано 17 липня 1824 р. – Розпорядження малоросійського військового губернатора М.Г. Рєпніна полтавському цивільному губернатору П.В. Тутолміну про встановлення поліцейського нагляду за дотриманням моральності на вечорницях і досвітках [37]. З тексту розпорядження, який наводить у своїй праці В.С. Шандра, йшлося про те, що у Малоросії здавна існує звичай дівчатам і парубкам збиратися на вулицю або на вечорниці: «...при непорочности нравов в отдалённые времена, сие, как утверждают, не имело никаких худых последствий, но ныне обычай сей обратился в разврат самой величайшей степени. Ночи проходят в пьянстве, в бесчинстве всякого

рода и драках, нередко оканчивающихся смертоубийством, а многие из сельских девок сделались самыми непотребными и в немалом смысле зараженными; чему доказательством служит распространившаяся почти во всех селениях венерическая болезнь ... Сие, из точных сведений составленное изложение, рождает мысль, каких последствий ожидать должно от дальнейшего распространения дурной нравственности?...» [261, с. 273-274].

Місцева влада спрямовувала зусилля на припинення «недобročинних» проявів і забороняла вуличні збори в нічний час, а також вживала заходів для недопущення функціонування на підвідомчій території «будинків розпусти» тощо, дбаючи про дотримання прийнятих у суспільстві морально-етичних правил співжиття і «благочестя». Якщо раніше стосовно того, що вважалося аморальним, застосовувалися терміни «нічні збори», «розпуста» тощо, то з часом у самому суспільстві стали виникати нові чинники, зумовлені його прогресивними перетвореннями. Фактори, що завдають шкоди суспільній моралі, набули нових форм – під ними (крім тих, які існують здавна – проституція, сексуальна розбещеність і ін.) стали розуміти «культи» насильства і жорстокості, порнографію, незаконний обіг продукції та видовищні заходи сексуального чи еротичного характеру – тобто такі, котрі ще століття тому українському суспільству відомі не були.

За часів СРСР панівною щодо всіх галузей науки була марксистська етика, котра, високо цінуючи прогресивні традиції в історії етичної думки, критично сприймала їх і розвивала в подальшому, розглядаючи питання моральності з позицій наукового матеріалістичного розуміння історії. Згідно з цією теорією, моральність є формою суспільної свідомості, що відбиває природу конкретних суспільних відносин. Моральні норми, погляди та ідеали вважалися такими, що мають історичний характер, а їх відносини визначаються, зрештою, змінами економічної основи суспільства. Моральність розвивається під впливом політики, права, мистецтва, релігії та сама справляє на них певний вплив [96, с. 763]. На нашу думку, теза про те, що у класовому суспільстві та чи інша етична система завжди слугує

інтересам певних суспільних класів, має бути поставлена під сумнів. В демократичному суспільстві панівною мораллю є лише та мораль, котра слугує досягненню його спільного прогресивного розвитку.

Марксизм категорично відкидав і спростовував абсолютну свободу волі як підґрунтя моральності, а також фаталістичне заперечення будь-якої можливості свободи дій людини [96, с. 764]. За радянської доби побутувала єдина позиція, що певним відносинам суспільних класів відповідає і своя мораль, своя система правил поведінки людей у суспільстві, свої моральні ідеали.

Разом із тим чи не єдиним незмінним поглядом на зв'язок та відмінності між мораллю та правом протягом цих часів залишалось розуміння того, що, на відміну від права, моральні норми підтримуються не силою державного примусу, а впливом авторитету суспільної думки, вихованням звичок і моральних переконань. І наразі в Україні, як і в будь-якому суспільстві, зберігаються певні стереотипні прояви застарілої, антисоціальної групової моралі, яка суперечить загальносуспільній моралі та нерідко йде врозріз із громадською думкою.

Досягнення панування пролетарської моралі вважалась основною метою соціалістичного суспільства, яке має бути вільним від антагонізмів, а мораль виражає відносини між людьми. Основним критерієм соціалістичної моралі вважалось ставлення до праці, котре визначає характер суспільної діяльності та особистих взаємин між індивідами [96, с. 764]. При цьому негативними чинниками, котрі перешкоджають утвердженню засад суспільної моралі в соціалістичній державі, науковці радянських часів називали «залишки буржуазної моралі», боротьба з якими становила одне з найважливіших завдань комуністичного виховання. Нові норми моралі мали сприяти запровадженню товариства, колективізму, поваги до правил співжиття, дотримання яких має перетворитися на звичку, що буде покладено до основи комуністичної моральності [211, с. 311].

Перші роки радянської влади характеризувалися не тільки активною

боротьбою держави з антисоціальними явищами, але і спрямованістю на усунення умов їх існування і поширення. Однак спотворення правоохоронної практики, які мали місце за часів соціалізму, ігнорування соціальних закономірностей і реалій призвели до помилкового твердження, ніби разом з ліквідацією безробіття ліквідовані і всі причини суспільних аномалій.

Першими нормативними актами у сфері захисту суспільної моралі стали Декрет від 27 жовтня 1917 р. «Про друк», Декрет РНК «Про свободу совісті, церковних та релігійних товариств», Декрет РНК УСРР від 1 листопада 1921 р. «Про відкриття магазинів санітарії та гігієни»; Постанова ВУЦВКу від 6 грудня 1922 р. «Про притягнення населення до гужової та трудової повинності задля ліквідування стихійного нещастя» та ін.

Окремо слід пригадати постанову Політбюро ЦК від 22 березня 1922 року, якою було прийнято рішення щодо необхідності об'єднання всіх видів цензури в одному центрі на чолі однієї особи, що призначатиметься народним комісаріатом освіти [114, с. 133].

Наступним кроком у створенні правових основ охорони суспільної моралі того часу стало прийняття Адміністративного кодексу УСРР, затвердженого постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 12 жовтня 1927 року [3]. Кодексом надавалися повноваження окружним виконавчим комітетам та міським радам видавати обов'язкові постанови в справах щодо охорони революційного ладу, громадського спокою й безпеки; боротьби з пияцтвом і незаконним гуральніцтвом; народного здоров'я (боротьби з пошестями, з антисанітарним станом місць громадського користування, забруднення води для пиття та ін.); охорони пам'яток культури й природи тощо.

Особливістю того періоду можна також вважати певне замовчування питань протидії правопорушенням у сфері громадської моральності в СРСР, що фактично сприяло пожвавленню і поширенню антисоціальних явищ і спотворенню поняття суспільної моралі. Замість терміна «суспільна мораль» використовувалися ідеологізовані поняття «соціалістична мораль»,

«соціалістична моральність», які наділялися зовсім іншим змістом [38, с. 6].

У 1935 р. СРСР приєднався до міжнародної конвенції «Про боротьбу з поширенням і торгівлею порнографічними виробами», відповідно до якої було видано загальносоюзний Закон «Про відповідальність за виготовлення, зберігання, рекламування порнографічних виробів, зображень та інших предметів і за торгівлю ними» з санкцією у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років.

В СРСР моральні норми забезпечувалися моральною відповідальністю. Свого роду «моральними санкціями» за порушення норм моральності були:

- 1) почуття сорому, докорів сумління винного в аморальному вчинку особи;
- 2) суспільний осуд аморальної поведінки з боку колективів трудящих у вигляді негативно усталеної думки про особу та її дії або громадський бойкот;
- 3) застосування до винного заходів громадського впливу з боку громадської організації, партії, комсомолу, виборного органу), товариського суду [86, с. 29].

Справді моральними визнавалися тільки ті вчинки, які вчинялися з почуття обов'язку, який став внутрішнім переконанням людини, а не зі страху перед громадською думкою, а тим більше перед громадським примусом. У комуністичному суспільстві совість людини стала найсуворішим суддею його вчинків, а докори сумління найбільш суворим покаранням.

Ще далі в конкретизації, посиленні та індивідуалізації заходів громадського впливу залежно від характеру і ступеня шкідливості антигромадських вчинків пішов Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 23 жовтня 1963 р. «Про внесення доповнень і змін до Положення про товариські суди». Указ доповнив Положення двома новими, ще більш серйозними заходами громадського впливу. Товариські суди могли поставити перед керівниками підприємства, установи, організації питання про звільнення в установленому порядку особи, залученої до робіт, пов'язаних з вихованням неповнолітніх або молоді, або робіт, пов'язаних з розпорядженням або зберіганням матеріальних цінностей, якщо товариський

суд, з урахуванням характеру вчинених цією особою проступків, визнає неможливим довіряти їй цю роботу в подальшому. Товариський суд правомочний також поставити перед керівником підприємства, установи, організації питання про направлення на некваліфіковані роботи в тому самому підприємстві, установі, організації на строк до 15 діб з оплатою за виконувану роботу осіб, які вчинили дрібне хуліганство, дрібну спекуляцію, дрібне розкрадання державного або громадського майна, крадіжку малоцінних предметів особистого вжитку і побуту, побої і легкі тілесні ушкодження. І в цих заходах морально-громадського впливу поєднувалися суто моральна і правова санкції [90].

13 жовтня 1980 р. вперше в історії загальносоюзного законодавства були прийняті Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення. Основи стали свого роду базою для кодифікації законодавства про адміністративну відповідальність, адже 7 грудня 1984 року було прийнято Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення, в якому з'явилися норми, покликані охороняти в країні суспільну мораль.

Після розпаду СРСР для громадян настали вкрай важкі часи. «Крах радянської ідеології та відповідної системи духовних цінностей створили своєрідний ціннісний вакуум, який значною мірою заповнюється псевдоцінностями, породженими масовою культурою. Такі процеси криють у собі руйнівний потенціал, оскільки зсередини розкладають національну свідомість, нищать самотутню духовність українського народу» [106, с. 1]. Цьому періоду властивий занепад моральності та громадянських цінностей [94, с. 179].

Навіть попри те, що у 2003 році було прийнято Закон України «Про захист суспільної моралі», яким встановлено правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, рівень моральності українського суспільства далекий від оптимального. Чинна редакція Закону через низку недоліків, зокрема

недосконалість понятійного апарату, зосередженість лише на продукції сексуального чи еротичного характеру, невідповідність сучасному рівню розвитку інформаційних технологій, відсутність відповідальності тощо неспроможна забезпечити належний захист суспільства від шкідливої інформації та потребує удосконалення. Крім того, закон потребує приведення у відповідність до норм міжнародного права, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо забезпечення права кожного на свободу вираження поглядів, Конвенції про кіберзлочинність тощо.

Підсумовуючи викладене, слід сказати, що до набуття Українською державою незалежності та до початку правового оформлення питань охорони суспільної моралі як саме суспільство, так і морально-етичні сторони його життя зазнавали значних, іноді досить суперечливих, змін і трансформацій панівних ідеологій і громадської думки, а питання про роль органів публічної адміністрації, зокрема суб'єктів виконавчої влади, у сфері захисту моральності населення за різних історичних періодів на території сучасної України також вирішувалося неоднозначно. Зокрема:

– у *період становлення та розвитку держави і права Київської Русі* суто аморальні вчинки ототожнювалися з діяннями, що суперечили певним церковним канонам або правилам сімейного співжиття (ідолопоклонство, чародійство, святотатство, ересь і богохульство, а також порушення проти церковних святинь);

– у *період феодальної роздробленості та литовсько-польської доби* відбувається поступова криміналізація діянь, які в попередню епоху правопорушеннями взагалі не вважалися (наприклад, було запроваджено відповідальність за фізичне посягання, словесну образу чи приниження батьків);

– для *імперського періоду* (час перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій) характерним є: по-перше, встановлення до середини XIX ст. заборони посягань на моральність суспільства різного роду указами, військовими статутами та іншими

нормативно-правовими актами, що містили одночасно норми різних галузей законодавства; по-друге, приділення основної уваги небезпечним проявам в сфері сексуальних відносин; по-третє, прийняття Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., яке передбачало самостійну главу про злочини проти суспільної моральності; по-четверте, декриміналізація певних діянь (за проституцію) з прийняттям Статуту про покарання, які накладаються мировими суддями 1864 р.;

– у *радянський період* формується ідеологія «соціалістичної моралі» та здійснюється поділ аморальних проступків на кримінальні та адміністративні;

– *сучасний період* (від початку існування незалежної України (1991 р.) і дотепер) характеризується, з одного боку, виокремленням у КК України моральності як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони та прийняттям Закону України «Про захист суспільної моралі», з іншого – невизначеністю дотепер стратегічного вектору забезпечення моральних основ суспільства, інституції, відповідальної за це, та ігноруванням застосування потенціалу адміністративно-правових засобів охорони суспільної моралі в Україні.

Отже, суттєвий вплив на розвиток правових засад охорони суспільної моралі в будь-який історичний період справляла її залежність від особливостей державного ладу, форми правління та режиму, що панував у країні. При цьому визначальним чинником, від якого залежав стан охорони суспільної моралі, були межі втручання держави до цієї сфери. Насамперед, це виявлялося через інститут цензури, який набув найбільшого поширення в імперський період та період панування радянської влади, а також у відповідному ставленні держави до громадсько-політичного і культурного життя суспільства та скоєння аморальних вчинків.

1.3. Поняття, сутність та зміст адміністративно-правової охорони суспільної моралі

Основа забезпечення прав і свобод людини і громадянина складає суспільна мораль, яка висуває вимоги до поведінки людей не лише через їх ставлення до інших осіб, але й до себе. Ці вимоги визначають обов'язок кожного члена суспільства в своїх діях і вчинках проявляти повагу до людської гідності (повага до себе як до особистості), що виражається в певних моральних якостях, позитивно оцінюваних іншими членами суспільства. Саме суспільна мораль є тією сферою, яка протистоїть існуванню в суспільстві поведінкових проявів найбільш поширених людських вад, відповідає за огороження громадян від зіткнення з ними в повсякденному житті, серед яких проституція та її супутні правопорушення, наркоманія, пияцтво й алкоголізм, бродяжництво і жебрацтво тощо.

Розв'язання означених проблем забезпечується державою, проте й досі принциповим залишається з'ясування питання щодо співвідношення категорій «правова охорона» та «правовий захист» у контексті забезпечення норм суспільної моралі.

У правничій науці під охороною прийнято розуміти профілактичні заходи, що здійснюються державними органами і громадськими організаціями для попередження порушень прав громадян, а також усунення різних перешкод, які заважають реалізації цих прав. З іншого боку, під захистом розуміється примусовий (стосовно зобов'язаної особи) спосіб здійснення порушеного права з метою його поновлення. Охорона таким чином охоплює заходи, що застосовуються до порушника прав і свобод, а захист – заходи, що застосовуються після правопорушення для поновлення порушеного права [235; 260].

Позиції дослідників адміністративного права з питання про співвідношення понять «охорона» і «захист» розходяться. Одні сприймають їх

як тотожні, сходні поняття, інші – як відмінні один від одного.

«Про захист суспільної моралі, – цілком слушно наголошує В.В. Костицький, – слід говорити саме тоді, коли відповідні порушення суспільної моралі вже відбулися і слід вживати заходів щодо усунення таких порушень і виправлення становища» [58]. При цьому вчений наголошує, що «поновленню підлягають, у цьому контексті, не лише права та свободи людини, але і суспільства в цілому, оскільки при захисті суспільної моралі як публічно-правової (а не лише етичної) категорії йдеться про суспільні інтереси, їх узгодженість та гармонізацію з особистими інтересами» [58].

Отже, правова охорона являє собою комплекс взаємопов'язаних і послідовних заходів щодо забезпечення безперешкодного доступу суб'єктів до своїх прав і свобод. Ці заходи можна розділити таким чином: а) прийняття правових норм, що визначають ознаки правомірної (дозволеної) і протиправної поведінки учасників правовідносин; б) наділення посадових осіб компетенцією для моніторингу правової поведінки учасників правовідносин; в) заходи державного примусу, які застосовуються в умовах правомірної, але найчастіше протиправної поведінки. До їх числа відносяться і заходи захисту. Таким чином, правовий захист суб'єктивних прав і свобод є складовою частиною правової охорони і являє собою систему дозволених заходів (які передбачають активну модель поведінки), спрямованих на перешкоджання протиправній поведінці, яка може завдати шкоди суб'єкту, що захищає свої права і свободи, а також права і свободи інших осіб.

В даному випадку правильною можна вважати позицію щодо розмежування цих термінів, оскільки вони являють собою самостійні категорії з урахуванням їх відмінності за суттю, змістом і формою. В обґрунтування цієї позиції слід підтримати думку учених, згідно з якою охорона в цілому являє собою «... стан правомірної реалізації прав і свобод під контролем соціальних інститутів, але без їх втручання ... охорона обмежена контрольно-наглядовою функцією держави» [123, с. 19-20], а захист «... виникає в разі складної реалізації прав ... передбачає активне втручання органів держави,

громадських організацій, самих громадян під час реалізації прав і свобод» [123, с. 19-20].

Безумовно, поняття «охорона» набагато ширше за змістом, ніж поняття «захист», оскільки застосовувані заходи щодо захисту є також частково одним з напрямків охорони. В цілому правова охорона суспільної моралі – поняття більш широке, ніж правовий захист, тому що воно передбачає встановлення правового режиму, зобов'язань і заборон, але крім того, ще й способів захисту порушеного права.

Слід сказати, що цим питанням термінологічна невизначеність у сфері охорони суспільної моралі не вичерпується. Чинний Закон України «Про захист суспільної моралі» дає визначення лише термінів, пов'язаних із державним регулюванням і контролем обігу продукції сексуального чи еротичного характеру. Водночас багато інших негативних суспільних проявів не знайшли однозначного законодавчого визначення, а саме: «антисемітизм», «блюзнірство» «бузувірство», «ксенофобія», «невігластво», «неповага до національних та релігійних святинь», «українофобія», «інформація в інформаційно-телекомунікаційних мережах та системах, що негативно впливає на суспільну мораль», «твори, що пропагують культ насильства та жорстокості» тощо.

Все це вказує на те, що держава не повинна байдуже ставитися до аморальних проявів. «Держава не в силах чинити прямий вплив на індивідуальну моральність, чому воно і не може брати на себе завдання морального виховання своїх громадян за допомогою примусових заходів. Але воно цілком може надавати непрямий вплив на моральність, впливаючи, з одного боку, на її фактори, з іншого – на зовнішні прояви моральних принципів. Немає сумніву, що одним з найважливіших факторів морального розвитку індивідуума є умови його виховання і освіти; отже, сприяючи широкому розвитку виховних та освітніх установ, держава тим самим може сприяти моральному вихованню народу. З іншого боку, внутрішні моральні принципи виражаються у зовнішніх вчинках, діях, і ось ці-то зовнішні прояви

моральності або аморальності цілком доступні впливу держави» [38, с. 6]. Саме держава змушена охороняти суспільну мораль, застосовуючи комплекс адміністративно-правових інструментів.

Ведучи мову про адміністративно-правову охорону суспільної моралі, слід сказати, що її не можна розглядати окремо від такої невід'ємної її складової, як громадський (публічний) порядок. На думку фахівців, охорона останнього визначається як «впорядкування системи суспільних відносин, функціонування якої забезпечує особисту і суспільну безпеку, підтримання ритмічності найбільш значущих соціальних процесів в рамках правової держави, створення обстановки громадського спокою, дотримання поваги до громадянського суспільства, честі, національної рівноправності і гідності особи відповідно до міжнародних стандартів прав і свобод людини і громадянина, за допомогою реалізації організаційних і правових норм» [78, с. 285].

Інші вчені зводять адміністративно-правову охорону громадського порядку тільки до здійснюваної в громадських місцях діяльності державних органів, які мають право застосовувати заходи правового впливу з метою підтримання правопорядку, забезпечення дотримання законодавства та безпосереднього захисту життя і здоров'я, честі, гідності та моральності людини, різних видів власності фізичних і юридичних осіб, інтересів суспільства і держави від адміністративних правопорушень і злочинів за допомогою установлених законом засобів і способів, що сприяють успішному здійсненню правосуддя [254].

Так, у зміст адміністративно-правової охорони громадського порядку О.О. Онищук вкладає діяльність щодо створення умов для реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, охорони цих прав, створення обставин правового комфорту для широкої громадськості осіб, шляхом недопущення порушення одними особами прав і свобод та законних інтересів інших осіб в громадських місцях [119, с. 166-174].

Так само Коротченко Д.О. наголошує на виявленні умов і факторів, які

становлять загрозу громадському порядку, та їх усуненні як головної ознаки адміністративно-правової охорони громадського порядку [80, с. 60; 99, с. 166-174].

В такому розумінні, в якому він розглядається в праві, громадський порядок є врегульована нормами права та іншими соціальними нормами система суспільних відносин, встановлення, розвиток і охорона яких забезпечують підтримання стану громадського та особистого спокою громадян, повагу їх честі, людської гідності і, головне, суспільної моралі [220, с. 17].

Фактично маємо комплексний характер громадського порядку, який дозволяє казати, що суспільна мораль є таким же його складовим елементом (сферою, сектором, частиною), як і інші. Це дійсно так, адже «розв'язання важливих задач у сфері благоустрою має безпосередній зв'язок з громадським порядком і є в ряді випадків необхідною передумовою для успішного здійснення функцій щодо його охорони» [220, с. 20].

Виділення подібних сфер громадського порядку обумовлено особливостями правових і організаційних заходів захисту щодо даних об'єктів, якими, насамперед є суспільна мораль і такі похідні об'єкти як благоустрій, добробут, співмешкання тощо. Підтвердженням тому є позиція відомого поліцейста І.Е. Андрієвського, який вважав, що заходи, яких вживає держава для забезпечення умов безпеки, тільки тоді можуть досягати належного здійснення, коли поруч з ними будуть заходи і для забезпечення умов добробуту [10, с. 3; 38, с. 4].

За допомогою юридичних норм відповідно до потреб розвитку суспільства програмуються певні відносини і вся сукупність юридичних засобів, використовуваних для досягнення цілей охорони суспільної моралі в конкретний момент і в перспективі. Юридичні норми визначають суб'єктів правовідносин з охорони суспільної моралі і шляхом встановлення загальноновизнаних вимог, покладення на суб'єктів обов'язку виконати певні дії або в певних умовах утриматися від них шляхом надання суб'єктам відповідних правомочностей; право визначає їм лінію поведінки, яка відповідатиме інтересам суспільства. Ці питання займають провідне місце в

правовому регулюванню охорони суспільної моралі.

Цілі правової охорони суспільної моралі досягаються не лише завдяки прямому регулюванню суспільних відносин у цій сфері, але й вихованню суб'єктів таких правовідносин. Виховний вплив, зокрема, має Конституція України, Закон України «Про захист суспільної моралі», інші нормативні акти, які відбивають ідеологічну позицію держави щодо охорони цієї важливої суспільної категорії. Організуючи та упорядковуючи суспільні відносини в сфері охорони суспільної моралі, привчаючи людей до добровільного виконання правових приписів, до точного та неухильного виконання всіма суб'єктами своїх прав та обов'язків, право також справляє значний виховний вплив на їх свідомість. Цілям виховання поважного ставлення до обов'язків з охорони суспільної моралі слугує і застосування юридичних санкцій.

Соціальна роль права вища, чим вищою є його ефективність. В той же час було би помилкою вважати, що реалізація окремих правових норм як в охороні суспільної моралі, так і в інших сферах не стикається з певними труднощами. Це, природно, викликає необхідність вивчення причин таких явищ, виникає потреба в дослідженні комплексу об'єктивних і суб'єктивних умов, що впливають на підвищення ролі права в тій чи іншій сфері.

Мета адміністративно-правової охорони суспільної моралі полягає у формуванні єдиної комплексної державної системи забезпечення захисту моральних засад і утвердження мотивації українського суспільства на здоровий спосіб життя, недопущення в електронних та інших засобах масової інформації поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, у тому числі пропаганди культу насильства та жорстокості, расової і національної ворожнечі, фашизму, неофашизму, українофобії, антисемітизму та інших видів ксенофобії, нетерпимості, образи нації чи людини за національною ознакою тощо.

Виходячи з філософських критеріїв, мета завжди йде в зв'язці із завданням. Вчені при розгляді цілей і завдань як юридичних понять різного

порядку справедливо доходять висновку, що «мета зумовлює завдання, завдання сприяють розкриттю мети, визначають можливості її досягнення» [238, с. 105-111]. При визначенні цілей і завдань охорони суспільної моралі слід виходити з того, що мета – це кінцевий результат діяльності людини (або колективу людей), попереднє ідеальне уявлення про який і бажання його досягти зумовлюють вибір відповідних засобів і системи специфічних дій з його досягнення, а задачі – конкретні шляхи досягнення сформованої мети, засоби її реалізації [248, с. 646]. У зв'язку з цим, як зазначалося вище, головна мета охорони суспільної моралі – це формування у суспільстві принципів здорового способу життя, збереження певних моральних ідеалів, їх захисту, а також недопущення аморального впливу на людей, що проживають на відповідній території.

Вважаємо, що формулювання цілей і завдань стосовно охорони суспільної моралі має істотне значення для правозастосування та подальшого розвитку права. Значимо, що виділення цілей і завдань для українського законодавства не є новим, разом з тим правильно поставлена мета сприяє орієнтуванню в усьому законодавстві, а її досягнення є кінцевим результатом загального механізму реалізації законодавства.

Слово «завдання» тлумачиться як: 1) наперед визначений, запланований обсяг роботи, справа та ін.; настанова, розпорядження, доручення; 2) мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити [24, с. 284]. Тобто можна стверджувати, що завдання та мета мають між собою органічний зв'язок. Мета певної діяльності, процесу, явища завжди конкретизується у їх завданнях. Останні, на думку вчених, є сукупністю проблем, що потребують вирішення для досягнення цілей у даних конкретних обставинах за наявності ресурсів [88, с. 145].

Аналіз спеціальної літератури та сучасної практики реалізації законодавчих норм дозволяє віднести до *завдань адміністративно-правової охорони суспільної моралі*:

- формування ціннісної системи суспільства, відкритої, варіативної,

духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності;

- формування національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі надбання вітчизняної та світової культури;

- формування у молоді демократичного світогляду, дотримання громадянських прав і свобод, поваги до традицій, культури народів світу;

- розвиток гуманістичної освіти, що ґрунтується на культурно-історичних цінностях народу, його традиціях та історичній пам'яті;

- утвердження в суспільстві престижності дотримання здорового способу життя, його пропаганда серед населення та розробка механізмів економічного стимулювання впровадження здорового способу життя;

- забезпечення доступності інформації стосовно важливості раціонального харчування, рухової активності, уникнення ризикованої поведінки (у тому числі сексуальної), необхідності дотримання безпечних умов і режиму праці та відпочинку, уникнення шкідливих наслідків вживання тютюну, алкоголю та наркотиків тощо; постійне висвітлення питань щодо здорового способу життя в сучасному медійному просторі із залученням відомих суспільних лідерів та використанням міжнародного і вітчизняного досвіду в цій сфері;

- наукове обґрунтування, розробка і супровід міжсекторальних заходів з формування здорового способу життя населення з урахуванням економічних, соціальних, медичних, педагогічних, психологічних аспектів;

- захист дітей і молоді від негативного впливу продукції, яка поширюється з порушенням законодавства про захист суспільної моралі, несе загрозу їх фізичному, інтелектуальному та морально-психологічному стану;

- недопущення розповсюдження продукції, організації та проведення видовищних заходів, що можуть негативно впливати на суспільну мораль, фізичний, розумовий чи морально-психологічний стан людини;

- здійснення експертної оцінки аудіо-, відео-, друкованої продукції,

видовищних заходів, інформації та даних на електронних носіях, що завдають шкоди суспільній моралі, з метою публічного обговорення цих проблем;

– здійснення моніторингу та аналізу процесів і тенденцій у сфері захисту суспільної моралі;

– здійснення профілактичних та інформаційно-просвітницьких заходів, пропагандистської діяльності у сфері захисту суспільної моралі.

Адміністративно-правова охорона моралі як складова правової охорони в цілому та важливий компонент правоохоронної функції держави будується на відповідних основоположних засадах, які, на жаль, в чинному законодавстві не знайшли свого відображення. Йдеться про принципи такої охорони. Приділяючи багато уваги забезпеченню морального здоров'я населення, протидії негативним суспільним проявам, законодавець так і не спромігся визначити принципи правової охорони суспільної моралі.

Дефініція «принципи» в перекладі з латинської означає «основу, початок» і тлумачиться як: «1) основні, вихідні положення теорії, основні правила діяльності»; «2) встановлені загальноприйняті, поширені правила господарських дій і властивостей економічних процесів» [270, с. 91-93].

Принцип (від латинського *principium* – початок, основа) – це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або принаймні бажане. У повсякденному житті принципами називають внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні та теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різних сферах діяльності. У науці принципами називають загальні положення, яким повинні задовольняти наукові припущення, гіпотези або теорії, наприклад, принцип причинності, принцип еквівалентності, принцип відповідності, принцип невизначеності тощо [26].

З позиції філософії принцип (від лат. *principium* – початок, основа) – теж саме, що і основа, тобто те, що лежить в основі деякої сукупності фактів або знань [247, с. 365]. Принципи є сукупністю керівних ідей, вихідних положень, орієнтирів, що спрямовані на досягнення оптимальних, стабільних результатів будь-якої діяльності [233, с. 154-155].

Так, Н.Б. Новицька стоїть на позиції виділення в захисті суспільної моралі в інформаційній сфері загально-правових (верховенства права, поваги до прав, свобод, честі та гідності людини, гуманізму) та спеціальних (заборони цензури, невтручання органів державної влади і місцевого самоврядування у діяльність засобів масової інформації та суб'єктів підприємницької діяльності поза межами, визначеними законодавством, створення умов для здійснення саморегулювання у дотриманні законодавства про захист) принципів [114, с. 55].

Враховуючи викладене, адміністративно-правова охорона суспільної моралі повинна базуватися на:

а) загальноправових принципах:

– верховенства права – зазвичай трактується як верховенство закону в системі нормативних актів. Це означає, що всі нормативні та індивідуальні акти підкоряються чинним законам, а всі закони та інші акти державних органів – Конституції. Однак цей принцип повинен розумітися набагато ширше – як підпорядкованість закону і всіх нормативних актів, та всіх актів реалізації права (застосування, дотримання, виконання, використання), і всіх інших об'єктів. Тільки в цих умовах принцип верховенства закону стає універсальним, що пронизує все суспільство;

– законності – є похідним від принципу верховенства права і не може йому суперечити. Його суть полягає у застосуванні органами виконавчої влади та місцевого самоврядування всіх дозволених законодавством засобів відносно забезпечення попередження та припинення протиправних посягань на права, свободи та законні публічні інтереси фізичних та юридичних осіб, невідворотності притягнення винних у порушенні норм суспільної моралі до юридичної відповідальності та відновленні порушених прав і свобод;

– гуманізму, що є основоположним у визнанні пріоритету особистості людини найвищою цінністю, а визнання, дотримання і захист його волі і прав – покладені на державу. Принцип гуманізму не означає гуманності ставлення тільки до правопорушників, він також передбачає захист законослухняності

членів суспільства та боротьбу зі злочинцями;

– превентивності – означає, що виховні впливи держави, усіх виховних інститутів, на основі врахування інтересів особистості та суспільства спрямовуються на профілактику негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, на допомогу та їх захист, вироблення неприйняття негативних впливів соціального оточення. За таких умов забезпечуватиметься система заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних настанов, запобігання вживанню наркотичних речовин, різних проявів деструктивної поведінки, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків;

– цілеспрямованості, що утверджує спрямованість на досягнення основної мети – підвищення ефективності функціонування власного організму і свідомого позитивного ставлення до нього;

– всебічності (загальності), як найважливіша ознака правового забезпечення охорони суспільної моралі, означає, що суворе здійснення законодавчих приписів є основним, загальним принципом діяльності всіх державних органів, громадських і господарських організацій, а також громадян. Загальність вимагає такого розвиненого, досконалого законодавства, при якому всі суспільні відносини, які потребують юридичного опосередкування, регулюються законом, а не свавіллям або розсудом. У законодавстві не повинно бути таких суттєвих прогалин, які б давали можливість для довільних дій;

– поваги до прав, свобод, честі та гідності людини, що передбачає їх загальне значення: по-перше, повноту суб'єктивних прав особистості з точки зору їх переліку і внутрішнього змісту; по-друге, їх поширення на всіх людей без будь-якої дискримінації; по-третє, залучення всіх державних органів та інституцій громадянського суспільства у відповідні дії по забезпеченню цих прав; по-четверте, шанобливе ставлення до основних прав і свобод як у нормальних життєвих ситуаціях, так і в умовах надзвичайного стану або під

час збройних конфліктів;

б) спеціально-правових принципах:

– впровадження «моральної» цензури (навіть О.С. Пушкін, протестуючи проти свавілля, також не приймав вседозволеності, вважаючи цензуру необхідною [89, с. 10]);

– гарантування державою суспільного плюралізму ідеологічних засад, які відображають загальносуспільні цінності;

– залучення громадськості до вирішення питань захисту суспільної моралі;

– невторчання органів державної влади і місцевого самоврядування у діяльність засобів масової інформації та суб'єктів господарювання поза межами, визначеними законом та нормами міжнародного права;

– забезпечення дотримання законодавства у діяльності виробників продукції та видовищних заходів шляхом саморегулювання;

– поваги до прав споживачів та ненав'язування їм будь-якої продукції;

– забезпечення доступності до судового захисту прав суб'єктів відносин у сфері суспільної моралі.

Крім цього, вказані вище базові засади адміністративно-правової охорони суспільної моралі мають бути законодавчо закріплені. Відтак, вважаємо за доцільне доповнити чинний Закон України «Про захист суспільної моралі» *статтею 4-1 «Принципи захисту суспільної моралі».*

З урахуванням викладеного слід запропонувати таку концепцію адміністративно-правової охорони суспільної моралі, яка: по-перше, визначає особливу роль охоронних засобів в зміцненні моральності у суспільстві та утвердженні здорового способу життя; по-друге, спрямована на усунення реальних та потенційних загроз національній безпеці у гуманітарній сфері через прояви моральної та духовної деградації суспільства; по-третє, передбачає формування цілісного організаційно-правового механізму зазначеної охорони, який включає норми права, відповідні адміністративно-правові засоби та суб'єкти їх застосування.

Адміністративно-правову охорону суспільної моралі слід розуміти як врегульовану нормами адміністративного права діяльність публічної адміністрації, спрямовану на утвердження мотивації українського суспільства на здоровий спосіб життя, недопущення поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, забезпечення дотримання суб'єктами адміністративно-правових відносин етичних норм і правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, та застосування до порушників цих правил заходів адміністративного примусу.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи теоретичні основи адміністративно-правової охорони суспільної моралі, можна дійти таких висновків:

1. Обґрунтовано доцільність визнання суспільної моралі як пріоритетний об'єкт адміністративно-правової охорони, а руйнування традиційної системи моральних цінностей суспільства – безпосередньою загрозою національній безпеці української держави.

2. Вироблено концепцію адміністративно-правової охорони суспільної моралі, яка: по-перше, визначає особливу роль охоронних засобів в зміцненні моральності у суспільстві та утвердженні здорового способу життя; по-друге, спрямована на усунення реальних та потенційних загроз національній безпеці у гуманітарній сфері через прояви моральної та духовної деградації суспільства; по-третє, передбачає формування цілісного організаційно-правового механізму зазначеної охорони, який включає норми права, відповідні адміністративно-правові засоби та суб'єкти їх застосування.

3. Підкреслено важливість суспільної моралі як особливого об'єкта адміністративно-правової охорони, необхідність постійного та цілеспрямованого здійснення якої полягає у: 1) визнанні моральності та її охорони як одного із

пріоритетів серед завдань публічної адміністрації та системоутворюючих елементів національної безпеки; 2) наявності окремої важливої групи суспільних відносин щодо охорони суспільної моралі, яка потребує регулювання з боку держави; 3) соціальному запиті суспільства на регулятивну роль держави в охороні моральних цінностей; 4) наявності системи нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини, пов'язані із охороною суспільної моралі; 5) здійсненні керівного впливу щодо галузей, функціонування яких пов'язане із охороною суспільної моралі (управління культурою, освітою, наукою, охороною здоров'я, а також у галузі інформатизації, видавничої справи, діяльності засобів масової інформації тощо), котрі найбільш повно і всебічно можуть бути забезпечені виключно за допомогою державно-владного регулювання; б) наявності системи органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, здатних забезпечити реалізацію функції держави, пов'язану із охороною суспільної моралі; 7) здійсненні державного контролю та нагляду за додержанням чинного законодавства й вимог відомчих нормативно-правових актів у сфері охорони суспільної моралі, а також за обігом продукції, що може негативно впливати на фізичний, розумовий або моральний розвиток громадян України; 8) встановленні умов і порядку обігу продукції, що негативно впливає на суспільну мораль; 9) застосуванні заходів державного примусу, в тому числі адміністративної відповідальності, до порушників законодавства у сфері охорони суспільної моралі.

4. Встановлено, що до набуття Українською державою незалежності та до початку правового оформлення питань охорони суспільної моралі як саме суспільство, так і морально-етичні сторони його життя зазнавали значних, іноді досить суперечливих, змін і трансформацій панівних ідеологій і громадської думки, а питання про роль органів публічної адміністрації у сфері захисту моральності населення за різних історичних періодів на території сучасної України також вирішувалося неоднозначно, у зв'язку з чим виділено декілька умовних періодів: 1) становлення та розвитку держави і права Київської Русі; 2) феодальної роздробленості та литовсько-польської доби (відбувається

поступова криміналізація діянь, які в попередню епоху правопорушеннями взагалі не вважалися (наприклад, запроваджено відповідальність за фізичне посягання, словесну образу чи приниження батьків); 3) імперської влади (час перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій); 4) радянської влади – формування ідеології «соціалістичної моралі» та здійснення поділу аморальних проступків на кримінальні та адміністративні; 5) новітнього розвитку України (від початку існування незалежної України (1991 р.) і дотепер).

5. Адміністративно-правову охорону суспільної моралі запропоновано розуміти як врегульовану нормами адміністративного права діяльність публічної адміністрації, спрямовану на утвердження мотивації українського суспільства на здоровий спосіб життя, недопущення поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, забезпечення дотримання суб'єктами адміністративно-правових відносин етичних норм і правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, та застосування до порушників цих правил заходів адміністративного примусу.

Розділ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативна складова організаційно-правового механізму охорони суспільної моралі в Україні

Докладаючи певних зусиль щодо покращення ситуації у сфері захисту морально-етичних основ суспільства, держава, насамперед, вживає заходів щодо створення правових умов, які сприяють реалізації права громадян на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному та морально-психологічному стану суспільства і, в першу чергу, його неповнолітній частині [169]. Такий стан забезпечується через використання можливостей організаційно-правового механізму як сукупності адміністративно-правових засобів впливу на суспільні відносини у сфері охорони суспільної моралі, державного регулювання обігу інформаційної продукції, що може негативно впливати на суспільну мораль та фізичний, розумовий чи морально-психологічний розвиток людини, котрі складаються в процесі виконавчо-розпорядчої діяльності держави, що створює відповідний правоохоронний режим.

Основними ланками цього механізму наукова спільнота вважає: 1) правові норми – основа правового регулювання, коли на рівні позитивного права закріплюються в абстрактному вигляді типізовані можливості і необхідність певної поведінки суб'єктів; 2) правові відносини, суб'єктивні та юридичні обов'язки, що переводять при наявності конкретних життєвих обставин (юридичних фактів) абстрактні можливості і необхідність в площину конкретних суб'єктивних юридичних прав і обов'язків; 3) акти реалізації прав і обов'язків, відповідно до яких настає запрограмований в позитивному праві результат в житті суспільства, фактично дозволяється життєва ситуація

(справа) [5, с. 251-252].

Здається безспірною наявність у механізмі адміністративно-правового регулювання таких елементів, як норми адміністративного права та адміністративно-правові відносини. Щодо інших елементів існують різні підходи. Так, одні вчені третім обов'язковим елементом вважають акти застосування норм адміністративного права [25, с. 54], інші стверджують про акти тлумачення норм права як елементи механізму правового регулювання [258, с. 27].

Розглянута точка зору лягла в основу всіх сучасних трактувань. У зв'язку з цим фахівці вірно зазначають, що норми права є матеріальною основою всіх правових механізмів, але завершена нормативна конструкція правового механізму, як правило, не охоплюється обсягом однієї правової норми, і тому зміст правового механізму слід визначати через його співвідношення з правовими нормами, інститутами, процедурами і конструкціями [264, с. 18-20].

Іншими словами, погоджуючись із Ю.М. Старіловим, можна казати не лише про механізм, а певну «систему», яка «в комплексі дозволяє побачити матерію адміністративного права, дає можливість зрозуміти логіку адміністративно-правового впливу на суспільні відносини, виділити головні елементи регулювання цих відносин», серед яких:

- 1) адміністративно-правові норми як первинні елементи;
- 2) застосування норм адміністративного права суб'єктами права;
- 3) адміністративно-правові відносини, які створюються в результаті дії і застосування норм адміністративного права.

При цьому перераховані елементи системи знаходяться в нерозривному і постійному зв'язку; ігнорування одного з них може привести до негативних результатів [223, с. 371-372].

Нам здається, що структура організаційно-правового механізму охорони суспільної моралі в Україні включає в себе: норми адміністративного права, які гарантують громадянам можливість реалізації права на інформаційний

простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення; адміністративно-правові відносини, що складаються з приводу реалізації громадянами їх прав у морально-етичній сфері; акти застосування норм права, що вживаються з метою охорони суспільної моралі; об'єкт охорони – усталені принципи суспільної моралі в Україні.

Ведучи мову про норми адміністративного права, що дозволяють забезпечити попередження у суспільстві пропаганди расової й національної ворожнечі, фашизму, неофашизму, українофобії, антисемітизму та інших видів ксенофобії, нетерпимості і насильства, образи нації чи людини за національною ознакою тощо, які гарантують громадянам здійснення їх прав, слід зазначити, що ці норми містяться в двох великих групах джерел адміністративного права – в законах і підзаконних актах.

Попри те, що, на відміну від правових норм, дотримання яких забезпечується в необхідних випадках силою державного примусу, морально-етичні норми спираються переважно на громадську думку і впливають на переконання, мотивацію, звички людини, чинне законодавство так само пронизано нормами моралі, містить певні вказівки та відповідні її елементи.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про захист суспільної моралі» правові засади України щодо охорони (захисту) моральності у суспільстві складає Конституція України, цей Закон, інші закони та нормативно-правові акти щодо охорони суспільної моралі, загальновизнані норми і принципи міжнародного права й міжнародних договорів України [169].

Нормативно-правові акти, якими врегульовано відносини у сфері охорони моральності та утвердження етичних засад життя суспільства, є однією з основних і разом із тим недостатньо досліджених вітчизняною правничою наукою складових діяльності публічної адміністрації. За визначенням, яке пропонується в довідково-енциклопедичній літературі, нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, який приймається уповноваженим органом держави і встановлює, змінює,

припиняє чи конкретизує певну норму права. До нормативно-правових актів належать закони і підзаконні акти (укази і розпорядження глави держави, постанови уряду, акти центральних органів виконавчої влади та ін.). Нормативно-правовий акт відображає волю уповноваженого суб'єкта права, є обов'язковим для виконання, має документальну форму закріплення, забезпечується у виконанні державою, у тому числі примусовими засобами [266, с. 192]. З погляду адміністративно-правової науки, щодо їх характерних рис більшістю фахівців звертається увага на те, що нормативно-правові акти, на відміну від індивідуальних (правозастосовних) актів, містять норми права (встановлюють, змінюють або скасовують їх) і розраховані на багаторазове застосування, тобто їх дія не вичерпується одноразовим виконанням [65, с. 410]. У науковій і навчальній літературі поняття «нормативно-правовий акт» застосовується, як правило, в розумінні зовнішньої форми права, що є узагальненням певної конкретної групи джерел права – актів парламентських, урядових, судових та інших інституцій.

Зовнішню форму виразу національного права у сфері охорони суспільної моралі, тобто стан його джерел, характеризує законодавство – сукупність нормативно-правових актів, окремих норм, положень міжнародних договорів, які регулюють відносини, пов'язані із забезпеченням морального здоров'я населення, зміцнення етичних засад життя суспільства, зі здійсненням управлінської та контрольної діяльності в таких галузях, як телебачення та радіомовлення, кінематографія, видавнича справа та інших. Іншими словами, джерелами адміністративного законодавства у сфері охорони суспільної моралі є акти національного законодавства, в тому числі підзаконні акти (укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, накази та інструкції міністерств та інших центральних органів виконавчої влади тощо) та міжнародного права.

Дійсно, визначальні засади охорони суспільної моралі сформульовані насамперед у нормативних документах міжнародного права – деклараціях, конвенціях [73; 74], пактах [108], угодах [222], резолюціях [127],

рекомендаціях [212; 214], директивах [39]; протоколах [245] тощо.

Проблема захисту моральності, психічного здоров'я та психологічного стану споживачів продукції ЗМІ, Інтернету, видавничої діяльності в міжнародних правових документах розкривається в основному щодо захисту прав дітей. Зокрема, можна згадати Загальну декларацію прав людини, Декларацію прав дитини, Конвенцію ООН «Про права дитини» [73]. Факультативний протокол до Конвенції ООН «Про права дитини» [245]. Рекомендації Ради Європи «Актуальні проблеми держави і права 371 щодо експлуатації сексу з метою наживи, порнографії, проституції, торгівлі дітьми і неповнолітніми» (1991 р.), Рамкове рішення Ради Європейського Союзу «Про боротьбу з дитячою порнографією в мережі Інтернет» (2000 р.), Рамкове рішення Ради ЄС «Про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією» (2003 р.) [218, с. 369-374], Конвенцію Ради Європи від 12 липня 2007 г. «Про захист дітей від експлуатації та зазіхань сексуального характеру» [195], Рекомендацію № R (91) 11 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 9 вересня 1991 р. про експлуатацію сексу з метою наживи, порнографії, проституції, торгівлі дітьми та неповнолітніми [212], Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи, 1990 р.), Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи 2001 р. «Про захист дітей від сексуальної експлуатації» [214].

Також серед міжнародних нормативно-правових актів слід назвати Міжнародний кодекс медичної етики 1949 р., Гельсінську декларацію Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» 1964 р., Глобальний етичний кодекс туризму 1999 р. та інші [55, с. 28].

Повертаючись до національної системи нормативно-правових актів, які є джерелами адміністративного права у сфері охорони суспільної моралі, слід наголосити, що Основний Закон нашої держави – Конституція – поряд із правовими нормами включає й норми моралі. Статті, котрі встановлюють, що

кожен громадянин зобов'язаний дотримуватися Основного Закону України, дбайливо ставитися до власності, не лише виражають найважливіші принципи нової моралі сучасного українського соціуму, але й відтворюють її конкретні вимоги.

Правові основи охорони суспільної моралі складає розгалужена система нормативно-правових актів різної юридичної сили та рівня, при цьому як національного, так і міжнародного права. Національний рівень запобігання та припинення порушень норм суспільної моралі складають: закони «Про свободу совісті та релігійні організації» [197], «Про освіту» [186], «Про охорону прав на промислові зразки» [191], «Про телебачення і радіомовлення» [206], «Про інформаційні агентства» [173], «Про інформацію» [174], «Про рекламу» [196], «Про видавничу справу» [135], «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» [200], «Про кінематографію» [176], «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» [190], «Про дошкільну освіту» [142], «Про вищу освіту» [136], «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [143], «Про охорону дитинства» [188], «Про театри і театральну справу» [205], «Про захист тварин від жорстокого поводження» [170], «Про заборону грального бізнесу» [144], «Про охорону культурної спадщини» [189], «Про національний архівний фонд і архівні установи» [180], «Про тваринний світ» [204], «Про поховання та похоронну справу» [194], «Про охорону археологічної спадщини» [187], «Про гастрольні заходи в Україні» [138], Про культуру [178], Про запобігання та протидію домашньому насильству [145], Цивільний кодекс України [255], Кодекс України про адміністративні правопорушення [66], Кримінальний кодекс України [84], Основи законодавства України про охорону здоров'я [120], укази Президента України: «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян» від 27 квітня 1999 р. [172], «Про невідкладні додаткові заходи щодо здійснення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» від 15 березня 2002 р. [185], «Про серйозні недоліки у здійсненні заходів щодо

захисту моральності та утвердження здорового способу життя в суспільстві» від 4 лютого 2003 р. [198], «Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства» від 24 листопада 2005 р. [192] тощо.

Доречно також згадати накази та інструкції міністерств й інших центральних органів виконавчої влади, які стосуються, передусім, морально-етичних питань професійної діяльності службовців певної сфери діяльності, а саме: Типове положення з питань етики, затверджене наказом МОЗ України від 23 вересня 2009 р., що встановлює основні вимоги до оцінки етичних і морально-правових принципів клінічних досліджень, які можуть проводитись за участю пацієнтів (здорових добровольців), досліджуваних, та здійснення нагляду за забезпеченням їх прав, безпеки, благополуччя під час участі у клінічних дослідженнях лікарських засобів комісіями з питань етики [234]; Типове положення про комісії з питань етики, затверджене наказом Державної інспекції з контролю якості лікарських засобів від 14 травня 2010 р. [234], Кодекс етики працівників підрозділу внутрішнього аудиту, що становить собою задекларовану в принципах систему моральних і професійних цінностей та правил поведінки працівників підрозділу внутрішнього аудиту або посадових осіб, на яких покладено повноваження щодо здійснення внутрішнього аудиту і щодо яких ними добровільно взяті зобов'язання на їх дотримання у професійній діяльності [150], Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування [147], Критерії віднесення продукції до такої, що має порнографічний характер [152] тощо.

Ураховуючи специфічність моральної сфери життя суспільства, не слід забувати й про такі джерела регулювання її різних сторін, як норми корпоративної етики (так званий «локальний» рівень регулювання). Прикладів можна навести багато – Кодекс корпоративної етики Укргазвидобування, Кодекс корпоративної етики ДТЕК, Кодекс корпоративної етики ПАТ «Львівобленерго» та ін. Проте особливістю їх є те, що: по-перше, це один з

видів соціальних норм; по-друге, вони входять в загальну нормативно-регулятивну систему охорони суспільної моралі; по-третє, такі норми за певних обставин можуть набувати правового характеру; по-четверте, вони не мають загальнообов'язкового характеру, а поширюються лише на певне коло корпоративних суб'єктів.

Отже, сфера морально-етичного розвитку українського суспільства регулюється значною кількістю нормативних джерел, які можна об'єднати у три групи: *1) нормативні документи міжнародного права; 2) національне законодавство з питань охорони моральності; 3) норми корпоративної етики.*

Разом з тим цілком очевидно, що об'єднання в одній системі джерел, як бачимо, розрізнених нормативних елементів, що використовують різні методи, задачі і принципи правового регулювання, на сучасному етапі розвитку правової науки здається архаїчною формою характеристики особливостей механізму правової охорони суспільної моралі. Тим більше в межах вказаної класичної системи джерел виявляється необхідність їх розмежування за концептуальними параметрами, що визначають характер правового регулювання суспільних відносин. Відтак, нормативну складову організаційно-правового механізму охорони суспільної моралі в Україні складає значна кількість нормативно-правових актів, які визначають: *1) загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи охорони суспільної моралі; 2) пріоритетні напрями гуманітарного розвитку держави, формування здорового способу життя та забезпечення дотримання норм етичної поведінки; 3) правовий статус суб'єктів охорони суспільної моралі; 4) порядок застосування дозвільно-ліцензійних та експертно-оціночних засобів охорони суспільної моралі; 5) порядок здійснення публічного контролю (нагляду) у зазначеній сфері; 6) підстави та порядок застосування заходів юридичної відповідальності за порушення норм суспільної моралі тощо.*

Крім цього, подану сукупність нормативних джерел охорони суспільної моралі також можна поділити за різними підставами на окремі групи, зокрема:

а) за напрямками правового впливу (загальні, галузеві та спеціальні); б) за юридичною силою; в) за суб'єктами правотворчості; г) за галузевою належністю.

Проведене узагальнення системи нормативно-правових актів, якими врегульовано діяльність органів виконавчої влади у різних сферах суспільних відносин, ґрунтується, передусім, на тому, що основним напрямом регулюючого впливу держави є охорона моральності і дотримання певних етичних норм. Це є спільним завданням усіх суб'єктів владних повноважень, які виконують покладені на них функції в різних сферах публічно-управлінської діяльності – правоохоронній, інформаційній, а також культури, масових комунікацій, видавничої справи, телебачення й радіомовлення тощо. Однак, як і будь-який інший поділ, запропонована класифікація нормативно-правових актів, на підставі яких органи виконавчої влади реалізують свою компетенцію у сфері захисту (охорони) суспільної моралі, певною мірою є умовною, оскільки орієнтується на окремі конкретні ознаки, обумовлені об'єктом нашого дослідження.

Постаючи зовнішніми формами закріплення норм адміністративного права, що регулюють суспільні відносини за участю органів державної виконавчої влади у сфері охорони суспільної моралі, нормативно-правові акти містять і елементи механізму їх реалізації. Як приклад, під час практичного втілення в життя вимог і приписів, закріплених у положеннях законів або підзаконних актів, спрямованих на охорону суспільної моралі, зокрема застосування відповідних примусових заходів, таких як адміністративне затримання, особистий огляд і огляд речей, вилучення речей, предметів і документів, які є знаряддям або безпосереднім об'єктом вчинення адміністративного правопорушення необхідним є дотримання моральних засад, а саме прояв поваги до прав і свобод особи, незважаючи на те, що вона притягається до адміністративної відповідальності.

Аналіз окремих груп нормативно-правових актів, які регулюють діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони суспільної моралі,

дозволяє виділити такі їх характерні риси, як ієрархічність побудови (що виявляється у наявності двох основних рівнів – міжнародного та національного), а також комплексність, за допомогою якої забезпечується поєднання норм і положень публічних і приватних галузей права. Щодо останнього, то така особливість найбільш чітко простежується у поєднанні норм адміністративного права (в тому числі адміністративно-деліктного) та цивільного й господарського права. Закон України «Про рекламу», який регулює суспільні відносини у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами, є прикладом комплексного регулювання господарських і публічно-управлінських відносин за допомогою нормам конституційного, адміністративного, господарського та цивільного права. У ч. 3 ст. 7 зазначеного нормативно-правового акта закріплено, що «Реклама не повинна містити інформації або зображень, які порушують етичні, гуманістичні, моральні норми, нехтують правилами пристойності», а Розділ IV загалом присвячено регулюванню питань контролю за дотриманням і відповідальності за порушення законодавства про рекламу [196]. Як інший приклад може бути наведено положення згаданого вище Закону України «Про видавничу справу», що покликаний сприяти національно-культурному розвитку українського народу, громадян України всіх національностей, утвердженню їх духовності та моралі, доступу членів суспільства до загальнолюдських цінностей, захисту прав та інтересів авторів, видавців, виготовлювачів, розповсюджувачів і споживачів видавничої продукції, та у п. 4 ч. 2 ст. 28 прямо забороняє виготовляти чи розповсюджувати видавничу продукцію, що проповідує релігійні віровчення, які загрожують життю, здоров'ю, моралі громадян, порушують їх права і свободи або закликають до порушення громадського порядку [135].

В Україні сьогодні діє широке коло законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, якими в різних сферах діяльності виконавчо-владних структур визначаються окремі напрями і завдання, спрямовані на утвердження моральних й етичних засад, принципів і чинників, які

провадяться в життя в галузях культури, освіти, науково-технічної діяльності, охорони здоров'я, реклами, видавничої справи тощо. За своїм характером ці нормативно-правові акти належать до джерел адміністративного права, оскільки містять у відповідних статтях конкретні правові норми, що регулюють суспільні відносини у сфері охорони суспільної моралі, в яких беруть участь суб'єкти державної виконавчої влади або їх посадові особи.

Визначення у нормативно-правових актах меж компетенції того чи іншого органу виконавчої влади, покладення на окремі складові державного апарату відповідних функцій і наділення їх організаційно-розпорядчими повноваженнями являє собою широко застосовуваний в адміністративно-правовій теорії метод регулювання суспільних відносин. Водночас практична реалізація врегульованих за допомогою правових норм завдань окремими органами держави в дійсності залишається не повною мірою такою, що відповідає моральним засадам і етичним нормам. Тому державне регулювання діяльності органів виконавчої влади у сфері охорони суспільної моралі має також передбачати засади та підстави юридичної відповідальності їх посадових осіб за невиконання чи неналежне виконання визначених у законах і підзаконних актах обов'язків щодо дотримання вимог професійної етики, а також відповідності їх власних моральних якостей посадовому становищу. Обґрунтованим є твердження Г. Дмитренка, що «...навіть створюючи «правильні» закони, які базуються на високоморальних засадах, законотворці можуть самі їх порушувати. Більше того, створити довершені, правильні закони для аморального суспільства неможливо. Такі люди завжди знайдуть «шпаринки» й навіть цілі «дірки», аби обійти закони, в тому числі шляхом підкупу тих, хто стежить за їх дотриманням» [41, с. 99]. Отже, подальші політичні ініціативи у напрямі досягнення стану урегульованості суспільних відносин у сфері охорони суспільної моралі мають спрямовуватися, передусім, на підвищення морально-етичних вимог в окремих сферах публічної діяльності.

У законодавчому забезпеченні охорони моральності в українському

суспільстві особливе місце безумовно належить Закону України «Про захист суспільної моралі» [169], що встановлює правові основи такого захисту від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. Його дія поширюється на діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування в частині державного регулювання та контролю за обігом продукції сексуального чи еротичного характеру, на діяльність установ, організацій усіх форм власності, юридичних осіб і громадян у сфері обігу відповідної продукції на території України, а також за її межами, якщо суб'єктами правовідносин є громадяни України та юридичні особи, зареєстровані відповідно до чинного законодавства України. Водночас його дія не поширюється на виробництво чи розповсюдження документальних матеріалів, художніх творів літератури, мистецтва та культури, що визнані класичним чи світовим мистецтвом, на обіг наукових, науково-популярних, публіцистичних, освітніх матеріалів із питань статі й сексу та виробів сексуального характеру медичного призначення.

Окреслений закон назвати досконалим важко, адже дискусії щодо особливостей та ефективності реалізації основних його положень точаться з часу прийняття. Насамперед, неточними є положення закону щодо обмеження свободи вираження поглядів та розповсюдження інформаційних матеріалів. Тобто деякі положення не відповідають критерію, визначеному у п. 2 ст. 10 Європейської конвенції з прав людини («встановлені законом»). Особливим чином положення, що обмежують діяльність з виготовлення та виробництва, розповсюдження та рекламу матеріалів «сексуального» й «erotичного» характеру, містять нечіткі уявлення та поняття, а відтак не є достатньо точними для встановлення законного обмеження на свободу вираження поглядів. Закон містить багато обмежень свободи вираження поглядів, у той час як визначення того, що можна вважати продукцією сексуального або еротичного характеру, або такою, що містить «erotичні елементи», є вкрай неясним. Інші положення закону є достатньо оціночними, як-то заборона розміщення «оголошень про інтимні зустрічі за винагороду та девіантні

форми інтимних стосунків не в спеціалізованих засобах масової інформації» (ст. 6), адже не зрозуміло, які форми інтимних стосунків можуть вважатися «нормальними», а які «девіантні».

Крім цього, закон згідно з п. 3 ст. 2 має надто широку сферу застосування. Деякі вчені слушно зауважують, що за своєю сутністю Закон України «Про захист суспільної моралі» має дещо ширший зміст, адже у його нормах визначено не стільки заходи та засоби стосовно захисту, а й охорони та безпеки в інформаційній сфері суспільних відносин. У зв'язку з цим, на їх думку, більш коректним з точки зору юридико-когнітивного підходу є зміна назви закону або «Про державне регулювання і контроль обігу продукції, що негативно може впливати на суспільну мораль» або «Про суспільну безпеку» [256, с. 28].

Аналогічної думки дотримується І.І. Припхан, обґрунтовуючи необхідність розширення сфери дії Закону «Про захист суспільної моралі» тим, що суспільна мораль, яка є явищем багатогранним, заснованим на традиційних духовних і культурних цінностях народу, не може бути повністю захищеною виключно шляхом державного регулювання і контролю за обігом продукції сексуального чи еротичного характеру [134, с. 16; 56, с. 344].

Підтвердженням невідповідності названого закону є дані соціологічного дослідження. Зокрема, на думку опитаних, у чинному законі містяться виважені обмеження, що не впливають на свободу слова – так вважають 7,3%; 9,6% свідчать, що обмеження є досить пропорційними та відповідають цілям; 6,0% говорять, що Закон «Про захист суспільної моралі» є чітким та зрозумілим у застосуванні; нарешті, 2,8% мають на увазі, що у законі містяться чіткі та однозначні визначення термінів – але сума цих позицій складає лише 25,7%, тобто чверть від загальної кількості респондентів. Переважна ж кількість учасників опитування, а саме 69,5% (!) акцентують, що чинний закон не відповідає зазначеним положенням.

Приблизно такий же великий сегмент опитаних – 63,5% – відстоює свою точку зору щодо необхідності прийняття нового закону, який би відповідав

реаліям часу, оскільки старий закон виявляється цілком застарілим у сучасних умовах. Приблизно чверть респондентів – 24,7% – зазначають, що закон у принципі функціонує, навіть є дієвим, але потребує корегування (з них 14,4% виступають за значні зміни у законі, адже він морально застарів, а 10,3% вважають, що закон є досить дієвим, необхідно лише додати деякі незначні корективи).

Якщо аналізувати думки опитаних стосовно необхідності єдиного Закону «Про захист суспільної моралі», як регулятора усіх чинних нормативних актів, то 63,1% виступають за його необхідність, вважаючи що один такий закон обов'язково потрібний.

Поділяючи думку таких вчених, погодимося, що, дійсно, Закон України «Про захист суспільної моралі» за своїм змістом є далеким від назви, недосконалим за змістом та неефективним за реалізацією. Тому цілком логічним виглядає необхідність прийняття абсолютно нового *Закону України «Про охорону суспільної моралі»*, який має бути спрямований на захист культурно-цивілізаційної ідентичності української держави, підтримання морального клімату в суспільстві, моральне виховання і розвиток громадян, психічне та психологічне благополуччя населення, психологічний комфорт від інформаційної продукції, захист від маніпулювання свідомістю, підвищення престижності культурного світогляду і творчих цінностей в Україні в інформаційно-комунікаційних процесах, позначення чітких меж втручання держави у формування морального клімату в суспільстві, збереження і підтримка свободи слова та інформації тощо.

У контексті вищезазначеного на запитання, чи має Закон України «Про захист суспільної моралі» бути більш жорстким – як у зарубіжних країнах, переважна кількість опитаних нами респондентів підтримує таку позицію – 74,2% (сумарна кількість відповідей за індикаторами шкали «безумовно так» – 35,4% та «скоріше так» – 38,8%).

Оновлення законодавства у сфері охорони суспільної моралі, приведення його у відповідність до світових стандартів морально-етичної

поведінки будь-якої людини, визначення пріоритетних напрямів його розвитку та вдосконалення є запорукою забезпечення дотримання етичних стандартів, зрозумілих, доступних та загальноприйнятих у всіх цивілізованих державах: попередження пропаганди війни, фашизму і неофашизму, расизму, національної і релігійної ворожнечі, образи людини за національною чи релігійною ознакою, душевним чи фізичними вадами або за віком, приниження національних та релігійних святинь, пропаганди алкоголізму, тютюнопаління, наркоманії, пропаганди насильства, виробництва і поширення порнографії.

Здавалося б, зважаючи на певну урегульованість питань правової охорони суспільної моралі, чинність базового Закону України «Про захист суспільної моралі», наявність міжнародних стандартів дотримання гуманітарного розвитку людини, постійне обговорення відповідних проблем у ЗМІ, принципові зрушення у цьому питанні мали б відбуватися, але цього немає. Основною причиною такого становища слід вважати відсутність сьогодні в країні законодавчо визначених основ концептуально цільового програмування заходів у зазначеній сфері, хоча саме від якості планування та програмування залежать обґрунтованість державної політики, її цілеспрямованість, реальність, ефективність. «Навіть дрібні погрішності в ході їх здійснення, – слушно наголошує Т.О. Гуржій, – можуть обернутися серйозними проблемами при вирішенні важливих політичних завдань» [35, с. 161]. Здавалося б на нібито певну зацікавленість держави у забезпеченні охорони суспільної моралі, рівень організації та виконання відповідних заходів неадекватний заявленим цілям.

Починаючи з 1991 року було прийнято величезну кількість стратегічно-планувальних та програмно-цільових документів, які стосувалися різних аспектів гуманітарного розвитку держави, формування здорового способу життя, забезпечення дотримання норм етичної поведінки, охорони суспільної моралі, серед яких слід згадати: Концепцію освіти «рівний – рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України [77], Концепцію формування

позитивної мотивації на здоровий спосіб життя [151], Державну програму розвитку і функціонування української мови на 2004-2010 рр. [146], постанову Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо виконання у 2005 р. Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» [171], Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства» [192], Концепцію Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 рр.» [201], Концепцію державної політики в галузі культури на 2005-2007 рр. [177], Концепцію Загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009-2013 роки [203], Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [184], Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» [183], Концепцію Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» [202] тощо. Декілька нормативно-правових актів, які б сприяли забезпеченню прав дитини, морально застаріли або залишилися у вигляді проектів і були зняті з подальшого розгляду, наприклад Концепція Державної програми «Здорова дитина» на 2008-2017 рр. [210] та проект Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір» [208].

Окремо слід сказати про неодноразові спроби прийняти концептуальний документ щодо гуманітарного розвитку українського суспільства. Останнім можна згадати проект Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. [209], підготовлений відповідно до Закону України «Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік» (розділ 2 частина III) та доручення Кабінету Міністрів України від 01.07.2010 № 38719/1/1-10 [140].

Попри те, що на ефективність державної політики забезпечення морально-етичного розвитку українського суспільства та охорони суспільної моралі впливає цілий комплекс різнопланових чинників, витoki більшості проблем лежать саме в площині планування відповідних заходів

довгострокового стратегічного характеру. Періодичні спроби держави гармонізувати «планову діяльність» у сфері охорони суспільної моралі, як бачимо, не приносять відчутних результатів. Власне, це й не дивно, ураховуючи, що відповідним управлінським рішенням самим бракує узгодженості. Наявність таких документів є радше винятком, ніж правилом.

Цікавим є той факт, що за роки незалежності України було прийнято начебто достатню кількість програмно-цілевих документів. Проте жодний із них не досяг омріяної мети. Як приклад, слід згадати програму «Основні напрями розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян України» (1999 р.), яка була згорнута вже на початковому етапі, зокрема у 2001 році [36, с. 7].

Отже, необхідність створення концептуальних основ охорони моральності в українському суспільстві не викликає сумнівів. В іншому випадку є ризик виникнення ситуації, артикульованої Ю. Богуцьким: «можна розробляти різні пропозиції, але якщо законодавча база не дозволяє застосувати їх на практиці, будь-яка новація не матиме шляхів реалізації» [19]. Разом з тим, і сама Концепція має стати ядром майбутньої нормопроектної роботи в гуманітарній сфері, окреслити пріоритети державної культурної політики та гуманітарного розвитку як елементу загальної стратегії модернізації України [137, с. 176].

Затягування з прийняттям відповідного концептуального документа у сфері охорони суспільної моралі негативно позначиться на ефективності всієї державної гуманітарної політики, адже його реалізація має здійснюватися шляхом вирішення питань у цій сфері на державному, регіональному та місцевому рівнях, а також правового, фінансового та організаційного забезпечення. Відсутність такого документа дезорієнтує регіональну владу, спричиняє відтермінування прийняття обласних програм розвитку гуманітарної сфери [103].

Відтак, беззаперечною є доцільність прийняття *Концепції морально-етичного розвитку українського суспільства*, яка передбачатиме створення

комплексної, цілісної, ефективної системи забезпечення розвитку духовності, виховання патріотизму та поваги до історичної спадщини українського народу, укорінення в суспільній свідомості загальнолюдських моральних цінностей, виховання соціального оптимізму та впевненості кожного громадянина у своєму майбутньому, формування здорового способу життя. Таку пропозицію підтримує 66,9% опитаних респондентів.

У розвиток анонсованої концепції цілком логічним виглядає розробка та прийняття довгострокової *Державної цільової програми охорони суспільної моралі в Україні*, яка повинна містити заходи, спрямовані на: посилення ролі громадського сектору в системі охорони морального здоров'я суспільства; поетапне впровадження державних гарантій запобігання негативному впливу на свідомість громадян інформації, яка містить елементи жорстокості, насильства, порнографії, пропагує наркоманію, пияцтво, алкоголізм та тютюнопаління, випадкам девіантної та антисоціальної поведінки; визначення та приведення у відповідність до міжнародних вимог стандартів морально-етичної поведінки; забезпечення ефективного контролю за дотриманням вимог законодавства у частині охорони суспільної моралі, координації суб'єктів публічного адміністрування вказаної сфери; посилення науково-методичного та інформаційного забезпечення розвитку духовності і моральності громадян, використання можливостей засобів масової інформації у пропаганді національних і загальнолюдських духовних та моральних цінностей, створення з цією метою культурно-просвітницьких, виховних теле- і радіопрограм для сім'ї, дітей та молоді; розроблення та реалізацію комплексних регіональних цільових планів запобігання девіантній поведінці, антисоціальним проявам, профілактику правопорушень тощо.

До речі, впровадження державної цільової програми охорони суспільної моралі в Україні за необхідне вважають 73,2% опитаних респондентів.

Проблеми, на розв'язання яких мають бути спрямовані запропоновані програмно-цільові документи, є надто чутливими і мають не тільки політичний загальнодержавний, але й суспільно-особистісний персональний

вимір. Останнє посилює небезпеку спекуляції на національних, мовних, релігійних відмінностях громадян України, створення загрози розмиття змісту концепції та відповідної державної програми, їх перетворення на очевидно декларативні документи, що в подальшому може ускладнити реалізацію їх основних положень органами виконавчої влади і місцевого самоврядування. Відтак, активну роль у підготовці та прийнятті вказаних документів мають відігравати громадські об'єднання та інші інституції громадянського суспільства.

2.2. Суб'єкти адміністративно-правової охорони суспільної моралі, їх функції та повноваження

Поряд із захистом таких найвищих соціальних цінностей, як життя і здоров'я, недоторканність і безпека кожної особи, пріоритетними визнаються забезпечення честі й гідності людини – саме тих чинників, які нерозривно пов'язані з утвердженням засад моральності в суспільстві. Основний Закон України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54), та визначає, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність (ст. 3) [75]. Отже, реалізація цих та інших принципів, проголошених Конституцією України, є і надалі залишатиметься актуальною на шляху побудови дійсно соціальної, демократичної, правової держави. Це стосується й такого важливого аспекту діяльності влади, як охорона суспільної моралі, який, хоча прямо і не визначений Основним Законом, однак повною мірою втілений в основних положеннях про соціальний, демократичний, правовий характер держави (ст. 1), про основний обов'язок держави – захищати права й інтереси особи (ст. 3), про організацію державної влади (ст. 5) і місцевого самоврядування (ст. 6) тощо.

Свої завдання, функції та повноваження держава здійснює через систему державних органів, які мають діяти злагоджено й на єдиних засадах охорони суспільної моралі, утвердженні етичних принципів діяльності всіх без винятку державних і недержавних органів. Все це підпорядковується меті досягнення в підходах держави до регулювання такої сфери, як охорона суспільної моралі, системності.

На жаль, Закон України «Про захист суспільної моралі» визначає повноваження лише вищих органів державної влади України у згаданій сфері. Зокрема, відповідно до статті 16 зазначеного закону Верховна Рада України і Президент України визначають державну політику у сфері захисту суспільної моралі та обігу продукції і видовищних заходів сексуального характеру, а також продукції, що містить пропаганду культу насильства, жорстокості і порнографії, законодавчі основи її реалізації та гарантії правового захисту працівників цієї сфери [169].

У своєму функціональному поєднанні всі суб'єкти владних повноважень, які беруть участь у здійсненні заходів щодо охорони суспільної моралі, утворюють державний апарат. Тому система органів виконавчої влади, що забезпечують суспільну мораль в Україні загалом становить усталене ціле, й тому має розглядатися у взаємозв'язку із загальнодержавними функціями, що виконують суб'єкти інших гілок влади – передусім, законодавчої, а крім того – органи місцевого самоврядування та громадські організації в частині їх участі у виконанні загальнодержавних завдань. Йдеться про компетенцію, що являє собою певний обсяг державної діяльності, покладеної на конкретний орган, або коло питань, передбачених законодавством, іншими нормативно-правовими актами, котрі він має право вирішувати у процесі практичної діяльності [14, с. 64].

Основу компетенції складають «повноваження», зміст поняття якого включає вид і захід владного впливу посадової особи на зацікавленого учасника правових відносин з метою задоволення його законного інтересу, досягнення визначеного соціально корисного результату. В окремих випадках

законодавець наголошує на праві чи обов'язкові посадової особи, певного державного органу або органу місцевого самоврядування.

Позиція фахівців з теорії держави і права зводиться до того, що компетенцію становлять права і обов'язки (повноваження), натомість фахівці з адміністративного права часто відносять до складових компетенції повноваження, предмети відання, функції, завдання органу, відповідальність. При цьому досить поширеною в сучасних наукових розробках є позиція щодо визначення компетенції як сукупності предметів відання і повноважень [236, с. 196]. Враховуючи наведене, вбачається найбільш доцільним зупинитися на з'ясуванні системи та особливостей адміністративно-правового статусу Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади, уповноважених на здійснення повноважень щодо охорони суспільної моралі.

Конституція у ст. 113 визначає, що Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади [75]. Наведені положення Основного Закону дістають подальшої конкретизації у нормах Закону України від 07.10.2010 за № 2591-VI «Про Кабінет Міністрів України», котрий визначає організацію, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів [175]. Про загальний характер компетенції цього органу дозволяє твердити зміст основних завдань Кабінету Міністрів, визначених у ст. 2 чинного Закону «Про Кабінет Міністрів України», а на колегіальність як один із принципів діяльності Кабінету Міністрів прямо вказується у ст. 3 [175].

Як вбачається з нормативно-правових актів, які визначають повноваження державних органів законодавцем при визначенні компетенції органу, окреслюються повноваження зі вказівкою на конкретні сфери діяльності [236, с. 195]. Зокрема, у Розділі IV «Компетенція Кабінету Міністрів України» Закону України «Про Кабінет Міністрів України» основні повноваження цього органу визначені у таких сферах, як охорона здоров'я, освіта, наука, культура, охорона навколишнього природного середовища, правова політика, законність, забезпечення прав і свобод людини та громадянина тощо. Враховуючи те, що зафіксовані на законодавчому рівні

загальні питання компетенції Кабінету Міністрів України не виділяють окремо сфери суспільної моралі через загальний характер компетенції цього органу, перераховані інші сфери, як вбачається, є всі підстави вважати такими, що найбільше наближені до неї.

Згідно зі ст. 16 Закону України «Про захист суспільної моралі» Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту суспільної моралі й обігу продукції і видовищних заходів сексуального характеру, координує і контролює діяльність міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади у цій сфері [169].

Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує та координує роботу цих органів [175].

Виходячи із відповідних повноважень, Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, органи прокуратури, судові органи та органи місцевого самоврядування слід віднести до суб'єктів адміністративної-правової охорони суспільної моралі загальної компетенції.

Якщо брати за основу сформульовану теорією адміністративного права структуру органів виконавчої влади, що умовно поділяється на три рівні – загальнодержавний, регіональний та місцевий, то другий рівень у цій організації відведено центральним органам виконавчої влади. До системи центральних органів виконавчої влади належать міністерства, державні комітети (державні служби, агентства) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом [2, с. 40].

Органами спеціалізованого управління є міністерства, діяльність яких будується, як правило, з урахуванням галузевого і програмно-цільового принципів, з тим щоб охопити найважливіші сфери державного управління й основні напрями суспільного розвитку [105, с. 11].

Відповідні міністерства можна вважати суб'єктами адміністративно-правової охорони суспільної моралі галузевої компетенції. До таких, зокрема,

можна віднести Міністерство культури, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство юстиції, Міністерство освіти і науки, Міністерство молоді та спорту, Міністерство соціальної політики, Міністерство інформаційної політики, Міністерство внутрішніх справ України. Тобто соціально-культурна сфера адміністративно-правового регулювання, як простежується з переліку цих міністерств, у питаннях охорони суспільної моралі становить певну «перевагу» за кількісним складом органів, які здійснюють виконавчо-владні повноваження в галузі культури, охорони здоров'я населення, освіти й науки, питань молоді тощо. Поряд із цим навряд чи може йтися про «другорядність» впливу органів сфери юстиції та внутрішніх справ, оскільки їх призначенням так само є здійснення широкого спектру заходів щодо забезпечення законності та недопущення протиправних посягань, які можуть заподіяти шкоду суспільній моралі. Тобто, беручи за основу наведену модель стосовно такого об'єкта управління, як суспільна мораль, можна твердити, що серед більшості міністерств, які діють на території України, реалізація ними державної політики у тій чи іншій галузі практично завжди прямо чи побічно пов'язана із здійсненням заходів щодо забезпечення морального здоров'я населення та захистом етичних засад життя суспільства. Підтвердженням цієї тези є наявність відповідних повноважень в окремих міністерств, які безпосередньо закріплено в положеннях про них.

З початку слід звернутися до культурної сфери, яка охоплює всі нематеріальні (духовні) цінності, створені суспільством, в тому числі й моральні та етичні. Саме культура, за точним твердженням Т.О. Коломоець, є тим чинником, що визначає духовне кредо нації, є показником її самобутності, саме через культурну сферу утверджуються духовні та моральні ідеали, втілюються гуманістичні ідеї, загальноновизнані людські цінності, зберігаються та примножуються культурні надбання [2, с. 409].

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади щодо формування державної політики у сфері кінематографії, формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах культури та мистецтв,

охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, державної мовної політики, а також спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин, релігії та охорони прав національних меншин України є Міністерство культури України (далі – Мінкультури України) [162; 193], як це прямо визначено Положенням про нього. Іншими словами, з погляду визначення компетенції наведене окреслює саме предмети відання Мінкультури України, тоді як його повноваження визначаються окремими нормами більш детально. Аналіз покладених на Мінкультури України повноважень дозволяє висновувати, що здійснення безпосередньо цим органом заходів щодо охорони суспільної моралі прямо не визначено, і в тексті ухваленого у 2011 році Положення про Міністерство культури України ані терміна «мораль», ані термінів «моральність» або «моральні засади» жодного разу не застосовується, хоча Положення про Міністерство культури і туризму України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.11.2006 за № 1566 (що нині втратило чинність) у ст. 3 закріплювало одним із основних завдань «...участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері захисту суспільної моралі» (п. 2) [161].

Серед багатьох інших повноважень Мінкультури встановлено такі, що побічно стосуються охорони суспільної моралі, та їх перелік є значно ширшим. До таких, передусім, належать повноваження щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку у сферах кінематографії, культури та мистецтв, охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин України, а також щодо забезпечення нормативно-правового регулювання у цих сферах (п. 4 Положення про Міністерство культури України) [193]. Слід зауважити, що повноваження зазначеного міністерства у зв'язку з реструктуризацією органів виконавчої влади у 2011 році було суттєво розширено, і це зумовлено, передусім, розширенням кола предметів відання, зокрема за рахунок

віднесення до таких напрямів діяльності сприяння зміцненню взаєморозуміння і терпимості між релігійними організаціями різних віросповідань (п. 88), забезпечення реалізації прав осіб, які належать до національних меншин України (п. 95), здійснення заходів щодо формування толерантності в українському суспільстві та запобігання розпалюванню міжетнічної ворожнечі, а також проявам дискримінації, нетерпимого ставлення до осіб за ознаками раси, етнічного походження, мовними ознаками (п. 98) [193] та інших пов'язаних із наведеними повноважень, виконання яких, на нашу думку, має кінцевою метою досягнення стану захищеності моральності суспільства.

Окремим об'єктом охорони постає галузь освіти, яка найтіснішим чином пов'язана із охороною суспільної моралі, оскільки саме в цій галузі формуються засади та реалізуються окремі напрями морального виховання населення, передусім, молодого покоління. Слід погодитися з думкою вчених, які, досліджуючи управлінські аспекти морального оздоровлення суспільства, особливу увагу звертають на галузь освіти, котра має величезні можливості, щоб реально розпочати втілення стратегічних завдань, задекларованих у Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)»: «Формування освіченої, творчої особистості і становлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини...» [41, с. 102].

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності, є Міністерство освіти і науки України (далі – МОН України) [164]. Серед предметів відання МОН

України найбільш наближеними до сфери охорони суспільної моралі можна вважати діяльність у галузі інформатизації, а також ті питання, що пов'язані зі сприянням молоді, вихованням освіченого молодого покоління на засадах моральності й етики.

Отже, якщо предметами відання згаданих вище центральних органів виконавчої влади галузевої компетенції – Мінкультури України та МОН України – охоплюються різні аспекти забезпечення морального здоров'я населення, то не може бути обійдене увагою й питання забезпечення фізичного здоров'я особи. Розв'язанням цієї проблеми опікуються дві галузеві установи – Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) та Міністерство молоді та спорту України (далі – Мінмолодьспорт України).

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, захисту населення від інфекційних хвороб, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням, забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження), забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, а також забезпечує формування державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, є МОЗ України [165]. Норми, закріплені у Положенні про МОЗ України, визначають предметами відання цього органу виконавчої влади питання, пов'язані переважно із забезпеченням фізичного здоров'я населення, тоді як прямих вказівок на моральні й етичні аспекти діяльності МОЗ не міститься.

З іншого боку, основними завданнями Мінмолодьспорту є забезпечення формування та реалізація державної політики у молодіжній сфері, сферах фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання, участь у формуванні та реалізації в межах повноважень, передбачених законом,

державної політики у сфері волонтерської діяльності. Більше того, Мінмолодьспорт відповідно до покладених на нього завдань вживає заходів до популяризації та утвердження здорового способу життя, гуманістичних цінностей, національної свідомості та патріотичних почуттів молоді, організації її змістовного дозвілля, проводить інформаційно-просвітницьку роботу з протидії поширенню у молодіжному середовищі соціально небезпечних захворювань; сприяє в установленому порядку працевлаштуванню молоді, створенню умов для її інтелектуального самовдосконалення і творчого розвитку, формуванню гуманістичних цінностей та патріотичних почуттів у молодих громадян тощо [163].

Міністерство юстиції України (далі – Мін'юст України) покликано забезпечувати формування та реалізацію державної політики у сфері правової освіти, правової обізнаності, інформування населення, доступу громадян до джерел правової інформації [166]. Серед повноважень Мінюсту України слід окремо виділити такі, що стосуються розроблення проектів законів та інших нормативно-правових актів, пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства, здійснення правової та антикорупційної експертизи проектів законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, а також інші повноваження, виконання яких тією чи іншою мірою стосується питань участі цього органу виконавчої влади у здійсненні заходів щодо охорони суспільної моралі.

Важливу роль у справі охорони суспільної моралі належить Міністерству внутрішніх справ України (далі – МВС України), що є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади та забезпечує формування державної політики у різних сферах, насамперед щодо забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг [159].

У сфері охорони суспільної моралі МВС України вживає відповідних заходів як самостійно, так і через підрозділи Національної поліції, які наділені

широким колом повноважень щодо: вжиття заходів з виявлення та припинення кримінальних та адміністративних правопорушень, а також причин та умов, що сприяють їх учиненню; здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання; вжиття заходів із забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях; здійснення заходів із захисту інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, виявлення та припинення адміністративних правопорушень на підприємствах, в установах та організаціях; здійснення контролю за додержанням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням у дитячому середовищі, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі; вжиття заходів із запобігання та припинення насильства в сім'ї тощо [167].

Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом – це відносно новий вид суб'єктів виконавчої влади, утворених згідно з Концепцією адміністративної реформи в Україні. Їх особливість полягає в тому, що вони мають визначені Конституцією та законодавством України специфічні завдання та повноваження; щодо них може встановлюватися спеціальний порядок утворення, реорганізації, ліквідації, підконтрольності, підзвітності, а також призначення і звільнення керівників, вирішення інших питань. Центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом очолює його голова [2, с. 44].

Центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері, є Державний комітет телебачення і радіомовлення України (далі – Держкомтелерадіо) [157].

Відповідно до покладених на нього завдань Держкомтелерадіо наділено повноваженнями щодо охорони суспільної моралі шляхом вжиття разом з іншими органами державної влади заходів з підвищення художньої якості вітчизняних телерадіопрограм, захисту суспільства від негативного впливу аудіо- і відеопродукції, яка становить загрозу суспільній моралі; забезпечення дотримання державної мовної політики у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері; розроблення та затвердження критеріїв оцінки видавничої продукції, яка дозволена до розповсюдження на території України тощо. При цьому робить це як безпосередньо, так і через консультативно-дорадчі органи – Громадську експертну раду з питань захисту суспільної моралі.

Слід зауважити, що за нормами попередньої редакції Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України, що було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. за № 897 (нині втратило чинність), до переліку основних завдань Держкомтелерадіо було включено участь у формуванні та реалізації державної політики не лише в інформаційній та видавничій сферах, але й у сфері захисту суспільної моралі, тоді як нині чинне Положення такої вказівки не містить. Тобто у Положенні про Державний комітет телебачення та радіомовлення України 2014 року здійснення заходів у сфері захисту суспільної моралі було фактично трансформовано з предмета відання у повноваження, що, на нашу думку, не можна вважати виправданим, оскільки такий підхід дещо звужує можливості цього центрального органу виконавчої влади долучатися до здійснення спільної практичної діяльності з іншими державними структурами, що також виконують подібні повноваження в інших суміжних сферах.

При Держкомтелерадіо утворено постійно діючий консультативно-дорадчий орган з питань охорони суспільної моралі – Громадську експертну раду з питань захисту суспільної моралі. Відповідно до покладених на неї завдань Громадська експертна рада покликана сприяти науково-методичному

та інформаційному забезпеченню роботи, спрямованої на розвиток духовності та моральності громадян, використовуючи можливості засобів масової інформації у пропаганді національних, загальнолюдських духовних і моральних цінностей, систематично інформувати Держкомтелерадіо про ситуацію в сфері охорони суспільної моралі в Україні, її регіонах, діяльність засобів масової інформації, центральних та місцевих органів державної влади, пов'язану із охороною суспільної моралі [153] та здійснювати інші заходи в цьому напрямі.

Ще одним постійно діючим консультативно-дорадчим органом, який утворено з метою розгляду питань, пов'язаних із контролем за додержанням законодавства у сфері захисту суспільної моралі, виступає Експертна рада Міністерства культури України з питань захисту суспільної моралі, основними завданнями якої є: участь у розробці критеріїв віднесення продукції до такої, що має порнографічний характер; аналіз процесів і тенденцій, що відбуваються у сфері захисту суспільної моралі; сприяння науково-методичному та інформаційному забезпеченню роботи, спрямованої на розвиток духовності та моральності громадян, використання можливостей засобів масової інформації у пропаганді національних, загальнолюдських духовних і моральних цінностей; попередній розгляд, громадська експертиза проектів законів та інших нормативно-правових актів з питань захисту суспільної моралі тощо [158].

Обидва зазначених вище консультативно-дорадчих органи фактично утворені на зміну ліквідованої у 2015 році Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі, яка була постійним державним експертним і контролюючим органом у цій сфері.

У сфері охорони суспільної моралі особливе значення має митна справа, тобто діяльність митних органів, що регулюється Митним кодексом, іншими законами та підзаконними актами [1, с. 369]. Саме від належної організації митної справи, а також налагодження взаємодії митних органів із іншими органами виконавчої влади залежить ефективність здійснення заходів щодо

забезпечення дотримання умов переміщення через державний кордон України продукції сексуального чи еротичного характеру, протидії ввезенню на територію України товарів, предметів або видань порнографічного змісту, іншої продукції, що може завдати шкоди суспільній моралі та стосовно ввезення, вивезення й повернення культурних цінностей тощо. Цей напрямок забезпечує Державна фіскальна служба України, яка реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – єдиний внесок), державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску [141].

Не можна також залишити поза увагою Державне агентство України з питань кіно (далі – Держкіно України), яке є центральним органом виконавчої влади України, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури України, і який реалізує державну політику у сфері кінематографії [155].

Положенням про Державне агентство України з питань кіно у ст. 4 визначено основні повноваження цього органу, серед яких слід окремо виділити ті, що мають, на нашу думку, безпосереднє відношення до сфери охорони суспільної моралі, й полягають у такому: розроблення пропозицій щодо умов прокату, тиражування, розповсюдження і публічного показу або демонстрування фільмів з індексами, що мають обмеження глядацької аудиторії (п. 13); здійснення контролю за дотриманням квоти демонстрування національних фільмів під час використання національного екранного часу, умов розповсюдження і демонстрування фільмів, передбачених державним посвідченням на право розповсюдження і демонстрування фільмів, та за наявності зазначеного державного посвідчення (п. 14), складання протоколів про адміністративні правопорушення у сфері кінематографії (п. 15) тощо. Іншим нормативно-правовим актом – Положенням про державне посвідчення

на право розповсюдження і демонстрування фільмів (затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.1998 за № 1315) на Держкіно покладено важливі повноваження з видачі юридичним і фізичним особам, які відповідно до законодавства України є суб'єктами підприємницької діяльності, державного посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів (далі – прокатне посвідчення). Прокатне посвідчення запроваджено з метою регулювання розповсюдження і демонстрування на території України всіх видів вітчизняних та іноземних фільмів (п. 1-4). Крім того, у разі виникнення розбіжностей з питань віднесення фільмів до таких, які мають обмеження глядацької аудиторії, й визначення індексу таких обмежень Держкіно формує склад відповідної експертної комісії, що вирішує це питання, та затверджує положення про неї [156].

Ще одним важливим суб'єктом адміністративно-правової охорони суспільної моралі є Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Остання є конституційним, постійно діючим колегіальним органом, метою діяльності якого є нагляд за дотриманням законів України у сфері телерадіомовлення, а також здійснення регуляторних повноважень [182]. Національна рада в межах своїх повноважень забезпечує права телеглядачів і радіослухачів, організовує проведення досліджень аудиторії телеглядачів і радіослухачів, інші соціологічні дослідження з проблем стану телерадіомовлення, а також опитування аудиторії щодо популярності та якості програм чи передач, які транслюються (ретранслюються) телерадіоорганізаціями, здійснює аналіз та узагальнення звернень і пропозицій громадян у сфері телерадіомовлення, за наслідками їх розгляду вживає відповідних заходів реагування.

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення є важливим суб'єктом дотримання принципів свободи слова, захисту журналістів, протидії інформаційним загрозам та розповсюдженню мови ворожнечі, становлення українського суспільного мовлення тощо.

Незважаючи на численні зміни вітчизняного медійного законодавства,

яке розроблялося у мирний час і дотепер часто не відповідає вимогам нинішньої ситуації в країні, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, як важливий регуляторний орган, у межах своїх повноважень оперативно реагує на виклики, пов'язані з новими методами ведення інформаційних атак і дезінформації. Оскільки у минулі роки було проведено тотальну перевірку іноземних програм щодо дотримання ними вимог Європейської конвенції про транскордонне телебачення і українського законодавства та припинено ретрансляцію 80 іноземних програм, то 2017 року із переліку дозволених до ретрансляції програм вилучено лише 4 іноземні мовники, в яких раніше таких порушень не фіксувалося (двоє з них зареєстровані у Російській Федерації, і по одному – в Латвії й Естонії). Таким чином, покладено край поширенню в українських кабельних мережах інформації іноземних телеканалів, спрямованої на дискредитацію країни, розхитування її засадничих принципів, послаблення української ідентичності та розпалювання міжнаціональної ворожнечі [52, с. 5].

Свою роботу в напрямі протидії інформаційній агресії Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення проводить разом із Міністерством інформаційної політики України [160], що забезпечує організацію та проведення інформаційних, комунікаційних кампаній, публічних заходів з метою інформування населення про реформи, що проводяться Кабінетом Міністрів України та іншими державними органами, а також спрямованих на підтримку національно-патріотичного виховання, популяризацію здорового способу життя, фізичної культури і спорту, розвитку особистості, підвищення рівня правової культури населення, зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та взаємодії з громадськістю тощо.

Серед суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі окрема роль належить органам місцевого самоврядування. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [179] прямо не визначає повноважень цих органів щодо охорони суспільної моралі, а лише дає

загальний перелік сфер впливу з розподілом повноважень на власні та делеговані органами виконавчої влади. Більш детально повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони суспільної моралі визначено у положеннях Закону України «Про захист суспільної моралі» [169], зокрема в частині:

- встановлення способу розповсюдження продукції сексуального чи еротичного характеру;

- визначення, з урахуванням особливостей місцевих умов, звичаїв і традицій, додатково територій і місць, у яких заборонено розповсюдження продукції сексуального характеру та проведення видовищних заходів сексуального характеру;

- прийняття спільно з органами державної влади та за погодженням з відповідними державними органами освіти рішення про обмеження обігу матеріалів і продукції сексуального характеру за віковою ознакою;

- визначення меж скорочення спеціально відведеного законодавством часу (з 24 годин до 4 годин), протягом якого допускається трансляція теле-, відео- і радіопрограм, що містять елементи еротики;

- обов'язкове повідомлення, у разі виявлення порушень ліцензійних умов обігу продукції сексуального чи еротичного характеру, органу ліцензування.

Реалізація перелічених повноважень стосується, перш за все, сфери обігу продукції та проведення видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру. Разом з тим, значна частина повноважень, пов'язаних із охороною та захистом моральності суспільства, реалізується, передусім, в культурній, інформаційній, рекламній та інших сферах. Так, згідно із Законом України «Про культуру» створення закладів культури є правом, наданим органам місцевого самоврядування (п. 4 ч. 2 ст. 9); при цьому органи місцевого самоврядування є суб'єктами діяльності у сфері культури (п. 2 ч. 2 ст. 12) [178]. Наведені положення свідчать про надання органам місцевого самоврядування легітимних можливостей бути активними суб'єктами

культурної діяльності, що наділяє їх спроможністю впливати на стан культурного розвитку суспільства, в тому числі для утвердження морально-етичних принципів. Отже, органи місцевого самоврядування є цілком здатними сприяти за допомогою наданих їм можливостей культурно-естетичному вихованню громадян і проведенню в життя ідей духовності й гуманістичних цінностей.

Крім цього органи місцевого самоврядування наділено повноваженнями щодо забезпечення збереження культурної спадщини, культурних цінностей і культурних благ, сприяння мистецькому аматорству та організації дозвілля громадян [178].

У сфері телебачення і радіомовлення органи місцевого самоврядування наділені повноваженнями щодо прийняття рішення про створення і фінансування комунальних телерадіоорганізацій [206], а це, до речі, надає їм реальні можливості впливу на суспільну думку представників певної територіальної громади з метою утвердження моральності.

Поряд із законодавчо визначеними заходами щодо зміцнення моральності населення, участь у здійсненні яких беруть органи місцевого самоврядування, постає нагальною потребою більш чітке врегулювання обмежень деяких видів матеріалів у інформаційній діяльності всіх без виключення телерадіоорганізацій. Так, може бути запропоновано встановлення заборони використання, по-перше, крім матеріалів еротичного або такого, що припускає двозначне тлумачення, характеру – таких саме висловлювань, публікацій, фото- й відеоматеріалів, жартів, пісень тощо; по-друге, будь-яких матеріалів, які відображають зневажливе ставлення до суспільства (це стосується, зокрема, всім відомих радіостанцій, які транслюють пісенні записи зухвалого характеру), що пропагують асоціальний спосіб життя, негативне ставлення до правоохоронних органів, привабливість кримінального світу та поширення кримінальної субкультури [56, с. 341].

Відповідними повноваженнями органи місцевого самоврядування наділені й у сфері комунікацій, що полягають, зокрема у взаємодії з

операторами телекомунікацій (ст. 11 Закону «Про телекомунікації») [207]. Налагодження такої взаємодії завжди має ґрунтуватися на розумінні всіма посадовими та службовими особами органів місцевого самоврядування того, що іншою стороною прогресивного розвитку інформаційних технологіями є і завжди залишатиметься складна соціальна реальність. Її складовими є внутрішній духовний світ людини, соціальні цінності та відповідні їм моральні переконання. Проаналізовані повноваження, що покладено державою на органи місцевого самоврядування, а також надані їм можливості для впливу на стан охорони суспільної моралі об'єднують широкий комплекс заходів у сфері культури та інформатизації населення [56, с. 341].

Окремо слід сказати про рекламну діяльність через її найбільшу наближеність до обігу різного роду продукції, в тому числі сексуального та еротичного характеру, а також роль, яку відіграють органи місцевого самоврядування в її регулюванні. Насамперед, слід згадати статтю 14 Закону України «Про захист суспільної моралі», де, зокрема, зазначається, що реклама діяльності з обігу продукції, послуг і видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру, а також реклама діяльності рекламодавця та розповсюджувача реклами дозволяється лише за наявності спеціального дозволу (ліцензії), отримання якого повинно передувати етапу її виробництва і розповсюдження [169].

До компетенції органів місцевого самоврядування належить вирішення питань щодо розміщення зовнішньої реклами у населених пунктах.

Згідно із Типовими правилами розміщення зовнішньої реклами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2003 р. № 2067, зовнішня реклама розміщується на підставі дозволів та у порядку, встановленому виконавчими органами сільських, селищних, міських рад. Тобто останні ухвалюють порядок розміщення зовнішньої реклами, у яких визначають місцеві особливості розміщення зовнішньої реклами (процедуру подання заяви на одержання дозволу на це, правила та обмеження щодо розміщення зовнішньої реклами, що пов'язано з урахуванням місцевої

містобудівної ситуації та дотриманням естетичних вимог тощо) [168].

У сфері захисту тварин від жорстокого поводження органи місцевого самоврядування наділені повноваженнями щодо: можливості створення притулків для тварин; створення комунальних служб або підприємств з питань утримання або поводження з домашніми тваринами для забезпечення вилову та тимчасової ізоляції собак, котів та інших домашніх тварин; встановлення правил утримання собак і котів; здійснення, поряд з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження [170].

Поза увагою законодавця, як вбачається, залишилося питання чіткого визначення меж участі органів місцевого самоврядування у здійсненні експертної діяльності у сфері охорони суспільної моралі, що здатне призводити до їх фактичного відсторонення від розв'язання багатьох актуальних завдань, пов'язаних із дозвільною діяльністю щодо обігу продукції сексуального чи еротичного характеру, проведенням видовищних заходів або встановленням обмежень ефірного часу для демонстрації телерадіопередач, які містять елементи еротики. Хоча свого часу Указом Президента України від 15 березня 2002 року «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» було передбачено включення до складу Національної експертної комісії з питань суспільної моралі представників органів місцевого самоврядування [185]. Проте вказане положення так і не було реалізовано.

Доречно також додати, що інституційна складова охорони суспільної моралі представлена і недержавними утвореннями, зокрема органами місцевого самоврядування, про які згадувалося вище, та іншими інституціями громадянського суспільства. Такими можна вважати Всеукраїнську асоціацію видавців та розповсюджувачів преси, Українську асоціацію видавців періодичної преси, Телекомунікаційну палату України, Спілку рекламистів України, Інтернет-асоціацію України, Громадську Раду при Комітеті з питань свободи слова та інформаційної політики Верховної Ради України, Експертну

комісію з питань розповсюдження і демонстрування фільмів при Державному агентстві України з питань кіно, Всеукраїнську асоціацію батьківської громадськості, Рух матерів та дружин проти аморальності, Рух батьків проти аморальності, громадську організацію «Молодіжний рух – за мораль» та ін. Окрім цього, в Україні офіційно зареєстровано більше 20 творчих спілок, які відіграють важливу роль у сфері охорони суспільної моралі. Серед них варто особливо виділити Національну спілку журналістів України, Національну спілку письменників України, Національну спілку кінематографістів України, Національну спілку театральних діячів України, Національну спілку архітекторів України та інші громадські організації.

Проведений аналіз дозволяє констатувати наявність в Україні досить розгалуженої системи суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі, яка представлена органами різної компетенції та функціонального спрямування. Їх можна поділити на суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі *загальної* (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування), *міжгалузевої* (органи прокуратури, суду, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України (Національна поліція України), Міністерство юстиції України, Державна фіскальна служба України), *галузевої* (Міністерство культури України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство інформаційної політики України), *функціональної* (Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Державне агентство України з питань кіно, Державний комітет телебачення і радіомовлення України (Громадська експертна рада з питань захисту суспільної моралі), Експертна рада Міністерства культури України з питань захисту суспільної моралі) та *самоврядної* (Всеукраїнська асоціація видавців та розповсюджувачів преси, Незалежна медійна рада, Українська асоціація видавців періодичної преси, Асоціація «Телекомунікаційна палата України»),

Спілка рекламистів України, Інтернет-асоціація України, Всеукраїнська громадська організація «Рух матерів та дружин проти аморальності», різні творчі спілки тощо) *компетенції*.

Особливістю наявної системи суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі є те, що серед фахівців немає одностайної позиції, якою має бути її оптимальна модель.

Доречно сказати, що інституційні засади морально-етичного розвитку в українському суспільстві почали формуватися наприкінці 1990-х рр. із виданням 27 квітня 1999 року Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян» [172], яким було створено Всеукраїнську координаційну раду з питань розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян. Аналогічні ради, до речі, утворювалися також при Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях.

Наступним кроком стало створення у 2002 році Національної експертної комісії України з питань захисту моральності та утвердження здорового способу життя в інформаційному просторі України, яка також не виправдала очікуваних сподівань, що спонукало до пошуку більш дієвих механізмів захисту суспільної моралі. Результатом цього стало прийняття довгоочікуваного Закону України «Про захист суспільної моралі» та утворення Національної експертної комісії з питань захисту суспільної моралі. Остання після довготривалих дискусій та жвавих обговорень 10 лютого 2015 року була ліквідована, при цьому головним аргументом щодо прийняття такого рішення стало існування інших подібних органів влади у цій сфері та бажання заощадити бюджетні кошти.

Ліквідація Національної експертної комісії з питань захисту суспільної моралі призвела надмірної лібералізації сфери обігу і розповсюдження в українському суспільстві продукції сексуального чи еротичного характеру, а також продукції, що містить пропаганду культу насильства, жорстокості,

порнографії тощо.

На думку деяких вчених, цей державний орган з порушенням Конституції України не міг виконувати функції державного цензора, що, по-перше, є неприйнятним у демократичній країні, а по-друге, суперечить європейським стандартам у сфері медіа [18, с. 97-107]. Більше того, наголошується, що в жодній європейській країні не існує структури, подібної до цієї комісії, яка дублює функції багатьох інших державних органів і за рахунок платників податків займається виробництвом популістських політичних декларацій [47, с. 8].

Хоча ще у 1953 р. німецький Бундестаг прийняв Закон «Про розповсюдження матеріалів, шкідливих для молоді», який був покликаний захищати інтереси підростаючого покоління. Названий закон передбачив створення відповідної державної структури – Федерального відомства з перевірки матеріалів, шкідливих для молоді. Члени цього відомства розглядають питання про включення до спеціального списку матеріалів, шкідливих для підростаючого покоління, а саме: книги, що проповідують міжнародну ворожнечу; відеофільми, що пропагують жорстокість та насильство; комп'ютерні ігри, що вихваляють війну чи расизм [87].

Певною мірою ситуація, що склалася, пояснюється недосконалістю Закону України «Про захист суспільної моралі», який встановлює лише правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, та не регулює інші важливі сторони цієї проблеми.

З цього приводу слід погодитись із І.І. Припхан, яка наголошує, що ліквідація Національної експертної комісії з питань захисту суспільної моралі зможе зняти політичні питання, які й спричинили процес її ліквідації, проте потреба у функціонуванні спеціального контрольного органу у сфері захисту суспільної моралі не зникла [132, с. 202]. Цілком слушно наголошує Н.Б. Новицька, що необхідно було не ліквідувати цю комісію, а лише переформувати її діяльність з державно-громадського органу на громадсько-

державний [115, с. 188].

Очевидно, що в більшості країн розвинутої демократії значна увага приділяється захисту суспільної моралі і детальному регулюванню цієї сфери, а також стимулюванню включення громадських організацій і громадян у відповідні процеси. В Україні таке законодавство лише починає формуватися, а інститути громадянського суспільства розвинені поки недостатньо. Тому провідна роль повинна залишатися за державою – як в розвитку відповідного законодавства, так і в його застосуванні, з обов'язковим залученням до цього процесу громадськості. Щодо важливості вирішення на державному рівні проблеми падіння моралі, то цю ідею підтримують 40,8% респондентів, які говорять, що підтримка сприятливого морального клімату у суспільстві не можлива без участі держави; ще 33,9% стверджують, що рішення проблеми моралі саме на державному рівні є дуже важливим.

Відтак, у нинішніх умовах логічним виглядає підвищення ролі держави у збереженні моральності в суспільстві та утворення колегіального експертного органу (*Національної ради охорони суспільної моралі в Україні*) з числа авторитетних діячів, представників фахових громадських, релігійних організацій, церков та медійної галузі для оперативного реагування громадськості на процеси, що впливають на суспільну мораль, та взаємодії з уповноваженими державними органами. Названий орган спроможний буде забезпечити гуманітарний розвиток суспільства, скоординувати дії усіх суб'єктів охорони суспільної моралі, посилити державне стимулювання зацікавленості громадян, юридичних осіб і соціальних груп у вирішенні завдань усебічного морально-етичного розвитку людини.

2.3. Адміністративно-правові засоби охорони суспільної моралі

Проблема моральних цінностей багато століть привертає до себе увагу, а в сучасних умовах набула ще більшої зацікавленості, адже реальний стан суспільної моралі в Україні можна позначити як кризовий. Суттєвим викликом здоров'ю нашого суспільства є шкідливі звички: паління, вживання алкоголю та наркотиків, а також ризикована сексуальна поведінка молоді. Сучасне покоління молоді зростає у часи, коли ВІЛ-інфекція, поряд з іншими соціально небезпечними хворобами, розглядається як одна з основних проблем для здоров'я населення та суспільства в цілому. За оцінкою ВООЗ/ЮНЕЙДС, Україна продовжує залишатись регіоном з високим рівнем поширення ВІЛ серед країн Центральної Європи та Східної Азії – 90% випадків ВІЛ-інфекції виявлено в Україні та Російській Федерації, при цьому Україна має найвищу оціночну поширеність ВІЛ серед дорослого населення – 0,9%. Сьогодні, як і в більшості країн світу, в Україні епідеміологічної значущості все більше набуває статевий шлях передачі ВІЛ, отже найбільш ураженими цією інфекцією є молоді люди у віці 18-24 роки. За даними ДУ «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України», починаючи з 2013 року, спостерігається зростання показника поширюваності ВІЛ-інфекції та СНІДу серед молоді. Так, у віковій категорії 15-24 років станом на 01.01.2017 зареєстровано 10 418 ВІЛ-інфікованих осіб (із загальної кількості 132 945). Україна залишається також лідером за рівнем захворюваності на туберкульоз. Захворюваність молоді у віці 15-35 років на 1,6% нижче загального рівня захворюваності на туберкульоз всього населення, який у 2016 році склав 67,6 на 100 тис. населення (2015 р. – 70,5). У 2016 р., за даними МОЗ України, майже 52 тис. молодих людей віком 15-34 роки вперше встановлено діагноз наркологічного розладу, а у одного зі 100 зареєстровано розлад психіки та поведінки через вживання алкоголю. Зрозуміло, що значна частина споживачів знаходиться поза медичним

наглядом та впливом і не відображена в офіційній статистиці [252, с. 9].

З огляду на духовний занепад українського суспільства, на законодавчому рівні не випадково визнано, що руйнування традиційної системи моральних цінностей перешкоджає проведенню реформ в самих різних сферах життя суспільства, та становить безпосередню загрозу національній безпеці української держави. На сучасному етапі розвитку втрата духовних і моральних цінностей надзвичайно небезпечна. Без відродження духовності та моральності неможливим є подолання економічних і політичних труднощів в Україні. Неостанню роль в розв'язанні означених проблем матиме застосування комплексу правових засобів, насамперед адміністративно-правового спрямування.

З етимологічної точки зору слово «засіб» означає «прийом; спосіб; якусь спеціальну дію, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що служить знаряддям у якій-небудь дії, справі» [24, с. 326]. Звертаючись до теорії права, слід сказати, що до правових засобів прийнято відносити юридичні норми, правовідносини, індивідуальні правовстановлюючі веління і приписи, акти правозастосовчих органів тощо [4, с. 12-19].

Одним з ефективних структурних елементів охоронної діяльності органів держави, спрямованої на формування і розвиток суспільних відносин у різноманітних галузях на міцній нормативній основі, є адміністративно-правові засоби [219, с. 25].

Не можна не погодитись з тими вченими, які наголошують на виключній значущості адміністративно-правових засобів як одного з ефективних структурних елементів охоронної діяльності органів держави. Їх застосування перебуває в органічному взаємозв'язку із забезпеченням належного порядку в публічній сфері. Значення, цілеспрямованість, особливості змісту і порядок застосування адміністративно-правових засобів закріплені адміністративним законодавством України (законами та урядовими постановами), а свій розвиток і деталізацію вони отримують у відомчих нормативних актах і рішеннях місцевих органів влади та місцевого

самоврядування [72, с. 123].

На думку А.Т. Комзюка, адміністративно-правові засоби є багатоманітними, при цьому вони є взаємопов'язаними і взаємозалежними, складають цілісну систему, перетинаються з кримінально-правовими, фінансово-правовими, економічними заходами, різноманітними методами організаційно-масової діяльності [71, с. 44-48]. «Тільки раціональне використання різноманітних засобів у взаємозв'язку, – наголошує вчений, – обґрунтований вибір основних з них, уміле поєднання їх і створюють умови для належного забезпечення здійснення, (визначеної мети) сприяють досягненню бажаних, очікуваних результатів. Вибір конкретного адміністративно-правового засобу, доцільність його застосування в тій чи іншій ситуації визначаються умовами, що склалися, наявністю певних обставин, завданнями і компетенцією органу (посадової особи), який діє в даній ситуації» [71, с. 44-48].

З урахуванням специфіки адміністративної діяльності з охорони громадського порядку вчені виділяють такі види адміністративно-правових засобів його охорони: норми, що передбачають адміністративну відповідальність за порушення громадського порядку; заходи адміністративного впливу та провадження у справах про адміністративні порушення [220, с. 120]. Проте з останній різновид важко віднести до адміністративно-правових засобів, адже вони традиційно визначаються в якості юридичних інструментів (явищ), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення поставлених цілей [98, с. 282]. Водночас провадження у справах про адміністративні порушення є процесуальним інструментом реалізації лише одного засобу – адміністративної відповідальності.

Особливістю моральної сфери життя суспільства є вплив на неї багатьох чинників, які у подальшому формують поведінку як відповідних індивідів, так і окремих груп людей. Не останню роль серед таких чинників має будь-яка продукція чи інформація, що здатна впливати на волю і поведінку людей як на

свідомому, так і на підсвідомому рівні. Найбільш шкідливими, безперечно, є продукція, матеріали чи видовищні заходи, що суперечать нормам суспільної моралі, створюючи іноді спотворене та цинічне уявлення про окремі аспекти життя чи такі, що збуджують нижчі інстинкти. Сприймаючи через рекламу, засоби масової інформації і комунікації матеріали сексуально-еротичного змісту або такі, що пропагують насильство і жорстокість, шкідливі звички та інші негативні явища, люди схильні формувати під їх впливом моделі власної поведінки, що відповідають поведінці персонажів побачених або прочитаних матеріалів. Тому перед тим, як така продукція дійде безпосередньо до її споживачів, має бути з'ясовано можливість її допуску до широкого застосування, тобто перевірено її відповідність вимогам, серед іншого, й дотримання морально-етичних норм. На розв'язання цієї проблеми й спрямовується весь арсенал адміністративно-правових засобів охорони суспільної моралі.

Основний вплив на формування моральних принципів суспільства, на думку респондентів, справляють такі чинники:

- на першому місці з найбільшим показником у 59,7% – мережа Інтернет.

- також більше половини опитаних – 52,8% – причини падіння моралі вбачають у родині (цей аспект корелює з попереднім питанням, де йшлося про суттєвий вплив факторів на формування цього поняття);

- на третьому місці за кількістю згадувань – засоби масової інформації – 43,8% респондентів не останню роль у формуванні моралі віддають саме їхньому впливу;

- 37,1% обрали освітні установи, що також підтверджує попередні відповіді;

- 18,2% вважають, що своєрідний вплив також спостерігається з боку державної влади (це можна було б заперечити, але зважаючи на те, скільки емоційних коментарів та обговорень з боку пересічних громадян викликають пости у соціальних мережах стосовно рішень представників державної влади,

стає зрозумілим, що вплив таки відбувається);

- 13,9% опитаних не останню роль у цьому напрямку віддають і представникам правоохоронних органів;
- на сьомому місці з показником у 10,5% опинилися культурні установи;
- 6,7% агента «моральної соціалізації» бачать у релігійних інститутах;
- громадські організації у негативному впливі на суспільну мораль, з точки зору громадян, не задіяні взагалі;
- 9,4% опитаних ускладнилися з відповіддю на запитання.

Взагалі для українського суспільства сьогодні характерною рисою є процес звернення до історичної спадщини через українські ціннісні зразки – 41,2% респондентів наголошують на таку тенденцію. Чверть опитаних – 24,9% – навпаки, бачать, що зараз яскраво відбувається процес ментальної динаміки, заснований на запозиченні «західних», американських цінностей і на моральний стан суспільства у тому числі. І приблизно п'ята частина громадян – 20,8% – спостерігають ситуацію формування нових, змішаних культурних зразків.

Щодо важливості вирішення проблеми падіння моралі на державному рівні, то цю ідею підтримують 40,8% респондентів, які говорять, що підтримка сприятливого морального клімату у суспільстві не можлива без участі держави; ще 33,9% стверджують, що рішення проблеми моралі саме на державному рівні є дуже важливим. При цьому переважна кількість респондентів – 61,4% – зазначають, що ЗМІ недостатньо добре інформують громадськість стосовно захисту суспільної моралі та різних її аспектів, тобто такої інформації є замало. Чверть опитаних – 24,2% – вважають, що інформації у цілому достатньо, але вона не висвітлює усі аспекти, лише вибірково акцентує увагу на деяких напрямках.

Відтак саме мережа Інтернет та ЗМІ є одними з головних чинників впливу на стан суспільної моралі, адже завдяки їм надзвичайно поширеними стали прояви аморального, брутального й такого, що завдає шкоди

культурному вихованню громадян. Хоча, на превеликий жаль, значна частина суспільства ставиться до такого стану справ все менш критично. Досліджуючи проблему протистояння негативному впливу ЗМІ на свідомість людини, більшість фахівців, які спираються на міжнародний досвід встановлення етичних стандартів інформаційного простору, наголошують, що, незважаючи на активну діяльність державних органів, проблема захисту інформаційного простору, вільного від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення, залишається невирішеною. Основною причиною є небажання суб'єктів, які реалізують право на вільне вираження своїх поглядів, поважати права інших людей. Ще у 1991 р. Рада Європи визначила, що не можна покладатися винятково на ринкові механізми при організації суспільного мовлення, адже комерційна мета нерідко суперечить суспільним інтересам, оскільки комерційні трансляції спрямовані виключно на отримання фінансової вигоди і саме з цією метою здійснюються теле- і радіопередачі [50; 125, с. 51].

На жаль, трохи більше третини опитаних нами респондентів – 36,1% – стверджують, що у найближчому майбутньому українське суспільство досить ймовірно очікує остаточна втрата моральних цінностей, а 19,1% акцентують свою увагу на факті, що цей процес вже відбувся або стане найближчим часом (у сумі цей показник негативних очікувань складає 55,2%).

За таких умов постає важливе питання, яким саме чином здійснюється вплив на стан охорони (захисту) моральних цінностей у суспільстві. Іншими словами, за допомогою яких адміністративно-правових засобів забезпечується підтримання належного морально-етичного розвитку українського суспільства, припиняються порушення норм суспільної моралі, здійснюється запобіжний вплив задля недопущення поширення аморальної поведінки в суспільстві.

Будучи відносно самостійною, система адміністративно-правових засобів, використовуваних в досліджуваній сфері, неоднорідна за характером складових її елементів. Визначенню обсягу та здійсненню характеристики

засобів, які входять до неї, сприятиме їх класифікація. Визначаючи критерії останньої, слід виходити з її призначення: по-перше, систематизувати, впорядкувати досліджуваний матеріал; по-друге, охопити якомога більшу кількість досліджуваних об'єктів; по-третє, виявити їх якісні характеристики. Однією з найважливіших якісних характеристик адміністративно-правових засобів охорони суспільної моралі є, на наш погляд, наслідки їх застосування до порушників чинного законодавства. Застосування одних засобів пов'язано із покладанням на порушника певних правообмежень, додаткових обов'язків тощо. Інші адміністративно-правові засоби позбавлені примусової властивості. При цьому його відсутність не змінює імперативного характеру правового впливу. Приписи, що містяться в них, так само є обов'язковими до виконання з тією лише різницею, що вони не породжують названих вище наслідків.

Загалом, питання наукової класифікації адміністративно-правових засобів становить інтерес, перш за все з тієї точки зору, що в ході такої класифікації стають особливо очевидними елементи недосконалості законодавства, які в свою чергу можуть бути однією з важливих причин його неефективного застосування.

Проведене соціологічне дослідження переконливо доводить необхідність якнайшвидшого вжиття запобіжних заходів задля підтримання належного морально-етичного розвитку українського суспільства. Оцінка стану українського суспільства з точки зору дотримання норм моралі у повсякденному житті є несприятливою, підтвердженням чого є думка 70,1% респондентів, які вважають його у тому чи іншому ступені проблемним. Разом з тим, наявний в розпорядженні державних інституцій арсенал адміністративно-правових засобів засвідчив нездатність системи адекватно (і головне – вчасно) реагувати на загрози суспільній моралі. Необхідні нові інструменти, насамперед аналітично-оціночного характеру, здатні на ранніх етапах прогнозувати та запобігти негативним наслідкам порушень норм суспільної моралі. Йдеться про моніторинг стану охорони суспільної моралі як

комплексний засіб адміністративно-правового спрямування, визнаний не лише надати вичерпну інформацію про стан дотримання в суспільстві морально-етичних норм і правил поведінки, але й прогноз та рекомендації до поліпшення.

В цілому слово «моніторинг» означає постійне спостереження за будь-яким явищем, об'єктом з метою співвідношення його стану з бажаним результатом або з первинним уявленням [31, с. 214].

Моніторинг може розглядатися: по-перше, як спосіб дослідження реальності, що використовують у різних науках, по-друге, як спосіб забезпечення сфери управління різними видами діяльності за допомогою надання своєчасної і якісної інформації [15]. Як вважає Е.М. Коротков, моніторинг – це «систематичне відстеження процесів або тенденцій, постійне спостереження з метою своєчасної оцінки виникаючих ситуацій» [79, с. 293]. У свою чергу, Б.Г. Литвак дотримується точки зору, що «моніторинг» є спеціально організованим систематичним спостереженням за станом яких-небудь об'єктів [91, с.87]. На думку С.І. Подмазіна, моніторинг слід розглядати як процес вироблення певних актуальних знань (отримання оперативної інформації) про стан системи (середовища), у якій відбуваються зміни для подальшого перекладу цих знань на мову управлінських рішень [126, с. 137-139]. Технологія моніторингу – це збір, збереження та аналіз необхідної для ефективного управління інформації. Тобто за своєю сутністю моніторинг є інформаційною системою (збір, обробка, збереження та використання інформації про стан керованого об'єкта), яка постійно поповнюється і вказує на безперервність спостереження.

У сфері охорони суспільної моралі застосування можливостей моніторингу можна спостерігати, насамперед, в роботі Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, уповноваженими особами якої здійснюються моніторинги телерадіопрограм, проводяться перевірки телерадіоорганізацій та провайдерів програмних послуг. В даному випадку об'єктами моніторингу є телерадіопрограми, які транслюються

(ретранслюються) на території України, та телерадіопрограми, що надаються у складі програмної послуги. Залежно від мети здійснення розрізняють три види моніторингів (комплексний – здійснюється для дослідження всіх параметрів програми впродовж обсягу часу, визначеного ліцензією на мовлення, або надання програмної послуги ліцензіатом; тематичний – здійснюється для дослідження певних параметрів телерадіопрограми або програмної послуги; вибірковий – здійснюється для дослідження мовлення ліцензіата у визначені проміжки ефірного часу) [149].

Моніторинг програмного змісту телерадіокомпаній щодо дотримання ними ліцензійних умов, які стосуються захисту суспільної моралі, а також індексу, що визначає глядацьку аудиторію або заборону розповсюдження, здійснює також Громадська експертна рада з питань захисту суспільної моралі при Державному комітеті телебачення і радіомовлення України.

Враховуючи, що Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення покликана здійснювати лише моніторинг телерадіопрограм, які транслюються (ретранслюються) на території України, та телерадіопрограм, що надаються у складі програмної послуги, доречним є створення в Україні інформаційно-аналітичної системи моніторингу стану охорони суспільної моралі, яка комплексно забезпечуватиме аналіз поточного стану дотримання в суспільстві морально-етичних норм, прогнозування його змін і надання можливості прийняття рішень щодо його регулювання для запобігання можливим негативним наслідкам. Цілком логічним вбачається створення правових засад функціонування такої системи шляхом доповнення Закону України «Про захист суспільної моралі» *статтею 17 «Інформаційно-аналітична система моніторингу стану охорони суспільної моралі»*, в якій викласти основні положення щодо її призначення, принципів діяльності, суб'єктів та особливостей функціонування. Не менш важливим вбачається визначення в країні аналітичної установи, відповідальної за постійний моніторинг стану охорони суспільної моралі, потенційних загроз для неї, надання вичерпної інформації про масштаби, структуру, динаміку, соціально-

економічні наслідки тощо.

Моніторингом адміністративно-правові засоби охорони суспільної моралі не обмежуються. Навіть те, що чинне законодавство прямо не визначає їх вичерпного переліку, однак його аналіз засвідчує, що найбільш поширеним серед них є експертна діяльність, яка полягає в експертній оцінці відео-, аудіо-, друкованої інформації та інформації на електронних носіях, розробленні механізмів і методик віднесення її до такої, що завдає шкоди суспільній моралі.

Водночас Закон України «Про захист суспільної моралі» не дає чіткого уявлення про експертні дослідження в згаданій сфері, хоча звертає увагу у ст. 2 на заборону виробництва та розповсюдження продукції, яка: пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропагує фашизм та неофашизм; принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою; пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь; принижує особистість, є проявом знущання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей; пропагує невігластво, неповагу до батьків; пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички.

В цілому експертиза продукції сексуального чи еротичного характеру повинна проводитися щодо кожного виду продукції та видовищного заходу сексуального чи еротичного характеру за ініціативою фізичних та юридичних осіб і передувати етапу введення такої продукції в обіг [169]. Іншими словами, підґрунтям або підставою для втручання компетентних органів держави прямо визначено порушення законодавства у сфері обігу продукції, що має порнографічний, сексуальний чи еротичний характер або порушує етичні норми. Поряд із цим поза увагою залишається проблема протидії іншим, не менш несприятливим чинникам, які завдають шкоди моральним, етичним, гуманістичним цінностям суспільства. При цьому прикладів надзвичайно багато. З розширенням мережі телевізійних каналів і супутникового

телебачення невинно зростає й кількість програм, у яких відсутність пізнавального змісту, культурної чи художньої цінності підміняється позитивним або некритичним ставленням до духовного зубожіння і культурного збідніння.

Негативно впливає на стан охорони суспільної моралі недосконалість нормативного забезпечення процедури проведення експертної діяльності й визначення окремих ознак (критеріїв), з урахуванням яких мають прийматися рішення за результатами дослідження тієї чи іншої продукції. Методики та критерії, котрі використовувалися вже ліквідованою Національною експертною комісією України з питань захисту суспільної моралі під час проведення експертних досліджень продукції, обіг якої заборонено законодавством, закріплено було лише на рівні внутрішніх інструктивних документів. Виняток складає наказ Міністерства культури України від 16 березня 2018 року № 212 «Про затвердження критеріїв віднесення продукції до такої, що має порнографічний характер», яким визначено ознаки, за наявності яких будь-які матеріальні об'єкти, предмети, друкована, аудіо-, відеопродукція, в тому числі реклама, повідомлення та матеріали, продукція засобів масової інформації, електронних засобів масової інформації, відносяться до продукції порнографічного характеру [152]. Інші критерії віднесення продукції до такої, що має, наприклад, еротичний характер, законодавчо не визначено.

Крім зазначеного вище в практиці експертної діяльності відсутнє бачення загальних ознак віднесення друкованої, аудіовізуальної, електронної та іншої продукції до такої, що порушує законодавство у сфері охорони суспільної моралі.

Вченими вже робилися спроби визначити ознаки віднесення друкованої, аудіовізуальної, електронної та іншої продукції до такої, що завдає шкоди суспільній моралі, серед яких:

– відтворення та демонстрація в інформаційній продукції відвертої зневаги до норм та принципів суспільної моралі;

– присутність прямих закликів до вчинення дій, що завдають шкоди суспільній моралі;

– зображення (відтворення) порушень суспільної моралі подається в ракурсі позитивного ставлення до нього, що спонукає до його наслідування, а не осуду;

– демонстрація в інформаційній продукції порушень норм суспільної моралі, яка не має художньої цінності та не створена з науковою чи учбовою ціллю [134, с. 18].

Разом з тим принциповим питанням має стати не лише визначення критеріїв віднесення друкованої, аудіовізуальної, електронної та іншої продукції до такої, що завдає шкоди суспільній моралі, але й самої процедури проведення експертизи, яка повинна будуватися на засадах: по-перше, забезпечення дотримання етичних і естетичних вимог, відповідності загальнолюдським гуманістичним принципам, культурним традиціям, соціальним і моральним нормам, а також задоволенню інтересів духовного та інтелектуального розвитку особистості; по-друге, дотримання вимог неупередженості під час оцінювання експертною групою будь-яких матеріалів або тієї чи іншої продукції; по-третє, відсутності ідеологічної, а також політичної забарвленості під час складання висновку щодо можливості чи неможливості демонстрації, реклами чи розповсюдження у будь-який спосіб певної продукції чи проведення заходів.

Враховуючи можливості експертної діяльності, її застосування має бути обов'язковим до: а) реклами; б) мобільного контенту; в) комп'ютерних ігор і інших ігор для дітей; г) продукції друкованих засобів масової інформації та видавничої продукції; д) анімаційних фільмів і фільмів, які не мають обмеження глядацької аудиторії, відео- та аудіопродукції, телевізійних та радіо програм (передач) і видовищних заходів тощо.

З експертною діяльністю у сфері охорони суспільної моралі тісно пов'язаний ще один адміністративно-правовий засіб, яким є ліцензування діяльності з обігу продукції сексуального чи еротичного характеру. Зокрема,

статтею 9 Закону України «Про захист суспільної моралі» зазначено, що ввезення на територію України, виготовлення (виробництво), зберігання з метою розповсюдження та розповсюдження продукції, здійснення послуг і проведення видовищних заходів сексуального характеру здійснюються виключно за умови наявності спеціального дозволу (ліцензії) на кожний вид діяльності. Вивіз з України, транзит через її територію та пересилка продукції сексуального чи еротичного характеру також потребує спеціального дозволу відповідних державних органів.

Ліцензування діяльності щодо створення, транслявання та розповсюдження телерадіокомпаніями України кіно-, аудіо-, відеопродукції еротичного чи сексуального характеру здійснює Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення.

Слід сказати, що повноваженнями щодо видачі (відмови у видачі, анулювання) дозволу на ввезення видавничої продукції, що має походження або виготовлена та/або ввозиться з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України, наділено зараз Державний комітет телебачення і радіомовлення України. Останній також веде Державний реєстр видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, здійснює реєстрацію спеціалізованих засобів масової інформації сексуального чи еротичного характеру [157]. Водночас реєстрацію кіно-, аудіо- і відеопродукції, що має обмеження глядацької аудиторії, здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері кінематографії. Зокрема, Державне агентство України з питань кіно веде Державний реєстр виробників, розповсюджувачів і демонстраторів фільмів, веде Державний реєстр фільмів, а також видає державні посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів [155].

Окрему групу адміністративно-правових засобів охорони суспільної моралі відіграють засоби, що застосовуються правоохоронними органами, насамперед Національною поліцією України. Їх можна іменувати превентивно-примусовими засобами охорони суспільної моралі. Особливість

таких засобів полягає в широкому діапазоні їх застосування, пов'язаного як з попередженням і припиненням порушень законодавства у сфері охорони суспільної моралі, так і застосуванням до винних осіб заходів адміністративної відповідальності.

Мета застосування таких засобів полягає, по-перше, в тому, щоб не допустити протиправної поведінки з боку конкретних осіб, які до такої поведінки схильні; по-друге, в усуненні причин, які сприяють учиненню правопорушень, і у створенні умов, які виключають протиправну поведінку [70, с. 198]. Іншими словами, до таких слід віднести заходи, підставою яких є порушення встановлених правил, але таке порушення не має результатом юридичну відповідальність. Їх застосовують уповноважені органи держави (у даному випадку – посадові особи підрозділів Національної поліції України) із превентивною метою. Їх ужиття розраховане на ситуації, коли проступку немає, але за певних умов усе ж можуть настати шкідливі наслідки. Таким чином, превентивні заходи застосовують із метою запобігання правопорушенням певним шкідливим наслідкам [57, с. 7].

Засоби превентивного характеру спрямовані на попередження правопорушень у сфері охорони суспільної моралі, а також раннє їх виявлення. Застосування саме системи таких засобів адміністративно-правового спрямування дає змогу заздалегідь усувати можливу небезпеку для суспільства певними аморальними вчинками та зменшує ризик заподіяння такими діями шкоди суспільству.

Превентивні поліцейські заходи мають чітку профілактичну спрямованість, орієнтовані на захист публічної безпеки та недопущення вчинення правопорушень. Згідно зі ст. 31 Закону до них відносяться: перевірка документів особи; опитування особи; поверхнева перевірка і огляд; зупинення транспортного засобу; вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; проникнення до житла чи іншого володіння особи; перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх

справ; застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; перевірка дотримання обмежень, установлених законом, стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; поліцейське піклування [181].

З іншого боку, до поліцейських заходів примусу Закон (ст. 42) відносить лише фізичний вплив (силу), застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Останню групу адміністративно-правових засобів охорони суспільної моралі складають засоби контрольно-наглядового характеру, проте їм докладно присвячено підрозділ 3.2 дисертаційного дослідження.

Необхідність вдосконалення механізмів застосування адміністративно-правових засобів охорони суспільної моралі не викликає сумнівів, про що свідчать також результати соціологічного дослідження. Зокрема, на думку респондентів, доцільним є:

- використання ретельно пророблених схем заборон і позбавлення ліцензій тих власників, що порушують норми суспільної моралі (44,4%);
- використання жорсткої моральної цензури у ЗМІ, мистецтві, шоу-бізнесі тощо (41,0%);
- створення ради з реклами, яка може карати за порушення кодексу поведінки у рекламній індустрії (38,0%);
- запровадження детально розроблених схем ліцензування телеканалів, радіостанцій і газет (28,8%);
- податкові та митні пільги періодичним виданням, якщо вони визнані суспільно корисними, тобто сприяють освіті, вихованню, інформуванню та культурному дозвіллу населення (13,9%).

Підсумовуючи, слід наголосити на виключній значущості адміністративно-правових засобів забезпечення дотримання в суспільстві морально-етичних норм і правил поведінки, адже вони виступають тим динамічним інструментарієм, який приводить в рух весь механізм охорони

суспільної моралі, дозволяє як запобігти негативним проявам аморальної поведінки, так і покарати винних, створити умови (спрогнозувати) гуманітарного розвитку держави, формування здорового способу життя та дотримання норм етичної поведінки.

Належне функціонування організаційно-правового механізму охорони суспільної моралі забезпечується застосуванням широкого діапазону адміністративно-правових засобів, серед яких найбільш яскраво виділяються засоби: аналітичного (моніторинг), експертно-оціночного, дозвільно-ліцензійного, реєстраційного, превентивно-примусового та контрольно-наглядового характеру.

Питання охорони суспільної моралі є неоднозначним і надзвичайно чутливим. Викликає суперечки навіть визначення змісту суспільної моралі, адже він змінюється, відображаючи динаміку розвитку суспільства. Так само змінюється й арсенал адміністративно-правових засобів, необхідних для забезпечення дотримання правил морально-етичної, добросовісної, духовно дисциплінованої та правомірної поведінки усіма суб'єктами адміністративно-правових відносин, визначення умов, що становлять загрозу суспільній моралі, та застосування до порушників цих правил заходів адміністративного примусу.

Висновки до розділу 2

Вивчення особливостей організаційно-правового механізму охорони суспільної моралі в Україні дозволило сформулювати такі висновки:

1. Сфера морально-етичного розвитку українського суспільства регулюється значною кількістю нормативних джерел, які визначають: а) загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи охорони суспільної моралі; б) пріоритетні напрями гуманітарного розвитку держави, формування здорового способу життя та забезпечення дотримання норм

етичної поведінки; в) правовий статус суб'єктів охорони суспільної моралі; г) порядок застосування дозвільно-ліцензійних та експертно-оціночних засобів охорони суспільної моралі; д) порядок здійснення публічного контролю (нагляду) у зазначеній сфері; е) підстави та порядок застосування заходів юридичної відповідальності за порушення норм суспільної моралі тощо.

2. Недосконалість законодавства у сфері охорони суспільної моралі (такої думки дотримується 69,5% опитаних респондентів) зумовлює доцільність прийняття: нового Закону України «Про охорону суспільної моралі», Концепції морально-етичного розвитку українського суспільства (66,9%) та Державної цільової програми охорони суспільної моралі в Україні (73,2%).

3. Розглянуто систему суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі, яка представлена органами різної компетенції та функціонального спрямування. Їх поділено на суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі загальної (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування), міжгалузевої (органи прокуратури, суду, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України (Національна поліція України), Міністерство юстиції України, Державна фіскальна служба України), галузевої (Міністерство культури України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство інформаційної політики України), функціональної (Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Державне агентство України з питань кіно, Державний комітет телебачення і радіомовлення України (Громадська експертна рада з питань захисту суспільної моралі), Експертна рада Міністерства культури України з питань захисту суспільної моралі) та самоврядної (Всеукраїнська асоціація видавців та розповсюджувачів преси, Незалежна медійна рада, Українська асоціація

видавців періодичної преси, Асоціація «Телекомунікаційна палата України», Спілка рекламистів України, Інтернет-асоціація України, Всеукраїнська громадська організація «Рух матерів та дружин проти аморальності», різні творчі спілки тощо) компетенції.

4. Наголошено на виключній значущості адміністративно-правових засобів забезпечення дотримання в суспільстві морально-етичних норм і правил поведінки, адже вони виступають тим динамічним інструментарієм, який приводить в рух весь механізм охорони суспільної моралі, дозволяє як запобігти негативним проявам аморальної поведінки, так і покарати винних, створити умови (спрогнозувати) гуманітарного розвитку держави, формування здорового способу життя та дотримання норм етичної поведінки.

5. Належне функціонування організаційно-правового механізму охорони суспільної моралі забезпечується застосуванням широкого діапазону адміністративно-правових засобів, серед яких найбільш яскраво виділяються засоби: аналітичного (моніторинг), експертно-оціночного, дозвільно-ліцензійного, реєстраційного, превентивно-примусового та контрольно-наглядового характеру.

Розділ 3

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародні стандарти та зарубіжний досвід правової охорони суспільної моралі

В умовах державно-політичних і соціально-економічних перетворень одним із головних завдань українського суспільства є інтеграція нашої країни у світовий культурний та економічний простір, що потребує комплексної модернізації системи освіти і виховання, створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації громадян України. На тлі дегуманізації життя, зростання насилля, падіння моральних цінностей особливого значення набуває побудова громадянського суспільства на засадах орієнтації на людину, її духовну культуру, пріоритет прав і свобод та верховенства права у здійсненні державою своєї діяльності.

Оптимальним для сучасного стану громадянського суспільства та врахування демократичних засад світового розвитку видається побудова такої держави, яка спроможна забезпечити вільний розвиток суспільства у всіх сферах суспільного життя на морально-етичних засадах.

Тому, розробляючи способи впровадження ефективної системи виховання духовних цінностей насамперед у підростаючого покоління, потрібно не лише враховувати надбання вітчизняної практики, а й передусім вивчати світовий досвід.

Важливу роль в охороні суспільної моралі відіграють нормативні документи міжнародного права. Серед них, насамперед, слід назвати загальні документи, такі як: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [108], Конвенція про захист прав людини і основних свобод [74], Конвенція ООН «Про права дитини» [73],

Факультативний протокол до Конвенції ООН «Про права дитини» [245] тощо.

На запобігання обігу порнографічних предметів (або матеріалів) спрямована ціла низка міжнародно-правових актів, серед яких: Угода щодо припинення обігу порнографічних видань (Париж, 1910 р., зі змінами та доповненнями 1949 р.); міжнародна Конвенція про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними (Женева, 1923 р. зі змінами 1947 р.); Європейська конвенція про транскордонне телебачення (Страсбург, 1989 р.); Рекомендація NR (89) 7 Комітету міністрів Ради Європи «Про принципи поширення відеозаписів насильницького, жорстокого чи порнографічного змісту» від 27 квітня 1989 р.; Європейська конвенція про сумісне кіновиробництво (Страсбург, 1992 р.); Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (ратифікована Законом від 03.04.2003); Рекомендації Ради Європи «Актуальні проблеми держави і права» 371 (далі – РЄ) щодо експлуатації сексу з метою наживи, порнографії, проституції, торгівлі дітьми і неповнолітніми (№ R (91) 11, 9 вересня 1991 р.); Рамкове рішення Ради Європейського Союзу (далі – ЄС) «Про боротьбу з дитячою порнографією в мережі Інтернет» (2000 р.); Рамкове рішення Ради ЄС «Про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією» від 22 грудня 2003 р. [218, с. 369-374].

Забороні на поширення порнографії присвячені також два спеціальних міжнародних акта: Міжнародна конвенція «Про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними» (Женева, 12 вересня 1923 р.) [101] та Угода щодо припинення порнографічних видань (Париж, 4 травня 1910 р.) [222].

Конвенція «Про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними» визначила такі діяння, що підлягають кримінальному покаранню: виготовлення або зберігання порнографічних предметів з метою їх продажу, поширення чи публічне їх виставлення; ввезення, провезення, вивезення особисто або через іншу особу в вищевказаних цілях зазначених предметів

або введення їх іншим шляхом в обіг; торгівля або вчинення з ними операцій, поширення, публічне їх виставлення або ж здача їх в якості професії в прокат; анонсування або оголошення яким би то не було шляхом відомостей про порнографічні предмети з метою заохочення їх обігу або торгівлі ними.

Міжнародно-правові акти рекомендаційного характеру закріплюють правомочність конкретних заходів захисту дітей від шкідливої інформації. Це, зокрема, Модельний Закон СНД «Про основні гарантії прав дитини в державі» (стаття 15) [116], Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 22 квітня 1989 р № R (87) 7 щодо принципів поширення відеозаписів, що містять насильство, жорстокість або мають порнографічний зміст [213], Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 30 жовтня 1997 р. № R (97) 19 про демонстрації насильства в електронних засобах масової інформації [214] та Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи 2001 р. «Про захист дітей від сексуальної експлуатації».

Також серед міжнародних нормативно-правових актів слід назвати Міжнародний кодекс медичної етики 1949 р., Гельсінську декларацію Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» 1964 р., Глобальний етичний кодекс туризму 1999 р. та інші [55, с. 28].

Отже, в теперішній час про міжнародно-правові стандарти охорони суспільної моралі можна говорити принаймні у двох аспектах: у широкому – як про сукупність вимог світової спільноти, відображених в джерелах міжнародного права і документах авторитетних міжнародних установ та організацій, щодо забезпечення моральних основ суспільства, а також у вузькому – як про систему міжнародно-правових принципів і норм, що містять обов'язкові для держав приписи щодо можливостей застосування заходів примусу до їх порушників. У першому випадку акцент робиться на юридичній силі відповідних стандартів, тоді як у другому – на необхідності застосування відповідних охоронних засобів уповноваженими суб'єктами.

Враховуючи той геополітичний та ментально-ціннісний контекст, у який

привносяться міжнародні стандарти (представлений системою формальних та неформальних інститутів – традиції, культура, право), об'єктивно необхідним є коригування даних норм відповідно до специфіки інституційного середовища. Особливо це стосується України, що перебуває у стані інституційної трансформації. Зазначене унеможлиблює формування універсальної системи охорони суспільної моралі, проте вказує на необхідність: 1) визнання чи укладання Україною міжнародно-правових актів глобального, регіонального та двостороннього характеру, присвячених охороні суспільної моралі, внаслідок чого вони будуть визнані частиною національного законодавства; 2) адаптації національного законодавства до законодавства ЄС; 3) використання позитивного досвіду правового регулювання в досліджуваній галузі, що напрацьований окремими іноземними державами.

З огляду на духовний занепад українського суспільства на законодавчому рівні не випадково визнано, що руйнування традиційної системи моральних цінностей перешкоджає проведенню реформ в самих різних сферах життя суспільства і становить безпосередню загрозу національній безпеці української держави. На сучасному етапі розвитку втрата духовних і моральних цінностей є надзвичайно небезпечною. Без відродження духовності та моральності неможливе подолання економічних і політичних труднощів в Україні. Не останню роль в розв'язанні означених проблем матиме застосування комплексу правових засобів, насамперед адміністративно-правового спрямування.

Саме реалізація різних програм охорони та захисту суспільної моралі, забезпечення системи моральних цінностей суспільства є невід'ємною частиною гуманітарної політики країни. Тільки в ході змін і формування нових правовідносин, виникнення нових суб'єктів охорони та модернізації нормативно-правової бази стане можливим зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя, усунення реальних та потенційних загроз національній безпеці у гуманітарній сфері через

виключення проявів моральної та духовної деградації суспільства. Всього цього не можна досягти без правового забезпечення з урахуванням відповідного зарубіжного досвіду, що підтримує 65,6% опитаних нами респондентів.

Абсолютно вірно зазначає Р.С. Мельник, що саме зарубіжний досвід сприяє розширенню наших уявлень про досліджувані правові явища; допомагає подивитися на ту або іншу проблему під іншим кутом зору; заставити власні здобутки зі здобутками зарубіжних колег; не марнувати час на розв'язання проблем, які вже знайшли вирішення на сторінках закордонних видань [102, с. 179]. З іншого боку, сліпе запозичення зарубіжного досвіду дає недостатній ефект, створює часом законодавчі суперечності, призводить до виникнення прогалин у регулюванні того чи іншого виду правовідносин [69, с. 145].

Питання правової охорони суспільної моралі варто починати із розгляду особливостей закріплення в зарубіжному законодавстві етичних цінностей, які необхідно захищати. При цьому на конституційному рівні цінності суспільства та держави виражаються різними термінами, які по суті розкривають сенс одного й того ж явища, а саме: «моральна спадщина» (конституція Венесуели), «національні цінності / традиції» (конституції 31 держави), «духовні цінності» (конституції Алжиру, Беніну), «традиційна мораль» (конституція Судану) тощо [230].

Роль держави в охороні моральних цінностей без перебільшення є визначальною, адже переважна більшість країн не лише встановлюють соціально-етичні орієнтири для населення, а й займаються активним їх просуванням, в тому числі й охороною [230].

У багатьох країнах світу активну участь у процесах формування та пропаганди соціально-етичних орієнтирів населенню, а також захисті моральних основ суспільства бере держава. При цьому обов'язок держави охороняти та захищати суспільну мораль закріплено безпосередньо у законодавстві та покладено на відповідні інституції громадянського

суспільства, які за змістом повноважень у сфері захисту моральних цінностей можна поділити на суто державні, державно-громадські й такі, що працюють виключно на громадських засадах.

Так, у Великій Британії питаннями захисту суспільної моралі переймаються Відомство з питань стандартів реклами, Британський державний інститут сім'ї та батьківства та Британський комітет з класифікації фільмів. Більше того, ще у 1953 р. було створено Раду у справах преси, а 1991 р. – Комісію у справах скарг на пресу.

У Федеративній Республіці Німеччина питання захисту суспільної моралі регулюється Законом «Про охорону молоді», яким передбачена діяльність Федерального органу контролю за носіями інформації, що чинять негативний вплив на молодь (до складу якого входять Голова, який призначається Федеральним Міністерством з питань сім'ї, осіб похилого віку, жінок та молоді; засідателі по одному від кожної федеральної землі, які призначаються відповідними земельними урядами, та інші засідателі, які призначаються Федеральним Міністерством з питань сім'ї, осіб похилого віку, жінок та молоді). Сфера дії цього органу стосується прийняття рішень про включення до списку носіїв інформації, що чинять негативний вплив на молодь, та про виключення їх з такого списку. Крім цього, вищий земельний орган влади або організація добровільного самоконтролю присвоює фільмам, кінопрограмам та ігровим програмам індекси. При цьому вищий земельний орган влади може укласти договір з організацією добровільного самоконтролю, за яким дозволи та індексація, які видаються (здійснюється) організацією добровільного самоконтролю, є рівноцінними з дозволами та індексацією, що видані (здійснені) вищими земельними органами влади всіх Федеральних земель [18].

У Польщі діє Польська Рада етики ЗМІ, а у США Федеральна комісія зв'язку не тільки стежить за дотриманням федерального законодавства, а й стягує штрафи, скасовує ліцензії і навіть відмовляє в їх поновленні в разі порушення законодавства [271].

У Російській Федерації донедавна діяла Судова палата з інформаційних спорів при Президентові Росії. Її практика підштовхнула Союз журналістів Росії до створення свого органу саморегулювання – Великого журі [107].

У Франції значні повноваження в регулюванні діяльності радіомовного та телевізійного сектору з 1989 року має Вища рада з питань телебачення і радіомовлення, до складу якої входять 9 осіб, зокрема: три члени призначаються Президентом Французької Республіки, три члени – Головою Національних Зборів, три члени – Головою Сенату. Вища рада Франції з питань телебачення і радіомовлення є спеціальним самостійно діючим державним органом, який здійснює державне регулювання в сфері телевізійного та радіомовлення, видає дозволи на використання частот; гарантує забезпечення незалежності державних телерадіокомпаній, контролює дотримання порядку свободи конкуренції та гарантує об'єктивність подачі інформації; стежить за дотриманням та охороняє права дітей та підлітків (для чого вводяться конкретні вікові обмеження для перегляду тих чи інших телепередач); сприяє збереженню та пропаганді французької мови і культури. До повноважень ради належить накладення санкцій на телеканали, вона може ініціювати також судові розгляди. Контроль над змістом фільмів, що виходять в прокат в кінотеатрах Французької Республіки, покладено на Комісію з класифікації фільмів, яка здійснює рейтингування кінопродукції за віковими критеріями у разі наявності в ній насильства, жорстокості та еротики і видає висновок, на підставі якого Міністерство культури Французької Республіки підписує дозвіл на прокат [18]. Вища рада Франції з питань телебачення і радіомовлення також контролює забезпечення захисту почуттів дітей та підлітків у передачах. Вища рада, як і всі попередні інстанції, була створена на кшталт американської «Federal Communication Commission» (FCC) та канадської «Conseil pour la radiofusion et les telecommunications canadiennes» (CRC), які мають статус абсолютно «незалежних інстанцій». Відтак, Вища рада, беручи їх за зразок, теж набуває статусу «незалежної інстанції». І саме так є насправді. Вища рада, визначивши свої основні завдання у статуті, чітко

їх виконує. І ніхто не має права здійснювати тиск на Раду. Кожна телерадіоорганізація, що прагне отримати ліцензію, на загальних підставах повинна пройти конкурс [217].

Жорсткий контроль за діяльністю засобів масової інформації щодо дотримання принципів суспільної моралі здійснюється в Італії, при цьому відповідні завдання розподілені між такими італійськими державними установами: Міністерство культурної спадщини та діяльності Італії (Генеральний департамент кінематографії, Генеральний департамент театральних та видовищних заходів); Департамент рівних можливостей при Президії Ради Міністрів Італії (Національний відділ з питань расової дискримінації); Наглядова комісія з питань надання послуг у сфері телебачення та радіомовлення; Парламентська комісія з питань загального керівництва та нагляду в сфері телерадіомовлення. Також в Італії створено державну службу контролю за ЗМІ, яка слідкує за електронними та друкованими ЗМІ і може закрити будь-який з них, якщо їх продукція підриває морально-етичні основи суспільства [114, с. 341].

У Королівстві Данія функціонують: Національне агентство з питань ІТ та телекомунікації Міністерства з питань досліджень, інновацій та вищої освіти, Датська медіарада для дітей та молоді Міністерства культури Королівства Данії, Національне агентство споживачів, що входить до складу Міністерства економіки та внутрішніх справ Королівства Данії, а також Міністерство з питань дітей та освіти Королівства Данія [107].

У Литовській Республіці Законом «Про громадську інформацію» передбачено діяльність Комісії з етики журналістів і видавців, як органу саморегулювання розповсюджувачів публічної інформації, що складається із 12 членів (по одному представнику від Литовського центру з прав людини, Асоціації психіатрів Литви, Литовської єпископської конференції, Асоціації видавців періодичної преси Литви, Асоціації Литовського радіо і телебачення, Асоціації кабельного телебачення Литви, Асоціації регіонального телебачення, Союзу журналістів Литви, Товариства журналістів Литви,

Центру журналістики Литви, Литовського Національного радіо і телебачення). Комісія, зокрема, здійснює нагляд за дотриманням розповсюджувачами публічної інформації, встановленого законами та іншими правовими актами, порядку публічного показу, тиражування і розповсюдження кінофільмів, відеофільмів і відеопрограм, публічного показу заходів еротичного характеру, розповсюдження видань еротичного і насильницького характеру [18].

У Швеції з 1916 року на добровільній основі діє Медійна Рада (Рада у справах преси), що забезпечує дотримання етичних принципів ЗМІ по відношенню до приватних осіб. В її складі – і представники громадськості, і державних органів. Є також представники преси. Головою Ради має бути або член Верховного, або Вищого адміністративного суду Швеції [271]. Загалом, законодавство Швеції під свободою преси визначає право кожного громадянина видавати твори без раніше встановлених будь-яким органом державної влади перешкод, притягатись до відповідальності тільки у встановленому законом суду за зміст творів, крім тих випадків, коли їх зміст явно не суперечить закону, ухваленому з метою охорони суспільного порядку, який водночас не може обмежувати право на суспільну інформованість [16; 18].

У параграфі 45 Концепції національної безпеки Монголії серед зовнішніх факторів, які можуть несприятливо впливати на безпеку монгольської культури і способу життя вказано «безконтрольне поширення матеріалів, які підбурюють до насильства, убивства і порнографії» [130]. Стаття 14 Закону Узбекистану від 12 грудня 2002 р. «Про засади і гарантії свободи інформації» проголошує недопущення «протиправного інформаційно-психологічного впливу на суспільну свідомість» [46]. Стаття 23 Закону Молдови «Про рекламу» забороняє «пропаганду культу грубої фізичної сили, всюдозволеності, насильства і садизму» [45].

Окремо зарубіжні країни регламентують показ насильства на екрані. Так, Закон Португалії «Про телебачення» забороняє трансляцію порнографії і «зображення явного насильства». Відповідно до Закону Швейцарії «Про радіо

і телебачення» заборонено висвітлення питань в програмах, яке може «прикрасити або ж применшити насильство» (стаття 6 РТА). Ця заборона більш важлива, ніж рідко застосовувані кримінальні заходи за пропаганду насильства (ст. 259 Кримінального кодексу) або за показ «грубого насильства» (ст. 135). Причому такі правила застосовуються не тільки до громадських мовних компаній, але і до приватних [230].

Більше того, в Азербайджані, Бахреїні, В'єтнамі, Йорданії, Ємені, Республіці Корея, Лівії, Марокко, Об'єднаних Арабських Еміратах, Омані, Пакистані, Саудівській Аравії, Сінгапурі, Сирії, Судані, Таджикистані, Таїланді, Тунісі, Туркменії, Узбекистані, Ефіопії взагалі заборонено сайти порнографічного змісту, сайти, пов'язані зі споживанням алкоголю, вживанням наркотиків, з інформацією про нетрадиційну орієнтацію, з азартними онлайн-іграми тощо.

Значна увага в багатьох зарубіжних країнах приділяється перевірці змісту інформаційної продукції, насамперед ролі в цьому процесі відповідних інституцій. Проведений аналіз зарубіжної практики дозволив визначити три моделі спеціально створених органів контролю змісту інформаційної продукції на наявність в ній шкідливої масової інформації, а саме:

– *громадська модель* (характерна для Австрії, Греції, Іспанії, Кіпру, Португалії, Чилі, Польщі, Японії, Швейцарії тощо) навіть в країнах Європи недостатньо розвинута, а тому може розглядатися для використання за умови наявності достатньої кількості відповідних громадських об'єднань, які б дозволили організувати саморегулювання в цій сфері;

– *державна модель* (характерна для Португалії, Італії, Молдови, Бразилії, Мексики, Естонії, Чехії, Франції, Румунії тощо) достатньо розвинута. Однак без залучення до такого контролю громадськості функціонування відповідних органів ускладнюється;

– *змішана модель* (діє в Білорусії, Великій Британії, ФРН, Австралії, США, Сінгапурі тощо) є найбільш ефективною. Оскільки державні органи не мають відповідної компетенції для проведення експертиз на наявність

шкідливої масової інформації в інформаційній продукції, обґрунтованою визнається передача цієї функції до певної ради або комісії, що зберігатиме певний рівень незалежності від відповідного органу. Використання в українських реаліях змішаної моделі здається найбільш прийнятним, з огляду як на відсутність наразі в Україні єдиного органу, що має повноваження в сфері охорони моральності, так і спеціальної для цього інституції громадського суспільства.

Очевидно, що в більшості країн розвинутої демократії значна увага приділяється захисту суспільної моралі і детальному регулюванню цієї сфери, а також стимулюванню включення громадських організацій і громадян у відповідні процеси. В Україні таке законодавство лише починає формуватися, а інститути громадянського суспільства розвинені поки недостатньо. Тому провідна роль повинна залишатися за державою – як в розвитку відповідного законодавства, так і в його застосуванні, з обов'язковим залученням до цього процесу громадськості.

Таким чином, вище викладене переконує в тому, що завдання охорони моральності суспільства вважаються одними з найбільш пріоритетних у багатьох країнах світу, реалізуються спеціально уповноваженими органами або громадськими організаціями на основі чітких нормативних вимог, за порушення яких передбачаються суворі покарання.

Стан дотримання в Україні принципів суспільної моралі переконує в необхідності використання позитивних надбань зарубіжної практики в українських реаліях сьогодення, зокрема в частині:

– впровадження «моральної» цензури, побудованої на нормативних засадах дотримання основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованості її права на споживання інформації, вільної від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану (80,4% опитаних дали позитивну відповідь (сумарна кількість відповідей за індикаторами шкали «безумовно так» – 32,6% та «скоріше так» – 47,8%); щодо введення цензури у Інтернет, то цей захід вважають правильним

74,0% громадян, що взяли участь у дослідженні);

– визнання тих принципових положень, що реалізація ефективної державної політики охорони суспільної моралі на усіх рівнях (від національного до місцевого) є актуальним завданням як суспільства, так і держави, що має вирішуватися на принципах відкритості, рівності, демократичності, солідарності, міжсекторальної та міжгалузевої співпраці і координації дій усіх заінтересованих сторін за обов'язкової участі молоді з урахуванням національних завдань та передового європейського досвіду;

– прийняття Закону України «Про захист дітей в Інтернеті» (на зразок США), який регулюватиме відносини, пов'язані із захистом дітей від інформації, що надходить від мережі Інтернет та може завдати шкоди їх фізичному і психічному здоров'ю, моральному, духовному, психічному, фізичному і соціальному розвитку;

– створення спеціального громадського утворення (на зразок Німеччини) «Асоціація добровільного моніторингу провайдерів мультимедійних послуг», що виконуватиме функції саморегулюючого органу з фільтрації сайтів щодо перевірки матеріалів, шкідливих для молоді;

– встановлення спеціальної відповідальності для інтернет-провайдерів за розміщувану ними інформацію з метою підвищення їх відповідальності за контент (наприклад, законодавство Австралії, Бельгії, Колумбії, Франції, Швейцарії, Південно-Африканської Республіки прямо покладає на інтернет-провайдерів обов'язок сповістити правоохоронні органи про сайти з дитячою порнографією);

– створення інституції, безпосередньо відповідальної за реалізацію державної політики у сфері забезпечення морально-етичного розвитку українського суспільства та охорони суспільної моралі, адже ліквідація Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі ще більше ускладнила й до того ж напружену ситуацію навколо цієї сфери;

– вироблення структурно-функціональної моделі адміністративно-правової охорони суспільної моралі, яка враховуватиме міжсекторальну

взаємодію та координацію зусиль усіх заінтересованих сторін з огляду як на стратегічні напрями державної гуманітарної політики, так і на особливості окремих територіальних громад, що визначаються конкретними потребами молоді;

- розроблення та прийняття нормативно-правових актів, які сприятимуть формуванню здорового способу життя, моральному вихованню дітей та їх захисту від негативного впливу інформаційної продукції;

- запровадження системи фільтрації, спеціальних чипів та інших технічних засобів захисту споживачів Інтернету і телебачення, насамперед з метою захисту дітей від порнографії і насильства (наприклад, у Норвегії в телевізійні приймачі вбудовується спеціальний чип, який затемнює екран при демонстрації сцен насильства і жорстокості, а також відвертих сексуально-еротичних сцен);

- визначення найбільш оптимальної для України моделі органів контролю змісту інформаційної продукції на наявність в ній шкідливої масової інформації;

- удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності центрів реабілітації дітей, що постраждали від комерційної сексуальної експлуатації;

- удосконалення інституту юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони суспільної моралі.

3.2. Публічний контроль у сфері охорони суспільної моралі: напрями вдосконалення

Формування системи ціннісних орієнтацій молодого покоління та здорового способу життя має стати національною ідеєю держави і втілюватися в дійсність через сім'ю, школу, засоби масової інформації тощо. Безумовно, реалізація означених пріоритетів відбувається на тлі складних трансформаційних процесів в економіці, політиці, національній самосвідомості. Проте без встановлення правових принципів та

вдосконалення механізмів діяльності органів, які здійснюють контроль за додержанням вимог законодавства у сфері захисту суспільної моралі, що сприятиме естетичному вихованню громадян України через обмеження або заборону розповсюдження продукції, яка містить пропаганду порнографії, насильства, жорстокості, проявів ксенофобії та расизму, розпалювання міжнаціональної ворожнечі та інших антиморальних вчинків, не можливо. Саме контроль слід розглядати як один із першочергових засобів забезпечення захисту неповнолітніх від негативного впливу продукції, послуг і видовищних заходів сексуального характеру, а також від залучення їх до будь-яких видів обігу цієї продукції.

До речі, саме контроль за дотриманням законодавства у сфері захисту суспільної моралі, на думку 29,8% опитаних нами респондентів, має стати основною функцією, яку має виконувати контролюючий орган.

Ефективна реалізація механізмів контролю сприяє реалізації права кожного члена суспільства на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення.

Встановлення контролю за обігом продукції, що становить загрозу суспільній моралі, чинним законодавством визначено одним із основних напрямів державного регулювання обігу такої інформаційної продукції [169]. Фактично він є одним із найбільш дієвих важелів у механізмі забезпечення законності та дисципліни майже в усіх сферах діяльності держави й життя соціуму, в тому числі й в різних аспектах захисту суспільної моралі.

Роль публічного контролю у сфері охорони суспільної моралі важко переоцінити, адже саме з його допомогою забезпечується примус відповідних суб'єктів (індивідів) до виконання вимог морально-етичної поведінки різними засобами, зокрема і через процедуру застосування заходів юридичної відповідальності до правопорушників.

Як вже наголошувалося у попередніх підрозділах дослідження, контроль є засобом, за допомогою якого забезпечується нормальне функціонування

системи відповідно до встановлених правил, зразків тощо. Він дає змогу отримати оперативну інформацію, що об'єктивно відображає стан справ на підконтрольних об'єктах, відповідність їх діяльності наміченій програмі, виявити недоліки у змісті схвалюваних рішень, організації їх виконання, способах і засобах їх реалізації [269, с. 261]. В широкому розумінні контроль визначається як «активне втручання суб'єкта управління в діяльність підконтрольного об'єкта» [2, с. 122].

Поряд із широким поняттям контролю як діяльності, що має місце в роботі усіх державних органів, контроль розглядають і звужено. Зокрема, Т.О. Коломоєць визначає контроль як діяльність відповідних органів, які у межах своїх повноважень наділяються функціями, що є основним видом їх роботи, і які за допомогою притаманних їм форм, методів та визначених процедур реалізують контрольні повноваження [2, с. 123].

Довідкова юридична література контроль визначає по-різному: як виконання законів, рішень тощо; як спостереження за відповідністю діяльності керованого об'єкта тим приписам, які він отримав від керуючого суб'єкта, та виконанням прийнятих рішень; як одна із форм здійснення влади, яка забезпечує дотримання встановлених приписів [265, с. 68].

Сутність контролю, на думку багатьох українських вчених, полягає в перевірці відповідності дій установленим правилам, нормам, стандартам, в отриманні інформації про процеси, які відбуваються в суспільстві, та сприяттві подальшому його розвитку [11, с. 29; 61, с. 43].

Мають місце й інші думки з приводу розуміння сутності контролю. Зокрема, І.К. Залюбовська стверджує, що контроль не існує ізольовано, оскільки не існує контролю заради контролю. Проте його, на думку вченої, визначають як самостійну, функціонально виділену й об'єктивно необхідну діяльність, що виражена в цілеспрямованій, самостійній роботі [49, с. 7].

Розглядаючи природу контролю, В.Б. Авер'янов основний акцент робить на його властивості щодо спостереження та перевірки розвитку суспільної системи й усіх її елементів відповідно до визначених напрямів, а

також попередження та виправлення можливих помилок і неправомірних дій, що перешкоджають такому розвитку [1, с. 349]. Підтримуючи позицію В.Б. Авер'янова, Н.Р. Нижник слушно наголошує, що «контроль полягає в тому, щоб не лише виявити, але й попередити помилки і недоліки в роботі учасників управління, шукати нові резерви та можливості» [113, с. 57]. А це означає, що у минуле має відійти традиційний підхід – виявити і покарати за допомогою контролю, адже зараз на перший план при його здійсненні висувається питання: чому так вийшло і що треба зробити, щоб досягти кращого результату? [62, с. 64]. Це можливо комплексним поєднанням застосування можливостей контролю та нагляду, а точніше контрольно-наглядової діяльності.

Не вдаючись до детального розгляду особливостей контрольно-наглядової діяльності у сфері охорони суспільної моралі, зазначимо, що ця категорія є багатоаспектною, і визначення її змісту залежить від тієї позиції, стосовно якої розглядається поняття та сенс цієї діяльності – контрольно-наглядова діяльність є і формою, і методом, і самостійною функцією та стадією управління взагалі й забезпечення морально-етичного розвитку суспільства зокрема.

У найбільш загальному вигляді сутність контрольно-наглядової діяльності у сфері охорони суспільної моралі характеризується її цільовою спрямованістю, яка полягає в утриманні піднаглядних об'єктів у наявному правовому режимі; саме цим забезпечується готовність об'єктів до подальшого управлінського впливу на них; із цих позицій державний контроль (нагляд) у досліджуваній сфері, в процесі якого здійснюється спостереження за станом об'єкта, постає найбільш юридизованим видом контролю, але й вузькоспеціалізованим за сферами спрямованості.

Публічний контроль за додержанням вимог законодавства у сфері захисту суспільної моралі здійснюється певним колом суб'єктів, перелік яких підлягає з'ясуванню, як і їх відповідні повноваження.

Статтею 15 Закону України «Про захист суспільної моралі» контроль у

згаданій сфері поділено на державний та громадський, при цьому вищі органи державної влади чомусь залишені законодавцем поза увагою. Проте в оптимізації виконавчої та розпорядчої діяльності, зокрема в утвердженні морально-етичних засад організації влади й життя суспільства, провідна роль належить главі держави. Як суб'єкт адміністративно-правових відносин у сфері охорони суспільної моралі Президент України наділений широким колом повноважень стосовно всіх інших державних структур, які діють у державі.

Разом із Верховною Радою України Президент України визначає державну політику у сфері охорони суспільної моралі та обігу продукції і видовищних заходів сексуального характеру, а також продукції, що містить пропаганду культу насильства, жорстокості і порнографії, законодавчі основи її реалізації та гарантії правового захисту працівників цієї сфери [169]. Таким чином, певна частина повноважень Президента України та Верховної Ради України у сфері охорони суспільної моралі є такими, що передбачають спільне та погоджене їх виконання.

В цілому парламентський контроль є найвищим видом державного контролю в Україні, що зумовлено особливим статусом Верховної Ради України, яка є представницьким органом усього народу України, єдиним органом законодавчої влади в системі органів української держави. Контрольними повноваженнями наділені також народні депутати України, вони зокрема: реалізують право законодавчої ініціативи; беруть участь в обговоренні законопроектів та інших питань, пов'язаних із охороною суспільної моралі на засіданнях Верховної Ради України, «днях Уряду України», парламентських слуханнях, у парламентських комітетах і комісіях; звертаються на сесії Верховної Ради України із запитом щодо забезпечення моральних засад суспільства, серед іншого й до посадових осіб, які зобов'язані у встановлений законом термін повідомити народного депутата України про результати розгляду його запиту.

Кабінет Міністрів України також чинним законодавством наділено

певними повноваженнями, зокрема забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту суспільної моралі й обігу продукції і видовищних заходів сексуального характеру, координує і контролює діяльність міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади у цій сфері (ст. 16 Закону України «Про захист суспільної моралі»).

Контролюючого «наповнення» може набути також розгляд на засіданнях Кабінету Міністру України будь-якого з питань, віднесених до його повноважень, зокрема проектів законів, концепцій законодавчого регулювання окремих проблем тощо. В процесі такого розгляду оцінюється стан правового регулювання, реалізації відповідного законодавства, ефективності діяльності органів державного управління, що дозволяє ретельніше опрацьовувати законопроекти та інші документи з різних питань, включаючи охорону суспільної моралі, або ж приймати обґрунтовані рішення відносно утворення, реорганізації та ліквідації відповідно до закону центральних органів виконавчої влади (абз. «а» п. 7 ч. 1 Закону «Про внесення змін до Конституції України»), у числі інших – й органів державного регулювання питань охорони суспільної моралі.

Перелік інших органів державного контролю за дотриманням законодавства у сфері охорони суспільної моралі визначено у ч. 1 статті 15 Закону України «Про захист суспільної моралі». Зокрема, зазначено, що контроль за додержанням вимог цього та інших законів у сфері захисту суспільної моралі в межах своєї компетенції здійснюють Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері культури (йдеться про Міністерство культури України), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері кінематографії (Державне агентство України з питань кіно), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства (Державна фіскальна

служба України), Державний комітет телебачення і радіомовлення України та Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення.

Розглядаючи особливості правового статусу суб'єктів контрольної діяльності, які фактично є суб'єктами контролю спеціальної компетенції, слід окремо зупинитися на положеннях тих нормативно-правових актів, якими визначено їх правовий статус і контрольні повноваження. Так, Законом України «Про телебачення і радіомовлення» у ст. 70 визначено основні засади контролю та нагляду за дотриманням законодавства телерадіоорганізаціями та провайдерами послуги, що передбачає покладення завдання контролю за дотриманням законодавства у сфері охорони суспільної моралі на Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення [206]. За своїм статусом остання є конституційним, постійно діючим колегіальним органом, метою діяльності якого є нагляд за дотриманням законів України у сфері телерадіомовлення, а також здійснення регуляторних повноважень, передбачених цими законами. З визначення місця цього органу в системі інших суб'єктів владних повноважень, на наш погляд, не простежується визначення підконтрольності Національної ради будь-якому органу державної влади. За Законом України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» окремо виділяються наглядові, регуляторні та повноваження щодо організації і перспектив розвитку телерадіомовлення (Розділ III) [182]. Формально це може вказувати на те, що Національна рада має незалежне становище від будь-яких інших гілок влади, державних органів або посадових осіб. Далі, у п. 2 ст. 16 зазначеного Закону передбачено обов'язок Національної ради щорічно готувати звіт про свою діяльність і подавати його до Верховної Ради України та Президента України. При цьому визначено, що за результатами розгляду звіту Верховна Рада України може висловити недовіру Національній раді. У випадку, якщо недовіру також буде висловлено і Президентом України, це тягне відставку всього складу Національної ради (п. 5 ст. 16). Хоча підконтрольність цього органу чітко не окреслено в законодавстві, виходячи зі змісту наведеної статті простежується

опосередкований контроль за роботою Національної ради з боку Верховної Ради України та Президента України.

Важливою формою контролю Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення є моніторинг, який являє собою комплекс заходів, спрямованих на фіксацію і аналіз мовлення або програмної послуги, здійснюється шляхом запису, перегляду (прослуховування) телерадіопрограм, що розповсюджуються ліцензіатами [149]. Саме Національна рада системно і послідовно відстежує випадки поширення вітчизняними електронними засобами масової інформації програм і передач, зміст яких не відповідає вимогам законодавства України, дотримання медіа законодавчих вимог щодо розкриття структури власності та, діючи у межах своїх повноважень, припиняє такі порушення. Зокрема, у 2017 році регулятор через виявлення невідповідності правовим нормам не продовжив термін дії ліцензій таких мовників, як ТОВ «ТРК «Дивосвіт» (позивні «Вести.Радио»), групи радіокомпаній «Українського Медіа Холдингу». З метою припинення поширення в українських кабельних мережах інформації іноземних телеканалів, спрямованої на дискредитацію країни, розхитування її засадничих принципів, послаблення української ідентичності та розпалювання міжнародної ворожнечі, представниками Національної ради разом із місцевими органами правопорядку було перевірено понад 3000 громадських закладів і в дев'яти з них виявлено та припинено трансляцію іноземних програм, які не входять до переліку дозволених.

Отримавши наприкінці 2016 року такий дієвий важіль впливу на ліцензіатів, як санкція «стягнення штрафу», національний регулятор зміг нарешті застосовувати його до системних порушників. Так, у 2017 році за невиконання законодавчих норм на 35 ліцензіатів було накладено штрафи на загальну суму понад 3 млн. 18 тис. грн. Водночас нинішні повноваження Національної ради є обмеженими у нагляді за виконанням виборчого законодавства, за поширенням недобросовісної реклами, фейкових новин і замовної інформації [52, с. 10].

Державний комітет телебачення і радіомовлення України (Держкомтелерадіо) є контролюючою інстанцією щодо телебачення і радіомовлення, інформаційної та видавничої сфери. Він забезпечує дотримання державної мовної політики у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сферах; вживає разом з іншими органами державної влади заходів з підвищення художньої якості вітчизняних телерадіопрограм, захисту суспільства від негативного впливу аудіо- і відеопродукції, яка становить загрозу суспільній моралі; проводить моніторинг змістовного наповнення теле- та радіопрограм, вироблених державними телерадіоорганізаціями тощо [157].

Завдання зі здійснення моніторингу програмного змісту телерадіокомпаній щодо дотримання ними ліцензійних умов, які стосуються охорони суспільної моралі, а також індексу, що визначає глядацьку аудиторію або заборону розповсюдження віднесено до компетенції Громадської експертної ради з питань захисту суспільної моралі, що діє при Держкомтелерадіо [153].

У сфері кінематографії функції державного контролю покладено на Державне агентство України з питань кіно (Держкіно), одним із трьох основних завдань саме і визначено відповідним положенням про нього здійснення державного нагляду (контролю) у сфері кінематографії. Держкіно здійснює контроль за дотримання квоти демонстрування національних фільмів під час використання національного екранного часу, умов розповсюдження і демонстрування фільмів, передбачених державним посвідченням на право розповсюдження і демонстрування фільмів, та за наявністю зазначеного державного посвідчення, а за порушення законодавства складає протоколи про адміністративні правопорушення у сфері кінематографії [155].

Важливу роль у збереженні світоглядних, морально-етичних та культурно-ідеологічних потреб суспільства відіграє Міністерство культури України, яке відповідно до покладених на нього завдань формує, встановлює

та затверджує в установленому порядку за участю і погодженням з іншими сторонами соціального партнерства державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури, здійснює відповідно до законодавства постійний державний моніторинг застосування та фінансового забезпечення зазначених нормативів та контроль за їх додержанням [162].

Серед зазначених вище суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі найбільшим обсягом повноважень наділено МВС України та відповідні підрозділи Національної поліції України, одним із завдань останніх щодо профілактики (превенції) кримінальних та адміністративних правопорушень належить саме патріотичне, моральне, духовне виховання й пропаганда здорового способу життя як засіб відвернення громадян від наркоманії та алкоголізму. Діючи у складі кримінальної поліції, Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми має одним із своїх завдань запобігання вчиненню, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми, нелегальною міграцією, а також правопорушень у сфері суспільної моралі [64, с. 110-113].

До речі, у 2017 році до позитивних результатів призвели вжиті заходи у сфері боротьби з торгівлею людьми, кримінальними правопорушеннями проти суспільної моралі. Зокрема, за 2017 рік виявлено 346 кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми, що втричі більше показника 2016 року (115). Установлено та надано допомогу 367 потерпілим від торгівлі людьми (серед яких 184 особи жіночої статі), у тому числі 11 неповнолітнім та 11 малолітнім дітям. Результати ефективної роботи поліції за напрямом протидії торгівлі людьми отримали схвальні відгуки міжнародних організацій. Як наслідок, згідно із щорічною доповіддю Державного департаменту США про торгівлю людьми, Україну переведено з негативного контрольного списку третьої групи в другу групу, що позитивно сприяє іміджу нашої держави в цілому та дозволить посилити фінансову допомогу на потреби боротьби з торгівлею людьми [53].

Найбільшим обсягом повноважень щодо охорони суспільної моралі

серед різних структурних підрозділів Національної поліції України наділено патрульну поліцію, яка відповідно до покладених завдань: вживає заходів із забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях, здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення, приймає рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечує їх виконання, доставляє затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення тощо [154]. Саме патрульні поліцейські першими реагують на випадки аморальної, антисуспільної поведінки, прояви аморальності, сімейного насильства, адміністративні та кримінальні порушення у сфері охорони суспільної моралі.

Так, у 2017 році саме поліцією виявлено та спрямовано на розгляд судів справи про адміністративні правопорушення, пов'язані із дрібним хуліганством (70119 справ), вчиненням насильства в сім'ї, невиконанням захисного припису або непроходженням корекційної програми (93564 справи), курінням тютюнових виробів у заборонених місцях (4661 справа), розпиванням пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або появою у громадських місцях у п'яному вигляді (10052 справи), порушенням порядку перебування дітей у закладах, у яких проводиться діяльність у сфері розваг або закладах громадського харчування (192 справи), азартними іграми, ворожінням в громадських місцях (385 справ), невиконанням батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей (17971 справа) тощо [54].

Важливу роль в адміністративно-правовому забезпеченні морально-етичного розвитку суспільства відіграє також громадський контроль. Згідно із Законом України «Про захист суспільної моралі» громадський контроль за додержанням вимог законодавства у сфері захисту суспільної моралі покликаний здійснювати творчі спілки, які діють у сфері культури та мистецтва, журналістики. При цьому держава повинна забезпечити фінансову підтримку

здійснення громадського контролю за додержанням вимог законодавства у сфері захисту суспільної моралі в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Сьогодні чинним законодавством (зокрема, завдяки змінам до ст. 15 Закону України «Про захист суспільної моралі») функції громадського контролю у згаданій сфері покладено виключно на творчі спілки, що потребує належного обґрунтування. При цьому виглядає сумнівним положення щодо надання державної фінансової підтримки таким творчим спілкам для здійснення ними зазначеної функції.

Громадський контроль у сфері захисту суспільної моралі традиційно визначають як публічну перевірку громадянським суспільством (недержавними суб'єктами (як індивідуальними, так і колективними) діяльності держави, її органів та посадових осіб по захисту основ суспільної моралі на відповідність проголошеним ними цілям та завданням, коригування цієї діяльності і самих цілей, підпорядкування політики держави, діяльності її органів і посадових осіб інтересам суспільства, а також нагляд громадянського суспільства за дотриманням, забезпеченням і захистом прав, свобод та законних інтересів людини [131, с. 222].

Поряд з відомими формами громадського контролю, такими як громадські перевірки, громадське анкетування, опитування, сторонній нагляд, контент-аналіз, фокус-групові дискусії, громадські розслідування [85; 33; 139], громадські експертизи, важлива роль належить громадському моніторингу, що є практичною реалізацією публічного контролю в демократичному суспільстві, особливою формою діяльності, адже, залежно від поставлених завдань, він може включати і контроль, і оцінку, і спостереження, і прогнозування тощо. У найпоширенішому розумінні, громадський моніторинг являє собою дослідження певного явища чи процесу.

Незважаючи на значні успіхи у залученні громадянського суспільства до охорони суспільної моралі, потрібно окреслити ряд проблемних питань, що мають місце сьогодні: поверхова оцінка молодіжних потреб; нерозвинена адміністративна практика залучення організацій громадянського суспільства

до ухвалення рішень, що стосуються молоді, на регіональному рівні; відсутність дієвих механізмів впливу представників молоді на прийняття рішень на рівні територіальних громад; низький рівень культури комунікації та розуміння впливу молодіжного представництва; недостатня ефективність діяльності громадських рад; конкуренція і захист власних інтересів у представників громадських об'єднань; слабкою є практика громадських обговорень проблем, що стосуються молоді тощо. Наразі інститутам громадянського суспільства бракує солідарності, цілеспрямованості, ініціативності та усвідомлення власної значущості у досягненні завдань громадянського суспільства.

Вирішення зазначених питань має виняткове значення для України, оскільки розвинене громадянське суспільство надає можливості не тільки впливати на владні структури держави, але й нести солідарну відповідальність разом з ними за Україну, її народ, за сьогодення та майбутнє.

Отже, оптимальної відповіді на те, яким має бути оптимальний публічний контроль за дотриманням законодавства у сфері охорони суспільної моралі, хто повинен здійснювати контролюючий вплив на суспільну поведінку, дотепер не має. Опитані нами респонденти відносять до контролюючих суб'єктів у сфері захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, такі групи:

- експерти та спеціалісти у кожній відповідній сфері – цей показник отримав найбільшу кількість відповідей – 73,8%;
- громадська рада, що формується з числа користувачів – на другому місці із показником у 67,8%;
- третє місце займає альтернатива «творчі ради, що діють у сфері культури, мистецтва, журналістики» – її обрали 52,8%;
- далі серед переліку можливих альтернатив опитані виділяють правоохоронні органи чи експертні ради при них – 44,2%;
- 40,6% серед можливих контролюючих органів обирають неурядові та громадські організації;

– 26,8% наглядову роль віддають інтернет-провайдерам та представникам ЗМІ;

– трохи менша кількість опитаних – 25,3% – стверджують, що для виконання таких функцій потрібно залучати органи виконавчої влади чи експертні ради при них;

– 15,2% вказали на судові органи;

– 1,1% опитаних обрали свій варіант;

– 7,9% на запитання не відповіли.

Так, 20,0% громадян вважають, що, насамперед, контролюючий орган має забезпечити проведення експертизи продукції, масових видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру та продукції, що містить елементи чи пропаганду культу жорстокості, порнографії; 17,4% увагу приділяють такому напрямку, як проведення аналізу процесів та тенденцій, що відбуваються у сфері захисту суспільної моралі, розробки для органів державної влади та місцевого самоврядування рекомендацій щодо їхнього правового регулювання.

Відтак, однозначну відповідь про функціональну модель публічного контролю у сфері охорони суспільної моралі дати складно, хоча зарубіжний досвід та результати соціологічних досліджень засвідчують необхідність застосування широкого діапазону державних контролюючих заходів із обов'язковим залученням можливостей громадськості. При цьому підвищення ефективності здійснення громадського контролю у сфері суспільної моралі вбачається у подальшому налагодженні взаємодії органів влади і громадянського суспільства, розвитку партнерських відносин.

Як державний, так і недержавний (громадський контроль), є чинниками організуючого впливу на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб, на яких покладається здійснення заходів у сфері охорони суспільної моралі. За твердженням І.І. Припхан, державний та громадський контроль є організаційно-правовими механізмами охорони суспільної моралі, що впливають на органи державної влади та місцевого

самоврядування та скеровують їх дії на виконання відповідних функцій. Цілком вірно стверджує вчена, що законодавче закріплення правових засад здійснення державного та громадського контролю у сфері охорони суспільної моралі повинно, перш за все, здійснюватися у напрямку визначення кола питань, що підлягають контролю, системи державних органів та громадських інститутів, які здійснюють контроль, особливостей контрольного процесу, відповідальності контролюючих органів та їх посадових осіб і відповідальності посадових осіб органів, щодо яких здійснюється контроль, за невиконання рішень (актів) контролюючих органів [134, с. 18].

За таких умов важливим є з'ясування ще одного принципового питання, пов'язаного із встановленням форм контролю у сфері охорони суспільної моралі. Останні розуміються як «зовнішній прояв (результат) конкретних контрольних або наглядових процесуальних та організаційних дій, які наочно виявляються у певних актах за результатами перевіряючих (актах перевірки, ревізії, приписах або у постанові прокурора та ін.)» [29, с. 109; 95, с. 125].

В адміністративно-правовій науці немає єдиної позиції щодо визначення форм контролю. Одні вчені основними формами контролю вважають перевірки та ревізії, додаючи, що наразі усе активніше застосовують аналіз інформаційних матеріалів, звіти, повідомлення, застереження тощо [12, с. 24]. Інші зазначають, що контроль в основному здійснюється у формі перевірок (обстеження і вивчення окремих напрямів фінансово-господарської діяльності, за результатами яких складається довідка або доповідна записка), ревізій (документальний контроль фінансово-господарської діяльності, за наслідками якої складається акт), проведення рейдів, оглядів, затребування звітів та ін. [30, с. 197]. Деякі вчені взагалі перевірку визначають як основну правову форму контролю, а інспектування, огляд, ревізію та інвентаризацію – її різновидами [257, с. 912].

Отже, контрольна діяльність в досліджуваній сфері передбачає використання контролюючим суб'єктом певних способів, прийомів збору інформації про підконтрольні суб'єкти, виявлення їх відхилень від заданих

параметрів, коригуючого впливу на підконтрольні суб'єкти. Використання даних способів та прийомів отримує зовнішнє вираження у тих чи інших діях контролюючого та підконтрольного суб'єктів. Зовнішнім виразом контрольної діяльності є форми державного контролю [12, с. 25].

Відтак, аналіз чинного законодавства та практики його реалізації дозволяє стверджувати, що контроль у сфері дотримання правил суспільної моралі здійснюється у формі перевірок (планових або позапланових, виїзних або безвиїзних), рейдів, оглядів, обстежень тощо.

Підсумовуючи викладене та враховуючи особливості публічного контролю у сфері охорони суспільної моралі, слід визначити такі його напрями, як контроль:

– за обігом продукції сексуального чи еротичного характеру (в частині виготовлення (виробництва), зберігання, реклами, розповсюдження такої продукції у будь-якій формі, вчинення щодо неї будь-якого правочину, ввезення, вивезення та транзиту через територію України, поштової пересилки тощо);

– за дотриманням умов та порядку ліцензування діяльності з обігу продукції сексуального чи еротичного характеру;

– за організацією та проведенням видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру;

– за дотриманням порядку і умов публічної демонстрації продукції, що містить елементи еротики, засобами масової інформації;

– за дотриманням телерадіоорганізаціями законодавства у сфері захисту суспільної моралі;

– у сфері кінематографії;

– у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері;

– у сфері застосування податкового та митного законодавства;

– за дотриманням правил поводження з тваринами;

– за дотриманням вимог законодавства про охорону культурної спадщини;

– у сфері виховання дітей;

– у сфері забезпечення громадського порядку тощо.

3.3. Шляхи удосконалення законодавства про адміністративні проступки у сфері охорони суспільної моралі та практики його реалізації

Можливості громадян в реалізації закріплених в Конституції України прав і свобод на сучасному етапі розбудови правової держави значно розширені. Разом з тим динаміка глобалізаційних процесів, формування нової системи суспільних орієнтирів спричинила наростання негативних тенденцій нехтування громадянами етичних норм, відмови від традиційних моральних і духовних орієнтирів.

Дані судової статистики, адміністративно-юрисдикційної практики і діяльності Уповноваженого з прав людини підтверджують, що випадки порушення основних прав і свобод громадян не є рідкістю в сучасній Україні. Тому в боротьбі з протиправними посяганнями на права і свободи громадян надзвичайно важливим є застосування адекватних заходів примусу, в тому числі й використання потенціалу адміністративної відповідальності.

Попри наявність численних правових актів, спрямованих на зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя, усунення реальних та потенційних загроз національній безпеці у гуманітарній сфері через виключення проявів моральної та духовної деградації суспільства, запровадження різних експертно-оціночних механізмів у даній сфері ще не здатне саме по собі забезпечити необхідну державі та суспільству поведінку відповідних суб'єктів. Дедалі зростає кількість вчинюваних адміністративних деліктів, поглиблюються тенденції демонстративної зневаги до норм моралі та права, а це свідчить про певну «адаптацію суспільства», своєрідне «звикання населення» до цих антигромадських проявів, роблячи їх, так би мовити, звичними, соціально схвалюваними або, принаймні, не засуджуваними в суспільстві. Разом з тим адекватних механізмів адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні дотепер не вироблено. Усе це переконує в необхідності запровадження адекватних заходів протидії таким негативним

явищам. При цьому держава має володіти певним арсеналом примусових заходів, спрямованих, по-перше, на недопущення завдання шкоди охоронюваним інтересам суспільства, а по-друге, на припинення порушень законодавства у сфері охорони суспільної моралі та притягнення винних у таких діях осіб до юридичної відповідальності.

Слід зауважити, що проблеми застосування заходів адміністративної відповідальності за порушення чинного законодавства постійно перебувають у центрі уваги відомих учених-адміністративістів. Окремі питання досліджуваної теми розглядаються в межах дисертаційних досліджень Н.Б. Новицької [114] та В.О. Морозової [109]. Водночас аналіз наукових доробок вчених засвідчує, що спеціальних досліджень, спрямованих на вивчення особливостей застосування заходів адміністративної відповідальності саме в сфері захисту суспільної моралі, в Україні замало, зазначена тематика не була повноцінно вивчена в теоретико-методологічних роботах з адміністративного права. Тим більше, що вказана праця В.О. Морозової була виконана навіть до прийняття Закону України «Про захист суспільної моралі».

Отже, важливим інститутом адміністративного права, однією з форм забезпечення охоронюваних законодавством суспільних відносин та різновидом юридичної відповідальності, що сприяє досягненню мети запобігання правопорушенням та забезпечення громадського порядку, є адміністративна відповідальність.

Попри наявність досить великої кількості підходів до розгляду поняття «адміністративна відповідальність», єдиного трактування в доктрині сучасного адміністративного права названий термін поки не отримав, що зумовлено його залежністю від «юридичної відповідальності», яка також трактується в правовій літературі неоднозначно. Одні автори зводять її тільки до різновиду санкцій, інші під нею мають на увазі сам процес їх застосування. Треті представляють її у вигляді охоронних правовідносин, що виникають між порушником і державними органами. Проте у всіх випадках юридична

відповідальність – це специфічний обов'язок зазнавати позбавлення особистого або матеріального характеру за вчинене правопорушення відповідно до санкції порушеної норми права.

Вченими підкреслюється, що «вона спирається на державний примус, на особливий апарат; це конкретна форма реалізації санкцій, передбачених нормами права; настає за вчинення правопорушення і пов'язана з громадським осудом; виражається в певних негативних наслідках для правопорушника типу особистого, майнового, організаційно-фізичного характеру; втілюється в процесуальній формі» [129]. Зазначені ознаки юридичної відповідальності є обов'язковими: відсутність хоча б однієї з них свідчить про відсутність юридичної відповідальності і дозволяє відмежовувати її від інших правових і неправових категорій [232].

Беручи за основу критерій застосування до правопорушника передбачених санкцією юридичної норми заходів примусу, що мають вираз у формі «позбавлень» особистого, організаційного або майнового характеру [231, с. 418], юридична відповідальність поділяється на: адміністративну, кримінальну, цивільно-правову та дисциплінарну. Отже, фізичні та юридичні особи, винні в порушенні законодавства про охорону суспільної моралі, притягуються у встановленому порядку до тієї чи іншої відповідальності [253, с. 36-40].

Серед перелічених видів юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону суспільної моралі особливе місце, перш за все, належить адміністративній відповідальності. Вона являє собою важливий засіб забезпечення законності в даній сфері суспільних відносин, що досягається шляхом як застосування адміністративно-правових санкцій до порушників чинного законодавства, так і попередження відповідного виду порушень.

Попри те, що більшість наукової спільноти адміністративну відповідальність розуміють як складову адміністративного примусу, деякі вчені, розглядаючи вже категорію адміністративної відповідальності як вид

юридичної відповідальності, стверджують, що «під інститутом адміністративної відповідальності розуміється сукупність адміністративно-матеріальних і адміністративно-процесуальних норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані із здійсненням компетентними органами і посадовими особами своїх повноважень щодо безпосереднього встановлення факту і складу адміністративного проступку, особистості винного і застосування до нього конкретного стягнення (або звільнення невинного від нього), а також відносини, пов'язані із процедурою порушення і розгляду справ, винесенням, оскарженням, переглядом і виконанням рішень про стягнення» [28]. Однак зазначена концепція отримала критичну оцінку в науковому світі, що підтверджується наведенням ряду контраргументів на її адресу, як-то думка, висловлена С.С. Алексєєвим: «... в рамках охоронних правовідносин здійснюється не тільки покарання (заходи відповідальності), а й специфічні заходи захисту, тобто охоронні правовідносини – категорія більш ємна і широка, ніж категорія юридичної відповідальності» [6].

Підхід С.С. Алексєєва є цілком вірним, адже відображає суть адміністративної відповідальності за порушення норм суспільної моралі. Тобто такий різновид юридичної відповідальності переслідує метою не лише покарання, але й здійснення охоронних та виховних заходів. Іншими словами, адміністративна відповідальність виступає специфічною формою негативного реагування з боку держави на відповідну категорію адміністративних проступків [2, с. 153].

На думку В.О. Морозової, адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі розуміється як застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки (порушення громадської моралі), адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб негативні наслідки майнового, морального, особистого чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і у порядку, встановлених нормами адміністративного законодавства [109, с. 9]. Аналогічне визначення адміністративної

відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони суспільної моралі надають О.В. Негодченко [112, с. 198-204] та І.А. Галаган [27].

Отже, якщо основні ознаки та юридична характеристика адміністративного правопорушення знаходять своє пряме відображення в ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення, то сформульованого офіційного (легального) визначення адміністративної відповідальності, так само як і в сфері охорони суспільної моралі, в чинному адміністративно-деліктному законодавстві дотепер не представлено. Хоча безсумнівним є те, що групі адміністративних правопорушень, що аналізується, властиві всі загальні ознаки адміністративного правопорушення, серед яких: адміністративна протиправність, суспільна небезпечність (шкідливість), адміністративна караність та винність.

Разом з тим доцільним є визначення характерних ознак адміністративної відповідальності за правопорушення проти суспільної моралі, а саме:

– по-перше, являє собою вид юридичної відповідальності, суть якої полягає в обов'язку правопорушника зазнавати встановлені нормами права заходи примусу і впливу, при цьому за свої діяння правопорушник відповідає перед законом і цим така відповідальність відрізняється від моральної, де основним мірилом оцінки поведінки є сором і совість людини, а також його уявлення про добро і зло;

– по-друге, визначається як КУпАП, так і законами України;

– по-третє, настає виключно за вчинення фізичною особою адміністративного правопорушення. Говорити про застосування адміністративної відповідальності можна лише в тому випадку, коли доведено наявність скоєного певним суб'єктом адміністративного проступку і при цьому відсутні обставини, які відповідно до положень КУпАП звільняють особу, яка вчинила адміністративне правопорушення, від адміністративного покарання. Інше б свідчило про порушення принципів законності, презумпції невинуватості, об'єктивності і повноти при застосуванні адміністративної відповідальності, які є основоположними в провадженні у справах про

адміністративні правопорушення;

– по-четверте, застосовується законодавчо визначеним колом уповноважених осіб, які поділяються на дві групи: 1) особи, уповноважені складати протоколи про адміністративне правопорушення; 2) уповноважені особи, яким надано право розглядати справи про адміністративні правопорушення і, відповідно, при їх доведеності притягати винних осіб до адміністративної відповідальності;

– по-п'яте, настає у вигляді одного або декількох адміністративних покарань, як основного і додаткового (наприклад, відповідно до ст. 181 КУпАП за участь в організованих без дозволу азартних іграх (карти, рулетку, «наперсток» та інші) на гроші, речі та інші цінності передбачається адміністративне покарання у вигляді попередження або накладення штрафу з конфіскацією грального приладдя, а також грошей, речей та інших цінностей, що є ставкою у грі, або без такої);

– по-шосте, передбачає притягнення до адміністративної відповідальності тільки з дотриманням встановлених процедур. Тобто ніхто не може бути притягнутий до адміністративної відповідальності і підданий адміністративному покаранню інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом;

– по-сьоме, діяння проти суспільної моралі може виражатися як у формі дії, так і бездіяльності (наприклад, ч. 1 статті 184 КУпАП встановлено адміністративну відповідальність за ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей);

– по-восьме, відсутність законодавчо закріпленого переліку складів адміністративних проступків проти суспільної моралі, адже норми, що містять санкції за вчинення таких протиправних діянь, розташовано у різних главах чинного КУпАП;

– по-дев'яте, з огляду на суспільну шкідливість зазначених проступків

неадекватними залишаються види та розміри санкцій, застосовуваних за їх скоєння.

Отже, сукупність зазначених ознак дозволяє сформулювати визначення адміністративної відповідальності за правопорушення проти суспільної моралі як виду юридичної відповідальності, передбаченого нормами адміністративного права, що настає за вчинення винною особою адміністративного правопорушення, яке посягає на систему соціально обумовлених, суспільно необхідних та морально-етичних норм і правил правомірної поведінки, застосовується уповноваженими органами (посадовими особами) у вигляді адміністративних покарань з обов'язковим дотриманням нормативно встановлених процедур.

У сфері суспільної моралі відповідні правопорушення включають як злочини, передбачені відповідними нормами Кримінального кодексу України, так і адміністративні проступки. Найбільш суспільно небезпечними діями, що посягають на суспільну мораль, є злочини, які виділені в окрему главу Кримінального кодексу України «Злочини проти громадського порядку та моральності». Зокрема, кримінальним законодавством передбачено кримінальну відповідальність за вчинення таких діянь, як хуліганство (ст. 296), наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297), знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці (ст. 298), жорстоке поводження з тваринами (ст. 299), ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300), ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301), створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304).

На відміну від кримінального адміністративно-деліктне законодавство України передбачає адміністративну відповідальність за декілька видів

адміністративних проступків у сфері охорони суспільної моралі, серед яких, зокрема, можна виділити: жорстоке поводження з тваринами (ст. 89 КУпАП); порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини (ст. 92 КУпАП); дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП); куріння тютюнових виробів у заборонених місцях (ст. 175-1); розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді (ст. 178 КУпАП); доведення неповнолітнього до стану сп'яніння (ст. 180 КУпАП); порушення порядку перебування дітей у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування (стаття 180-1 КУпАП); азартні ігри, ворожіння в громадських місцях (ст. 181 КУпАП); заняття проституцією (ст. 181-1 КУпАП); невиконання батьками або особами, які їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 КУпАП).

Особливістю вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства України є те, що проступки у сфері охорони суспільної моралі розміщені у різних главах чинного КУпАП. Насамперед, слід вести мову про найпоширеніші склади проступків, які грубо порушують моральні норми у суспільстві, а саме ті, що передбачені главою 14 КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку».

Перш за все, слід виділити дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП), яке як аморальне соціальне явище існувало задовго до появи самого терміна «хуліганство» [44, с. 229].

Доводиться констатувати, що кількість таких порушень не зменшується. Наприклад, упродовж 2017 року до місцевих загальних судів надійшло на розгляд 73,1 тис. справ про адміністративні правопорушення за ст. 173 КУпАП, що на 17,8% більше, ніж 2016 року (62 064) [117].

З об'єктивної сторони дрібне хуліганство характеризується наявністю кількох ознак протиправної поведінки правопорушника, серед яких нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян.

Проте слід відрізняти адміністративно каране діяння від кримінального злочину, адже дрібне хуліганство не має характеру грубого порушення громадського порядку, що завдає істотної шкоди суспільним відносинам, правам і законним інтересам громадян [67, с. 353].

Найбільш аморальним проявом дрібного хуліганства є нецензурна лайка у громадських місцях. «Це одна з грубих форм неповаги до громадської моральності; найбільш цинічні лайки, що належать, як правило, до сфери статевого відносин; непристойні висловлювання, одна з найогидніших форм словесної брутальності» [21, с. 48].

Особливістю суб'єктивної сторони дрібного хуліганства є те, що таке діяння характеризується зазвичай прямим умислом, адже особа свідомо порушує громадський порядок і спокій громадян, хоча можливі й випадки, коли правопорушник не бажає цього, але свідомо припускає відповідних наслідків [67, с. 305]. Елементом суб'єктивної сторони дрібного хуліганства є також мотив задоволення індивідуалістичних потреб самоутвердження шляхом ігнорування гідності інших осіб [68, с. 306].

З дрібним хуліганством тісно пов'язаний ще один антигромадський проступок – розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді (ст. 178). Вони похідні і за суб'єктом, і за об'єктом, і за об'єктивною стороною, навіть місцем скоєння провини є громадське місце, під яким розуміються будь-які об'єкти реального або потенційного перебування фізичних осіб [67, с. 360].

З об'єктивної сторони склади проступків, передбачених ст. 173 і 178 КУпАП, співпадають в тому, що порушують не тільки громадський порядок, але і спокій громадян.

Іншим правопорушенням із цієї групи проступків проти суспільної моралі є куріння тютюнових виробів у заборонених місцях (ст. 175-1 КУпАП), що спричиняє шкоди не лише фізичному, але й моральному здоров'ю населення, оскільки вчинення таких дій у громадському місці наочно

демонструє безвідповідальне ставлення правопорушника до оточуючих та їх інтересів [67, с. 358].

Проявом безвідповідального ставлення до вживання спиртних напоїв є порушення, передбачене ст. 180 КУпАП, яке характеризує доведення неповнолітнього до стану сп'яніння. При цьому той, хто робить такий аморальний проступок, бажає або свідомо припускає настання алкогольного сп'яніння у неповнолітнього [68, с. 362].

Серед переліку аморальних проступків найбільше в очі кидається таке негативне суспільне явище, як заняття проституцією, відповідальність за яке передбачено статтею 181-1 КУпАП [66].

З об'єктивної сторони правопорушення полягає у здійсненні статевих контактів за матеріальну винагороду. Проституція – це рід занять, що виражається у систематичному вступі жінок і чоловіків у безладні статеві стосунки за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування. Винагорода є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього правопорушення, якщо її немає, то немає складу цього правопорушення [67, с. 363].

Серед адміністративних порушень у сфері охорони суспільної моралі можна також пригадати статтю 180-1 КУпАП, якою передбачено відповідальність за порушення порядку перебування дітей у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування. Згаданою статтею передбачено адміністративну відповідальність за перебування дітей у розважальних закладах та закладах громадського харчування у період з 22.00 до 06.00 без супроводу принаймні одного з батьків чи іншого законного представника дитини або особи, яка її супроводжує і несе за неї персональну відповідальність. При цьому відповідальності підлягають посадові особи підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, громадяни – власники підприємств чи уповноважені ними особи, громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності.

На відміну від попередніх складів проступків особливістю статті 180-1 КУпАП є особливий суб'єкт правопорушення, яким можуть бути як посадові

особи підприємств, установ та організацій, так і громадяни – власники підприємств чи уповноважені ними особи або громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, які не виконують вимоги щодо порядку перебування дітей у таких закладах.

Наступним складом правопорушень проти суспільної моралі є дії, передбачені ст. 181 КУпАП, що полягають: по-перше, у взятті участі в організованих без дозволу азартних іграх (карти, рулетку, «наперсток» та інші) на гроші, речі та інші цінності; по-друге, у вчиненні особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню, одного з порушень, передбачених частиною першою цієї статті; по-третє, у ворожінні у громадських місцях.

На відміну від інших раніше розглянутих проступків проти суспільної моралі за статтею 181 КУпАП передбачено не лише застосування до порушника основного стягнення, але й додаткового у вигляді конфіскації гравального приладдя, а також грошей, речей та інших цінностей, що є ставкою у грі, або без такої.

Об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини у сфері громадського порядку та порушення принципів суспільної моралі, яким є обумовлена потребами суспільства система врегульованих правовими та іншими соціальними нормами система відносин, що складаються у громадських місцях в процесі спілкування людей, і яка має на меті забезпечення спокійної обстановки суспільного життя, нормальних умов для праці і відпочинку людей, для діяльності державних органів, а також підприємств, установ та організацій [67, с. 360-370].

В розвиток Закону України «Про охорону дитинства» [188] статтею 184 КУпАП встановлено адміністративну відповідальність за невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей.

Попри те, що на розгляд місцевих загальних судів надійшло майже на 18% менше справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних із невиконанням батьками обов'язків щодо виховання дітей, кількість скоєних

таких порушень залишається високою. Наприклад, упродовж 2017 року на розгляді місцевих загальних судів перебувало майже 19 тис. справ означеної категорії [117].

З об'єктивної сторони правопорушення, передбачене ст. 184 КУпАП, полягає: по-перше, в ухиленні батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей; по-друге, у вчиненні неповнолітнім віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим КУпАП; по-третє, у вчиненні неповнолітнім діянь, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачено Кримінальним кодексом України, якщо він не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Суб'єктами правопорушення, передбаченого статтею 184 КУпАП, є батьки неповнолітнього – батько й мати, а також особи, що їх замінюють, незалежно від того, хто і де його виховує, навіть у тих випадках, коли дитина виховується в родичів або знайомих.

Окрему групу проступків проти суспільної моралі складають ті, що вчиняються в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури. Тут містяться норми, що встановлюють адміністративну відповідальність за діяння, котрі за своїм характером є такими, що завдають шкоди суспільній моралі, зокрема жорстоке поводження з тваринами та порушення правил охорони і використання пам'яток історії і культури.

Так, наприклад, статтею 89 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами. Правові основи захисту тварин від жорстокого поводження складають, перш за все, закони України «Про захист тварин від жорстокого поводження», а також «Про тваринний світ», «Про ветеринарну медицину», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» тощо. Головним в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначено те, що «жорстоке

поводження з тваринами є несумісним з вимогами моральності та гуманності, спричиняє моральну шкоду людині» [170].

З об'єктивної сторони правопорушення, передбачене статтею 89 КУпАП, виражається у вчиненні таких дій, як знущання над тваринами, завдання побоїв або вчинення інших насильницьких дій, що завдали тварині фізичного болю, страждань і не спричинили тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі, залишення тварин напризволяще, у тому числі порушення правил утримання тварин.

Інше правопорушення передбачено статтею 92 КУпАП, якою встановлено адміністративну відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини. Віднесення даної норми до складів правопорушень, що посягають на суспільну мораль, пов'язано з тим, що культурні цінності, поряд із духовними, є однією з основ, на якій будується система етичних норм і правил поведінки, що склалися у суспільстві, а культурна спадщина України є невід'ємною частиною світового культурного надбання [148]. Правові основи охорони культурної спадщини визначаються Законами України «Про культуру» [178], «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини» тощо.

З об'єктивної сторони правопорушення, передбачене ст. 92 КУпАП, виражається у вчиненні таких дій, як: 1) ухилення від підписання охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини; 2) порушення режиму використання пам'ятки культурної спадщини; 3) порушення режиму історико-культурного заповідника чи історико-культурної заповідної території; 4) проведення ремонтних, реставраційних, реабілітаційних робіт на пам'ятці культурної спадщини, зміна призначення пам'ятки культурної спадщини, її частин та елементів, здійснення написів, позначок на ній, на її території та в її охоронній зоні без письмового дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини; 5) ухилення від передачі в установленому порядку знайдених під час археологічних розвідок, розкопок рухомих предметів, пов'язаних з нерухомими об'єктами культурної спадщини, на постійне

зберігання до музеїв (державних фондосховищ), у яких зберігаються музейні предмети і музейні колекції, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України.

Суб'єктом цього порушення можуть бути як громадян, які порушують законодавство про охорону культурної спадщини, так і посадові особи.

Виділення проаналізованих складів адміністративних правопорушень в окрему групу є досить умовним, адже головним посилом є те, що вони завдають шкоди суспільній моралі.

До речі, названими статтями КУпАП суспільно шкідливі прояви зневаги до усталених принципів морально-етичних основ суспільства не вичерпуються. Наразі типовими тенденціями порушень законодавства в сфері суспільної моралі можна вважати: нерозміщення телекомпаніями спеціального попередження перед трансляцією програм і передач, які можуть зашкодити фізичному, інтелектуальному і духовному розвитку неповнолітніх; анонсування близько 50 % загальнонаціональних телекомпаній програм та передач, які можуть зашкодити дитячій аудиторії, у відрізках мовлення з 06:00 до 23:00; транслявання у денний час фільмів зі сценами насилля, що підпадає під визначення «необґрунтований показ насильства»; фіксація в ефірі телеканалів трансляції передач, так званих «реаліті-шоу», що містять еротичні фрагменти та ненормативну лексику, у час, доступний для неповнолітньої аудиторії; наявність спонсорської інформації алкоголю у час, доступний для перегляду неповнолітньою аудиторією, через відсутність законодавчого розмежування понять «реклама» та «спонсорство» щодо порядку трансляції в ефірі телеканалів України знаків для товарів і послуг, під якими випускаються алкогольні напої [246].

Більше того, недосконалою залишається адміністративно-юрисдикційна діяльність уповноважених суб'єктів, зокрема доводиться констатувати, що при складанні протоколів про адміністративні правопорушення, в тому числі й у сфері захисту суспільної моралі, допускаються такі найбільш типові помилки: протокол складений неуповноваженою на те особою; неправильне визначення суб'єкта правопорушення; неправильна кваліфікація порушення;

неповно зазначено дані про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності; не розкрито суті адміністративного правопорушення, а саме не зазначено конкретні дії посадової особи; заповнення усіх реквізитів протоколу розбірливим почерком державною мовою; відсутність у протоколі дати, часу і місця його складення; вимога про роз'яснення особі, яку притягають до відповідальності, її прав та обов'язків; компетенція суду, до якого подано протокол про адміністративне правопорушення, не поширюється на розгляд таких категорій справ; на момент складання протоколу закінчився строк, визначений статтею 38 КУпАП. Як наслідок, непоодинокими є випадки: повернення протоколу про адміністративне правопорушення на доопрацювання та виправлення наявних помилок, оскільки неналежним чином оформлений протокол створює перешкоди повного і об'єктивного з'ясування всіх обставин по справі, він не може бути належним підтвердженням вчинення правопорушення. Слід зазначити, що норми КУпАП не містять конкретних статей (положень), які б чітко врегульовували дане питання, проте судова практика пішла шляхом надання можливості уповноваженому органу допрацювати наявні в протоколі порушення; скасування постанови про адміністративне правопорушення та закриття провадження в адміністративній справі [268].

Викладене переконує в необхідності вдосконалення механізму застосування заходів адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони суспільної моралі, в тому числі шляхом:

1) виділення адміністративних проступків проти суспільної моральності в окремий розділ і доповнення його нормами, які прямо стосуються цієї сфери (як за рахунок створення нових статей, так і за рахунок перенесення відповідних статей з інших розділів). Вказану пропозицію підтримує 71,0% опитаних респондентів;

2) конкретизації складів адміністративних проступків проти моральності через уточнення їх конструкцій та розширення чи звуження відповідних ознак, що використовуються для їх опису;

3) удосконалення диспозиції та санкції (наприклад, через коригування чинних і запровадження нових основних і додаткових покарань) у нормах про адміністративні правопорушення проти суспільної моральності;

4) проведення чіткого розмежування адміністративних проступків від злочинів аналогічної категорії (66,1%);

5) упорядкування системи адміністративних стягнень та порядку їх застосування;

6) удосконалення системи процесуальних норм, що визначають порядок притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення проти суспільної моралі;

7) виключення попередження як виду адміністративного стягнення за правопорушення проти суспільної моралі, що засвідчило свою неефективність в нинішніх реаліях;

8) розширення в КУпАП складів адміністративних правопорушень проти суспільної моралі (73,0% опитаних респондентів підтримують цю пропозицію), зокрема встановлення адміністративної відповідальності за:

а) розміщення не в спеціалізованих засобах масової інформації оголошень про інтимні зустрічі за винагороду та девіантні форми інтимних стосунків (90,9%);

б) порушення порядку і умов публічної демонстрації продукції, що містить елементи еротики, засобами масової інформації (87,8%);

в) розміщення не в спеціалізованих засобах масової інформації реклами будь-якої продукції, товарів і послуг, що містить тексти і (або) зображення сексуального характеру (86,0%);

г) публічне рекламування надання сексуальних послуг (95,3%);

д) прояви ксенофобії, антисемітизму, расової, релігійної та інших форм нетерпимості, несприйняття, нетолерантності, спрямованість на обмеження громадських та інших прав, неприязне ставлення до людей іншої національності, громадянства, раси, кольору шкіри, мови, місця проживання, віросповідання, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану (81,4%) тощо.

Висновки до розділу 3

Узагальнення зарубіжного досвіду та вітчизняних особливостей адміністративно-правової охорони суспільної моралі дозволило дійти таких висновків:

1. Здійснено науковий аналіз зарубіжного досвіду адміністративно-правової охорони суспільної моралі та акцентовано на можливих шляхах його запозичення для України, зокрема в частині: впровадження «моральної» цензури, побудованої на нормативних засадах дотримання основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованості її права на споживання інформації, вільної від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану (80,4% опитаних дали позитивну відповідь); створення інституції, безпосередньо відповідальної за реалізацію державної політики у сфері забезпечення морально-етичного розвитку українського суспільства та охорони суспільної моралі, адже ліквідація Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі ще більше ускладнила й до того ж напружену ситуацію навколо цієї сфери; прийняття Закону України «Про захист дітей в Інтернеті» (на зразок США), який регулюватиме відносини, пов'язані із захистом дітей від інформації, що надходить від мережі-інтернету та може завдати шкоди їх фізичному і психічному здоров'ю, моральному, духовному, психічному, фізичному і соціальному розвитку; створення спеціального громадського утворення (на зразок Німеччини) «Асоціація добровільного моніторингу провайдерів мультимедійних послуг», що виконуватиме функції саморегулюючого органу з фільтрації сайтів щодо перевірки матеріалів, шкідливих для молоді; встановлення спеціальної відповідальності для інтернет-провайдерів за розміщувану ними інформацію з метою підвищення їх відповідальності за контент (наприклад, законодавство Австралії, Бельгії, Колумбії, Франції, Швейцарії, Південно-Африканської Республіки прямо

покладає на інтернет-провайдерів обов'язок сповістити правоохоронні органи про сайти з дитячою порнографією); запровадження системи фільтрації, спеціальних чипів та інших технічних засобів захисту споживачів Інтернету та телебачення, насамперед з метою захисту дітей від порнографії і насильства (наприклад, у Норвегії в телевізійні приймачі вбудовується спеціальний чіп, який затемнює екран при демонстрації сцен насильства і жорстокості, а також відвертих сексуально-еротичних сцен); удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності центрів реабілітації дітей, що постраждали від комерційної сексуальної експлуатації тощо.

2. З урахуванням особливостей публічного контролю у сфері охорони суспільної моралі визначено його відповідні напрями, зокрема контроль: за обігом продукції сексуального чи еротичного характеру (в частині виготовлення (виробництва), зберігання, реклами, розповсюдження такої продукції у будь-якій формі, вчинення щодо неї будь-якого правочину, ввезення, вивезення та транзиту через територію України, поштової пересилки тощо); за дотриманням умов та порядку ліцензування діяльності з обігу продукції сексуального чи еротичного характеру; організації та проведення видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру; за дотриманням порядку і умов публічної демонстрації продукції, що містить елементи еротики, засобами масової інформації; за дотриманням телерадіоорганізаціями законодавства у сфері захисту суспільної моралі; у сфері кінематографії; у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері; у сфері застосування податкового та митного законодавства; за дотриманням правил поводження з тваринами; за дотриманням вимог законодавства про охорону культурної спадщини; у сфері виховання дітей; у сфері забезпечення громадського порядку тощо.

3. Сформульовано низку пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства про адміністративні проступки у сфері охорони суспільної моралі, в тому числі шляхом:

1) виділення адміністративних проступків проти суспільної моральності

в окремий розділ і доповнення його нормами, які прямо стосуються цієї сфери (як за рахунок створення нових статей, так і за рахунок перенесення відповідних статей з інших розділів);

2) конкретизації складів адміністративних проступків проти моральності через уточнення їх конструкцій та розширення чи звуження відповідних ознак, що використовуються для їх опису;

3) удосконалення диспозицій та санкцій (наприклад, через коригування чинних і запровадження нових основних і додаткових покарань) у нормах про адміністративні правопорушення проти суспільної моральності;

4) проведення чіткого розмежування адміністративних проступків від злочинів аналогічної категорії;

5) упорядкування системи адміністративних стягнень та порядку їх застосування;

6) розширення в КУпАП складів адміністративних правопорушень проти суспільної моралі (73,0% опитаних респондентів підтримують цю пропозицію), зокрема встановлення адміністративної відповідальності за:

- а) розміщення не в спеціалізованих засобах масової інформації оголошень про інтимні зустрічі за винагороду та девіантні форми інтимних стосунків (90,9%);
- б) порушення порядку і умов публічної демонстрації продукції, що містить елементи еротики, засобами масової інформації (87,8%);
- в) розміщення не у спеціалізованих засобах масової інформації реклами будь-якої продукції, товарів і послуг, що містить тексти і (або) зображення сексуального характеру (86,0%);
- г) публічне рекламування надання сексуальних послуг (95,3%);
- д) прояви ксенофобії, антисемітизму, расової, релігійної та інших форм нетерпимості, несприйняття, нетолерантність, спрямованість на обмеження громадських та інших прав, неприязне ставлення до людей іншої національності, громадянства, раси, кольору шкіри, мови, місця проживання, віросповідання, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану (81,4%) тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання щодо вдосконалення теоретичних засад, механізму та особливостей адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків. Основні з них такі:

1. Підкреслено важливість суспільної моралі як особливого об'єкта адміністративно-правової охорони, необхідність постійного та цілеспрямованого здійснення якої полягає у: 1) визнанні моральності та її охорони як одного із пріоритетів серед завдань публічної адміністрації та системоутворюючих елементів національної безпеки; 2) наявності окремої важливої групи суспільних відносин щодо охорони суспільної моралі, яка потребує регулювання з боку держави; 3) соціальному запиті суспільства на регулятивну роль держави в охороні моральних цінностей; 4) наявності системи нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини, пов'язані із охороною суспільної моралі; 5) здійсненні керівного впливу щодо галузей, функціонування яких пов'язане із охороною суспільної моралі (управління культурою, освітою, наукою, охороною здоров'я, а також у галузі інформатизації, видавничої справи, діяльності засобів масової інформації тощо), котрі найбільш повно і всебічно можуть бути забезпечені виключно за допомогою державно-владного регулювання; 6) наявності системи органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, здатних забезпечити реалізацію функції держави, пов'язану із охороною суспільної моралі; 7) здійсненні державного контролю та нагляду за додержанням чинного законодавства й вимог відомчих нормативно-правових актів у сфері охорони суспільної моралі, а також за обігом продукції, що може негативно впливати на фізичний, розумовий або моральний розвиток громадян України; 8) встановленні умов і порядку обігу продукції, що негативно впливає на

суспільну мораль; 9) застосуванні заходів державного примусу, в тому числі адміністративної відповідальності, до порушників законодавства в сфері охорони суспільної моралі.

2. Встановлено, що до набуття Українською державою незалежності та до початку правового оформлення питань охорони суспільної моралі, як саме суспільство, так і морально-етичні сторони його життя зазнавали значних, іноді досить суперечливих, змін і трансформацій панівних ідеологій і громадської думки, а питання про роль органів публічної адміністрації у сфері захисту моральності населення за різних історичних періодів на території сучасної України також вирішувалося неоднозначно, у зв'язку з чим виділено декілька умовних періодів: 1) становлення та розвитку держави і права Київської Русі; 2) феодальної роздробленості та литовсько-польської доби (відбувається поступова криміналізація діянь, які в попередню епоху правопорушеннями взагалі не вважалися (наприклад, було запроваджено відповідальність за фізичне посягання, словесну образу чи приниження батьків); 3) «імперської влади» (час перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій); 4) «радянської влади» – формується ідеологія «соціалістичної моралі» та здійснюється поділ аморальних проступків на кримінальні та адміністративні; 5) новітнього розвитку України (від початку існування незалежної України (1991 р.) і дотепер).

3. Адміністративно-правову охорону суспільної моралі запропоновано розуміти як врегульовану нормами адміністративного права діяльність публічної адміністрації, спрямовану на утвердження мотивації українського суспільства на здоровий спосіб життя, недопущення поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, забезпечення дотримання суб'єктами адміністративно-правових відносин етичних норм і правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, та застосування до порушників цих правил заходів адміністративного примусу.

4. Сфера морально-етичного розвитку українського суспільства

регулюється значною кількістю нормативних джерел, які визначають: 1) загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи охорони суспільної моралі; 2) пріоритетні напрями гуманітарного розвитку держави, формування здорового способу життя та забезпечення дотримання норм етичної поведінки; 3) правовий статус суб'єктів охорони суспільної моралі; 4) порядок застосування дозвільно-ліцензійних та експертно-оціночних засобів охорони суспільної моралі; 5) порядок здійснення публічного контролю (нагляду) у зазначеній сфері; 6) підстави та порядок застосування заходів юридичної відповідальності за порушення норм суспільної моралі тощо.

5. Проведений аналіз засвідчив наявність в Україні досить розгалуженої системи суб'єктів адміністративно-правової охорони суспільної моралі, що представлена органами різної компетенції та функціонального спрямування, які поділено на суб'єктів: загальної, міжгалузевої, галузевої, функціональної та самоврядної компетенції.

6. Наголошено на виключній значущості адміністративно-правових засобів забезпечення дотримання в суспільстві морально-етичних норм і правил поведінки, адже вони виступають тим динамічним інструментарієм, який приводить в рух весь механізм охорони суспільної моралі, дозволяє як запобігти негативним проявам аморальної поведінки, так і покарати винних, створити умови (спрогнозувати) гуманітарного розвитку держави, формування здорового способу життя та дотримання норм етичної поведінки.

Належне функціонування організаційно-правового механізму охорони суспільної моралі забезпечується застосуванням широкого діапазону адміністративно-правових засобів, серед яких найбільш яскраво виділяються засоби: аналітичного (моніторинг), експертно-оціночного, дозвільно-ліцензійного, реєстраційного, превентивно-примусового та контрольно-наглядового характеру.

7. Здійснено науковий аналіз зарубіжного досвіду адміністративно-правової охорони суспільної моралі та акцентовано на можливих шляхах його запозичення для України, зокрема в частині: – впровадження «моральної»

цензури, побудованої на нормативних засадах дотримання основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованості її права на споживання інформації, вільної від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану (80,4% опитаних дали позитивну відповідь); – створення інституції, безпосередньо відповідальної за реалізацію державної політики у сфері забезпечення морально-етичного розвитку українського суспільства та охорони суспільної моралі, адже ліквідація Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі ще більше ускладнила й до того ж напружену ситуацію навколо цієї сфери; – прийняття Закону України «Про захист дітей в Інтернеті» (на зразок США), який регулюватиме відносини, пов'язані із захистом дітей від інформації, що надходить від мережі-інтернету та може завдати шкоди їх фізичному і психічному здоров'ю, моральному, духовному, психічному, фізичному і соціальному розвитку; – створення спеціального громадського утворення (на зразок Німеччини) «Асоціація добровільного моніторингу провайдерів мультимедійних послуг», що виконуватиме функції саморегулюючого органу з фільтрації сайтів щодо перевірки матеріалів, шкідливих для молоді; – встановлення спеціальної відповідальності для інтернет-провайдерів за розміщувану ними інформацію з метою підвищення їх відповідальності за контент (наприклад, законодавство Австралії, Бельгії, Колумбії, Франції, Швейцарії, Південно-Африканської Республіки прямо покладає на інтернет-провайдерів обов'язок сповістити правоохоронні органи про сайти з дитячою порнографією); – запровадження системи фільтрації, спеціальних чипів та інших технічних засобів захисту споживачів Інтернету та телебачення, насамперед з метою захисту дітей від порнографії і насильства (наприклад, у Норвегії в телевізійні приймачі вбудовується спеціальний чіп, який затемнює екран при демонстрації сцен насильства і жорстокості, а також відвертих сексуально-еротичних сцен); – удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності центрів реабілітації дітей, що постраждали від комерційної сексуальної експлуатації тощо.

8. З урахуванням особливостей публічного контролю у сфері охорони суспільної моралі визначено такі його напрями, зокрема контроль: за обігом продукції сексуального чи еротичного характеру (в частині виготовлення (виробництва), зберігання, реклами, розповсюдження такої продукції у будь-якій формі, вчинення щодо неї будь-якого правочину, ввезення, вивезення та транзиту через територію України, поштової пересилки тощо); за дотриманням умов та порядку ліцензування діяльності з обігу продукції сексуального чи еротичного характеру; організації та проведення видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру; за дотриманням порядку і умов публічної демонстрації продукції, що містить елементи еротики, засобами масової інформації; за дотриманням телерадіоорганізаціями законодавства у сфері захисту суспільної моралі; у сфері кінематографії; у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері; у сфері застосування податкового та митного законодавства; за дотриманням правил поводження з тваринами; за дотриманням вимог законодавства про охорону культурної спадщини; у сфері виховання дітей; у сфері забезпечення громадського порядку тощо.

9. Сформульовано низку пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства про адміністративні проступки у сфері охорони суспільної моралі, в тому числі шляхом:

1) виділення адміністративних проступків проти суспільної моральності в окремий розділ і доповнення його нормами, які прямо стосуються цієї сфери (як за рахунок створення нових статей, так і за рахунок перенесення відповідних статей з інших розділів);

2) конкретизації складів адміністративних проступків проти моральності через уточнення їх конструкцій та розширення чи звуження відповідних ознак, що використовуються для їх опису;

3) удосконалення диспозицій та санкцій (наприклад, через коригування чинних і запровадження нових основних і додаткових покарань) у нормах про адміністративні правопорушення проти суспільної моральності;

4) проведення чіткого розмежування адміністративних проступків від злочинів аналогічної категорії;

5) упорядкування системи адміністративних стягнень та порядку їх застосування;

6) розширення в КУпАП складів адміністративних правопорушень проти суспільної моралі (73,0% опитаних респондентів підтримують цю пропозицію), зокрема встановити адміністративну відповідальність за:

- а) розміщення не в спеціалізованих засобах масової інформації оголошень про інтимні зустрічі за винагороду та девіантні форми інтимних стосунків (90,9%);
- б) порушення порядку і умов публічної демонстрації продукції, що містить елементи еротики, засобами масової інформації (87,8%);
- в) розміщення не в спеціалізованих засобах масової інформації реклами будь-якої продукції, товарів і послуг, що містить тексти і (або) зображення сексуального характеру (86,0%);
- г) публічне рекламування надання сексуальних послуг (95,3%);
- д) прояви ксенофобії, антисемітизму, расової, релігійної та інших форм нетерпимості, несприйняття, нетолерантність, спрямованість на обмеження громадських та інших прав, неприязне ставлення до людей іншої національності, громадянства, раси, кольору шкіри, мови, місця проживання, віросповідання, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану (81,4%) тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах. Том 1. Загальна частина / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
2. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. К.: Істина, 2010. 480 с.
3. Адміністративний кодекс УСРР: затверджений постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 12 жовтня 1927 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP270014.html.
4. Алексеев С.С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация // Советское государство и право. 1987. № 6. С. 12-19.
5. Алексеев С.С. Собрание сочинений: в 10 т. Т. 6: Восхождение к праву. М., 2010.
6. Алексеев С.С. Теория права. М.: Издательство БЕК, 1995. 320 с.
7. Алкоголізм в Україні, статистика і цифри. URL: <https://moivvybor.com.ua/uk/article/alkogolizm-v-ukrayini-statystyka-i-cyfyry>.
8. Алкоголь масово «косить» українців: з'явилися страшні цифри. URL: <https://narodna-pravda.ua/2017/12/21/alkogol-masovo-kosyt-ukrayintsiv-z-yavylysy-strashni-tsyfry>.
9. Альохіна Л. Істина, добро і краса в управлінській діяльності. Нова духовно-культурна парадигма // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 2. Донецьк, 2002. 220 с.
10. Андреевский И.Е. Полицейское право: в 2-х т. СПб., 1876. Т. 2. 727 с.
11. Андрійко О.Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади. К.: Наук. думка, 2004. 304 с.
12. Андрійко О.Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07.

К., 1999. 390 с.

13. Бандурка І.О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: дис. ... канд. юрид. наук / спец. 12.00.08. Х.: ХНУВС, 2010. 206 с.

14. Битяк Ю.П. Административное право Украины: учебник для студентов высш. уч. заведений юрид. спец. / Ю.П. Битяк, В.В. Богуцкий, В.Н. Гаращук и др.; под ред. проф. Ю.П. Битяка. Харьков: Право, 2003. 576 с.

15. Бірюков Г.М. Фінансовий моніторинг у протидії легалізації (відмиванню) коштів в Україні. URL: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/580.

16. Блохин Н. Конституции и законодательные акты буржуазных государств (XVII-XIX вв.): сборник документов. М.: Государственное издательство юридической литературы, 1957. 588 с.

17. Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / под ред. проф. А.Я. Сухарева. М.: ИНФРА-М, 2006. 858 с.

18. Бухтатий О. Державна інформаційна політика: свобода слова і суспільна мораль // Публічне управління: теорія та практика. 2014. Вип. 1. С. 97-107.

19. В Міністерстві культури України відбулося обговорення Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 року. URL: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/272807>.

20. Варій М.Й. Психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. К.: Центр учбової літератури, 2007. 288 с.

21. Ващенко С.В. Удосконалення адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство // Проблеми систематизації законодавства України про адміністративні правопорушення: матеріали міжнародної науково-практ. конференції: у 2-х ч., 7-8 грудня 2006 р. Сімферополь, 2006. Ч. 1. 320 с.

22. Вбивчі показники «ефективності» боротьби з наркобізнесом в Україні! (за даними офіційної судової статистики 2017 року). URL: <https://www.legallife.com.ua/2018/03/16/4507>.

23. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2007. 992 с.
24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голова ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
25. Веремеенко И.И. Механизм административно-правового регулювання в сфері охорони общественного порядка. Часть 1. Предмет и понятие. М., 1981.
26. Вовок О.О. Теоретико-правовий погляд на принципи забезпечення національної безпеки. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_9_4.
27. Галаган И.А. Административная ответственность в СССР (государственное и материально-правовое исследование). М., 1987. 180 с.
28. Галаган И.А. Административная ответственность в СССР. Процессуальное регулирование: монография. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1976. 198 с.
29. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні. Харків: Фоліо, 2002. 176 с.
30. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.07. Х., 2003. 412 с.
31. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
32. Грицак О.В. Моральні засади суспільства як оціночна категорія українського цивільного права. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Advokat/2010_3/2010-3-grytsak.pdf.
33. Громадські розслідування як механізм цивільного контролю: кращі практики зарубіжних країн: науково-практичне видання. Харків: Права людини, 2012. 128 с.
34. Громовий О. Злочини проти релігії, моралі та сім'ї в джерелах церковного права Київської Русі. URL: http://nbuv.gov.ua/URN/urid_2016_1_26.
35. Гуржій Т.О. Державна політика безпеки дорожнього руху:

теоретико-правові та організаційні засади: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2011. 553 с.

36. Державна політика в соціогуманітарній сфері: навч. посіб. К.: Вид-во НАДУ, 2007. 96 с.

37. Державний архів Полтавської області, ф. 83, оп. 3, спр. 65, арк. 107-108. Дерюжинский В.Ф. Полицейское право. СПб., 1903.

38. Дизер О.А. Общественная нравственность как объект полицейской защиты // Психопедагогика в правоохранительных органах. 2016. № 4 (67). С. 3-6.

39. Директива Совета Европейского Союза 89/552/ЕЕС о координации определенных положений, установленных законодательно, регулятивно либо административно странами-участниками (Европейской конвенции о трансграничном телевидении) в области осуществления телевизионного вещания (в редакции Директивы 97/36/ЕС Европейского Парламента и Совета от 19 июня 1997 года) 3 октября 1989 года. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_446.

40. Діхтієвський В.П. Захист прав, свобод та законних інтересів громадян України у процесі здійснення правоохоронної діяльності: монографія. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2009. 219 с.

41. Дмитренко Г. Моральне оздоровлення суспільства: управлінський аспект // Вища освіта України. 2005. № 3. С. 98-104.

42. Доступні в один клік: чому статистика наркоманії в Україні не тішить. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20180626-dostupni-v-odyn-klik-chomu-statystyka-narkomaniyi-v-ukrayini-ne-tishyt>.

43. Євтухич І.М. Мораль і право як суспільні інститути: проблеми осмислення в умовах побудови громадянського суспільства // Форум права. 2012. № 1. С. 289-295.

44. Жиліков Т.С. Історичні аспекти становлення й розвитку адміністративного законодавства зі справ про дрібне хуліганство / Т.С. Жиліков // Проблеми систематизації законодавства України про

адміністративні правопорушення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х ч., 7-8 грудня 2006 р. Сімферополь, 2006. Ч. 2. 320 с.

45. Закон Республики Молдова № 1227-ХІІІ от 27.06.1997 «О рекламе»
URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=240454.

46. Закон Узбекистану від 12 грудня 2002 р. «Про засади і гарантії свободи інформації». URL: <http://www.lex.uz/docs/52709>.

47. Закон України «Про захист суспільної моралі»: аргументи проти (добірка експертних аналізів та коментарів). Луганськ: Правозахисний центр «Поступ», 2011. 71 с.

48. Законодательные акты Петра I: Акты о высших государственных установлениях. Редакции и проекты законов, заметки, доклады, доношения, челобитья и иностранные источники. Т. 1 / Воскресенский Н.А.; под ред. Сыромятникова Б.И. (предисловие). М.: Л.: Изд-во АН СССР, 1945. 602 с.

49. Залюбовська І.К. Організаційно-правові засади державного контролю в Україні: навч.-метод. посіб. Одеса: Юрид. л-ра, 2003. 104 с.

50. Заруба П.І. Етичні стандарти інформаційного простору (міжнародний досвід): аналітична довідка. К.: Біжучий архів Національної комісії за 2010 р. 2010. 16 с.

51. Захист суспільної моралі – запорука безпеки молодого покоління.
URL: http://gorenynchi.edukit.kiev.ua/bezpeka_ditej_v_interneti/suspilnoi_morali.

52. Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2017 рік. К., 2018. 94 с.

53. Звіт про діяльність Національної поліції України за 2017 рік. URL: https://www.npu.gov.ua/assets/userfiles/files/zvity/Zvit_NPU_2017_grafic.pdf.

54. Звіт про розгляд судами справ про адміністративні правопорушення та щодо осіб, які притягнуті до адміністративної відповідальності: зведений по Україні за 2017 рік. URL: <https://court.gov.ua/fair>.

55. Зозуля Є.В. Зміст, основні напрями та форми міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю (історико-правові аспекти) // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2011. № 1. С. 25-31.

56. Золотухін С.В. Повноваження органів місцевого самоврядування з реалізації заходів із захисту суспільної моралі // Форум права. 2013. № 1. С. 338-345.

57. Игитов В.И. Административно-правовые и общественные меры воздействия в области охраны общественного порядка: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; Московский гос. ун-т. им. М.В. Ломоносова, Юрид. фак. М.: Изд-во МГУ, 1965. 15 с.

58. Іванець М., Костицький В., Петрова Т. Суспільна мораль як об'єкт правового захисту // Соціологія права. 2011. № 2. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/39595>.

59. Іващенко В. Деякі соціально-правові проблеми боротьби з проституцією в Україні // Страничка аспіранта. 1999. № 3. С. 54-56.

60. Кант И. Основы метафизики нравственности // Соч. в 6-х т. Т. 4, Ч. 1. М.: Мысль, 1965. 476 с.

61. Кичилюк Т.С. Державний контроль за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення: дис. ... канд. юрид. наук. К.: Нац. аграр. ун-т, 2007. 232 с.

62. Ківалов С.В. Адміністративне право України: навч.-метод. посібник. 3-є вид., перероб. і доп. Одеса: Юридична література, 2006. 488 с.

63. Кількість курців в Україні: статистика лякає URL: <https://politeka.net/ua/news/617627-kilkist-kurtsiv-v-ukrayini-statystyka-lyakaye>.

64. Коваленко А.В. Поліція як суб'єкт діяльності щодо запобігання злочинності // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2016. № 24. С. 110-113.

65. Кодекс адміністративного судочинства України: наук.-практ. комент. К.: Прецедент: Істина, 2009. 823 с.

66. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р., № 8073-Х // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

67. Кодекс України про адміністративні правопорушення: науково-

практичний коментар / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін. Вид. третє. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 684 с.

68. Кодекс України про адміністративні правопорушення: науково-практ. коментар / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін.; К.: Всеукраїнська асоціація видавників «Правова єдність», 2008. 781 с.

69. Коломєць Т.О. Державний контроль у галузі чорної металургії в Україні: організаційно-правовий аспект: монографія. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2009. 216 с.

70. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / шеф-ред. В.С. Ковальський. К.: Юрінком Інтер, 1999. 733 с.

71. Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія / за заг. ред. О.М. Бандурки. Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 345 с.

72. Комзюк В.Т. Адміністративно-правові засоби здійснення митної справи: поняття та види // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2003. Вип. 22. С. 120-126.

73. Конвенція ООН «Про права дитини» від 20 листопада 1989 р., ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

74. Конвенція про захист прав людини і основних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.), ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

75. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

76. Конфуций. Уроки мудрости: сочинения. М. – Харьков: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Изд-во «Фолио», 1998. 958 с.

77. Концепція освіти «рівний – рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України. URL: <https://lektsii.org/3-89737.html>.

78. Коротких А.Г. Административно-правовое регулирование

обеспечения общественной безопасности: понятие и особенности // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право. 2012. № 2. С. 275-290.

79. Коротков Э.М. Концепция менеджмента. М.: Дека, 1997. 304 с.

80. Коротченков Д.А. Организация административно-правовой охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности при проведении массовых мероприятий: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Хабаровск, 2006. 192 с.

81. Костицький В.В. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави: монографія. Дрогобич: Коло, 2013. 172 с.

82. Костицький В.В. Захист суспільної моралі як нова функція демократичної держави // Малий та середній бізнес. 2010. № 3-4. С. 3-12.

83. Крестовская Н.Н. История политических и правовых учений: курс лекций / Н.Н. Крестовская, А.Ф. Цвиркун. Х.: ООО «Одиссей», 2002. 448 с.

84. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

85. Крупник А.С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення // Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2007. № 1. URL: www.library.oridu.odessa.ua.

86. Кузнецова Н.Ф. Уголовное право и мораль. М.: Изд. Московского университета, 1966. 104 с.

87. Куницький В.В. Захист неповнолітніх в інформаційному просторі як об'єкт гуманітарної експертизи: український та зарубіжний досвід. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Kunitskiy.pdf>.

88. Лазарев Б.М. Государственное управление на этапе перестройки. М.: Юрид. лит., 1988. 320 с.

89. Левченко И.Е. Цензура как общественное явление: автореф. дис. ... канд. филос. наук. Екатеринбург, 1995. 34 с.

90. Лейст О.Э. Санкции в советском праве. М., Госюриздат, 1962. 238 с.

91. Литвак Б.Г. Разработка управленческого решения. М.: Дело, 2000.

392 с.

92. Лозовой В.О. Етика: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2002. 244 с.

93. Лопуга О.І. Проблема моралі і гуманізації молоді в сучасному українському суспільстві // Перспективи: соціально-політичний журнал. філософія, політологія, соціологія. 2015. № 1. С. 61-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Perspekt_2015_1_12.

94. Лукашевич О.М. Концептуалізація морально-психологічних витоків громадянського розвитку особистості в дорослому віці // Проблеми сучасної психології: зб. наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2014. № 25. С. 174-186.

95. Лютиков П.С. Державний контроль у галузі чорної металургії в Україні: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Лютиков Павло Сергійович. Запоріжжя, 2009. 212 с.

96. Малая советская энциклопедия. 3-е изд. В 10 т. М.: Т. 10. 1210 с.

97. Малиновский И. Учение о преступлении по Литовскому Статуту. К.: Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1894. 171 с.

98. Малько А.В. Теория государства и права. М.: Юристъ, 2001. 776 с.

99. Манжула А.А. Особенности административно-правового обеспечения общественного порядка // Проблемы современной науки. 2012. № 6. С. 166-174.

100. Мацелюх І.А. Стратифікація злочинів проти сім'ї, моралі, особистої свободи та честі в українському праві XIV-XVI століть // Правові новели. Науковий юридичний журнал. 2018. № 4. С. 38-43.

101. Международная конвенция о пресечении обращения порнографических изданий и торговли ими (Женева, 12 сентября 1923 года). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_592.

102. Мельник Р.С. Система адміністративного права України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Мельник Роман Сергійович. Х., 2010. 415 с.

103. Меляков А.В. Концептуальні підвалини гуманітарної політики України: до історії формування // Актуальні проблеми державного управління.

2013. № 2. С. 280-289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2013_2_40.

104. Минздрав подсчитал количество инъекционных наркоманов в Украине. URL: <https://ru.tsn.ua/zdorovya/minzdrav-podschital-kolichestvo-inekcionnyh-narkomanov-v-ukraine-1177812.html>.

105. Министерства и ведомства: учебное пособие / под ред. А.Н. Козырина; Е.К. Глушко; Центр публично-правовых исследований. М.: Норма, 2008. 255 с.

106. Мисів Л.В. Особливості державного управління в сфері духовно-ціннісного розвитку українського суспільства: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». К., 2006. 20 с.

107. Міжнародний досвід правового регулювання питання щодо захисту дітей від негативного впливу інформаційної продукції: інформаційна довідка Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі. К.: Біжучий архів Національної комісії за 2010 р. 14 с.

108. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р.: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.73. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

109. Морозова В.О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь, 2003. 20 с.

110. Мудрость тысячелетий. Энциклопедия / сост. Н. Березин; под общ. ред. А. Янак. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2006. 830 с.

111. Музиченко П.П. Історія держави і права України: навч. посібн. 3-е вид., стер. К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. 429 с.

112. Негодченко О.В. Сутність та підстави адміністративної відповідальності за правопорушення проти громадської моралі // Право і суспільство. 2014. № 3. С. 198-204.

113. Нижник Н.Р. Україна – державне управління, шляхи реформування. К., 1997. 72 с.

114. Новицька Н.Б. Правові основи захисту суспільної моралі в

інформаційній сфері України: теорія та практика: дис. ... докт. юрид. наук / спец. 12.00.07. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2016. 454 с.

115. Новицька Н.Б. Правові проблеми реформування системи державного управління в сфері захисту суспільної моралі // Соціологія права. Науково-практичний журнал. 2015. № 3-4. С. 184-189.

116. Об основных гарантиях прав ребенка в государстве: Модельный закон СНГ, принят на тридцать третьем пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ постановлением № 33-11 от 3 декабря 2009 года. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=29908.

117. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2017 році. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_NAKAZY/ogl_2017_copy.pdf.

118. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. 18-е изд., стереотип. М.: Рус. яз., 1989. 797 с.

119. Онищук О.О. Громадський порядок як провідний напрям адміністративної діяльності громадської безпеки в сучасних умовах. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_pravo/2010_156/10ooo.pdf.

120. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.

121. Осокин Р. Состояние уголовно-правового противодействия преступлениям против общественной нравственности в некодифицированный период развития российского уголовного законодательства. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sostoyanie-ugolovno-pravovogo-protivodeystviya-prestupleniyam-protiv-obshchestvennoy-nravstvennosti-v-nekodifitsirnyy-period>.

122. Отечественное законодательство XI-XX веков: пособие для семинаров. Ч. 1 (XI-XIX вв.) / под ред. проф. О.И. Чистякова. М.: Юристъ, 1999. 464 с.

123. Павлов И.Н. Административно-правовая охрана и защита прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид.

наук. СПб., 2006. 192 с.

124. Павлова Т.С. Співвідношення моралі і права у філософії І. Канта (історико-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Дніпропетр. нац. ун-т. Д., 2007. 18 с.

125. Перетятко Г. Правові проблеми протистояння негативному впливу ЗМІ на свідомість людини в Україні // Юридична Україна. 2010. № 10. С. 49-52.

126. Подмазін С.І. Особистісно орієнтований моніторинг діяльності закладів освіти // Директор школи. 2002. № 33 (225). С. 137-139.

127. Політична декларація про засоби масової інформації в демократичному суспільстві. Резолюція № 1 «Майбутнє суспільного телерадіомовлення». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_121.

128. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. Т. XXI. 1781-1783 гг. / под ред. М.М. Сперанского. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. 1070 с.

129. Понятие и признаки юридической ответственности. URL: http://pravo.studio/gosudarstva-prava_1066-teoriya/ponyatie-priznaki-yuridicheskoy-82205.html.

130. Постановление Великого государственного Хурала Монголии 15 июля 2010 года № 48. Государственная резиденция г. Улаанбаатар «Об утверждении Концепции национальной безопасности Монголии». URL: <http://www.nsc.gov.mn/sites/default/files/images/National%20Security%20Concept%20of%20Mongolia%20RU.pdf>.

131. Припхан І.І. Громадський контроль у сфері захисту суспільної моралі // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 64 / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. Одеса: Юридична література, 2012. С. 220-227.

132. Припхан І.І. Державний контроль щодо захисту суспільної моралі // Актуальні проблеми держави і права. 2012. № 68. С. 197-203.

133. Припхан І.І. Конституційно-правові засади захисту суспільної

моралі: дис. ... канд. юрид. наук. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. 221 с.

134. Припхан І.І. Конституційно-правові засади захисту суспільної моралі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2011. 22 с.

135. Про видавничу справу: Закон України від 5 червня 1997 року / Офіційний вісник України. 1997. № 28. С. 3.

136. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року // Відомості Верховної Ради. 2014. № 37-38. Ст. 2004.

137. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 р.: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. К.: НІСД, 2012. 256 с.

138. Про гастрольні заходи в Україні: Закон України від 10 липня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 7. Ст. 56.

139. Про громадський контроль: проект закону України від 14 квітня 2014 р. № 4697. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG300A.html.

140. Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік: Закон України від 20 травня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 33. Ст. 470.

141. Про Державну фіскальну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>.

142. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 липня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 49. Ст. 259.

143. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 року // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 1. Ст. 1.

144. Про заборону грального бізнесу: Закон України від 15 травня 2009 року // Відомості Верховної Ради України. 2009. № 38. Ст. 536.

145. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року // Відомості Верховної Ради. 2018. № 5. Ст. 35.

146. Про затвердження Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004-2010 рр.: постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року № 1546. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/2940284>.

147. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05 серпня 2016 р. № 158. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16>.

148. Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 роки: Закон України від 20.04.2004 за № 1692-15 // Офіційний вісник України від 28.05.2004. № 19. С. 52, стаття 1311, код акту 28859/2004.

149. Про затвердження інструкції про порядок здійснення моніторингу телерадіопрограм, проведення перевірок телерадіоорганізацій та провайдерів програмної послуги: рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 08 лютого 2012 року № 115. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0313-12>.

150. Про затвердження Кодексу етики працівників підрозділу внутрішнього аудиту: Наказ Міністерства фінансів України від 29.09.2011 за № 1217 // Офіційний вісник України від 04.11.2011. № 83. С. 55, стаття 3037, код акту 58737/2011.

151. Про затвердження Концепції формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді: Наказ МОН України від 21 липня 2004 року № 605.

152. Про затвердження критеріїв віднесення продукції до такої, що має порнографічний характер: наказ Міністерства культури України від 16 березня 2018 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0393-18>.

153. Про затвердження Положення про Громадську експертну раду з питань захисту суспільної моралі: Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 14.05.2004 за № 141 // Офіційний вісник України. 2004 р. № 22. Стор. 265. Стаття 1532, код акту 29065/2004.

154. Про затвердження Положення про Департамент патрульної поліції: наказ Національної поліції України від 6 листопада 2015 року № 73. URL: http://patrol.police.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Polozhennya_DPP_zi_zminamy_vid_31_10_16.pdf.

155. Про затвердження Положення про Державне агентство України з питань кіно: постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/277-2014-%D0%BF>.

156. Про затвердження Положення про державне посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.1998 за № 1315 // Офіційний вісник України від 03.09.1998. № 33. Стор. 91, код акту 5901/1998.

157. Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України: постанова Кабінет Міністрів України від 13 серпня 2014 р. № 341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341-2014-%D0%BF>.

158. Про затвердження Положення про Експертну раду Міністерства культури України з питань захисту суспільної моралі: наказ Міністерства культури України від 3 листопада 2016 року № 986. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/re29652?an=1>.

159. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248608057>.

160. Про затвердження Положення про Міністерство інформаційної політики України: постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%BF>.

161. Про затвердження Положення про Міністерство культури і туризму України: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.11.2006 за № 1566 // Офіційний вісник України від 20.11.2006. № 45. Стор. 64. Ст. 3010, код акту 37816/2006.

162. Про затвердження Положення про Міністерство культури України: постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2014 р. № 495. URL:

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2014-%D0%BF>.

163. Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України: постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 220. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-%D0%BF>.

164. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF>.

165. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF>.

166. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>.

167. Про затвердження Положення про Національну поліцію: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248607704>.

168. Про затвердження Типових правил розміщення зовнішньої реклами: постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2003 р. № 2067. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2067-2003-%D0%BF>.

169. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 за № 1296-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 14. Ст. 192.

170. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 27. Ст. 230.

171. Про заходи щодо виконання у 2005 р. Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям»: постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2005 року № 324. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324-2005-%D0%BF>.

172. Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян: Указ Президента України // Офіційний вісник України. 1999. № 17. С. 21.

173. Про інформаційні агентства: Закон України від 28 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України. 1995. № 13. Ст. 83.

174. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.

175. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 07.10.2010 за № 2591-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 9. Ст. 58.

176. Про кінематографію: Закон України від 13 січня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 22. Ст. 114.

177. Про Концепцію державної політики в галузі культури на 2005-2007 роки: Закон України від 3 березня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 16. Ст. 264.

178. Про культуру: Закон України від 14 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 24. Ст. 168.

179. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

180. Про національний архівний фонд і архівні установи: Закон України від 24 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 15. Ст. 86.

181. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 58-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379.

182. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення: Закон України від 23 вересня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 48. Ст. 296.

183. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»: Указ Президента України від 9 лютого 2016 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>.

184. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

185. Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя: Указ Президента України від 15.03.2002 за № 258/2002 // Офіційний вісник України від 05.04.2002. № 12. Стор. 6, стаття 555, код акту 21864/2002.

186. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року // Відомості Верховної Ради. 2017. № 38-39. Ст. 380.

187. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 26. Ст. 361.

188. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.

189. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333.

190. Про охорону прав на знаки для товарів та послуг: Закон України від 15 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. Ст. 36.

191. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. Ст. 34.

192. Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства: Указ Президента України від 24 листопада 2005 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1647/2005>.

193. Про Положення про Міністерство культури України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 388/2011 // Офіційний вісник Президента України від 18.04.2011. № 9. Стор. 44. Ст. 541.

194. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10 липня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 7. Ст. 47.

195. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20 червня 2012 року // Відомості Верховної Ради. 2013. № 19-20. Ст. 180.

196. Про рекламу: Закон України від 3 липня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 39. Ст. 181.

197. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від

23 квітня 1991 року // Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 25. Ст. 283.

198. Про серйозні недоліки у здійсненні заходів щодо захисту моральності та утвердженні здорового способу життя в суспільстві: Указ Президента України від 04.02.2003 за № 74/2003 // Офіційний вісник України від 21.02.2003. № 6. С. 35, стаття 225, код акту 24396/2003.

199. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року за № 2493-III // Офіційний вісник України від 13.07.2001. № 26, стор. 6, стаття 1151, код акту 19273/2001.

200. Про Суспільне телебачення і радіомовлення України: Закон України від 17 квітня 2014 року // Відомості Верховної Ради. 2014. № 27. Ст. 904.

201. Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 року № 396-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2006-%D10>.

202. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 року № 1164-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1164-2011-%D1%80>.

203. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009-2013 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 травня 2008 року № 731-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2008-%D1%80>.

204. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 14. Ст. 97.

205. Про театри і театральну справу: Закон України від 31 травня 2005 року // Відомості Верховної Ради. 2005. № 26. Ст. 350.

206. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 10. Ст. 43.

207. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 за № 1280-IV // Офіційний вісник України від 02.01.2004. № 51. Том 1, стор. 13, стаття 2644,

код акту 27109/2003.

208. Проект Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми «Здоров'я-2020: український вимір». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GG2W400A.html.

209. Проект Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1014%3A1&catid=38%3Apub&Itemid=65&lang=uk.

210. Проект Концепції Державної програми «Здорова дитина» на 2008-2017 рр. URL: <http://health-ua.com/article/17317-kontceptcyu-derzhavno-programi-zdorova-ditina-na-20082017-rr>.

211. Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії. К.: Мегатайп, 2000. 607 с.

212. Рекомендация N R(91)11 Комитета министров государствам-членам относительно эксплуатации секса в целях наживы, порнографии, проституции, торговли детьми и несовершеннолетними (9 сентября 1991 года). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_046.

213. Рекомендація № R (89) 7 Комітету міністрів Ради Європи «Про принципи поширення відеозаписів насильницького, жорстокого чи порнографічного змісту»: ухвалено Комітетом міністрів на 425-му засіданні заступників міністрів від 27 квітня 1989 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_723/print.

214. Рекомендація № R (97) 19 Комітету міністрів Ради Європи «Про показ насильства електронними ЗМІ»: ухвалено Комітетом міністрів на 607-му засіданні заступників міністрів від 30 жовтня 1997 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_735.

215. Российское законодательство X-XX в.: в 9 т. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма / под общ. ред. О.И. Чистякова. М.: Юрид. лит., 1986. 512 с.

216. Российское законодательство X-XX в.: в 9 т. Т. 1. Законодательство Древней Руси. М.: Юрид. лит., 1984. 432 с.

217. Ряба Н.В. Ліцензування по-французьки. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2094>.
218. Рябчинська О.П. Кримінально-правова політика України щодо дотримання міжнародно-правових стандартів захисту прав дітей // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / Одеська нац. юрид. акад. Одеса: Юрид. літ., 2010. Вип. 55. С. 369-374.
219. Салманова О.Ю. Адміністративно-правові засоби забезпечення міліцією безпеки дорожнього руху: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2002. 232 с.
220. Серегин А.В. Советский общественный порядок и административно-правовые средства его укрепления: учеб. пособие. М., 1975. 194 с.
221. Словарь иностранных слов. 14-е изд., испр. М.: Рус. яз., 1987. 608 с.
222. Соглашение относительно пресечения обращения порнографических изданий (Париж, 4 мая 1910 года). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_591.
223. Стариков Ю.Н. Административное право: в 2 ч. Ч. 1: История. Наука. Предмет. Нормы. Воронеж, 1998. 392 с.
224. Стасевська О.А. Взаємозалежність моралі і права: актуальність проблеми // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 3 (17). С. 99-110.
225. Статут Великого княжества Литовского / пер. с польск. Ч. 2. СПб., 1811. 483 с.
226. Статут Великого княжества Литовского 1529 р. / под. ред. акад. К.И. Яблонскиса. Мин.: Изд-во Акад наук БССР, 1960. 253 с.
227. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2002-2004. Том 2: Статут Великого князівства Литовського 1566 року. 558 с.
228. Стовец А.В. Філософсько-правові аспекти імплементації проекту змін до Закону України «Про захист суспільної моралі». URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/filosofsko-pravovye-aspekty-implementatsii-proekta-izmeneniy-k-zakonu-ukrainy-o-zaschite-obschestvennoy-moral>.

229. Страшна статистика: на сьогодні в Україні 500 тисяч наркозалежних. URL: <https://dyvys.info/2017/06/26/strashna-statystyka-na-sogodni-v-ukrayini-500-tysyach-narkozalezhnyh>.

230. Сулакшин С.С., Сазонова Е.С., Хвыля-Олинтер А.И. Государственная политика защиты нравственности и СМИ. Рабочая книга для законодателя. М.: Наука и политика, 2014. 360 с.

231. Теория государства и права: учебник / под ред. В.М. Корельского, В.Д. Перевалова. М.: ИНФРА-М – НОРМА, 1997. 570 с.

232. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 776 с.

233. Теория юридического процесса / под общ. ред. В.М. Горшенёва. Х., 1985. 192 с.

234. Типове положення про комісії з питань етики: Наказ Державної комісії з контролю якості лікарських засобів Міністерства охорони здоров'я України від 14.05.2010 за № 56 // Офіційний вісник України. 05.07.2010. № 48, стор. 61, стаття 1589, код акту 51678/2010.

235. Тихонова Б. Ю. Субъективные права советских граждан, их охрана и защита: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1972. 22 с.

236. Ткаченко А.О. Поняття компетенції державного органу // Часопис Київського університету права. 2009. № 4. С. 192-197.

237. Гортул М.Т. Етика: підручник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 448 с.

238. Тютюник А.С. Правовая охрана земель: понятие и содержание / Юридическая наука. 2016. № 5. С. 105-111.

239. «Тютюнова» статистика України. URL: <https://sites.google.com/site/tutunopalinna/-tutunova-statistika-v-ukraieni>.

240. У истоков цензуры: контроль за духовным словом и печатью в период образования российского государства и оформления читательской

аудитории. URL: <http://evartist.narod.ru/text9/36.htm>.

241. Уголовно-правовая характеристика преступлений против общественной нравственности. URL: <http://xreferat.com/22/11456-2-ugolovno-pravovaya-harakteristika-prestupleniiy-protiv-obshestvennoiy-nravstvennosti.html>.

242. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий. 3-е изд., исправл. и дополн. / отв. ред. С.С. Яценко. К.: А.С.К., 2003. 1088 с.

243. Устав святого князя Владимира, крестившего Русскую землю, о церковных судах // Российское закондательство X-XX веков: В 9 т. Т. 1. Законодательство Древней Руси / под общ. ред. О.И. Чистякова. М.: Юридическая литература, 1984. 432 с.

244. Ушаков А. Образ гуманної людини в аспекті виховання моральної особистості // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 16. С. 238-240.

245. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: ратифіковано із заявою Законом № 1845-IV від 23.06.2004. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795.

246. Федорова Г.В. Збереження суспільної моралі як необхідна передумова розвитку інформаційної сфери суспільства // Менеджер. 2016. № 3. С. 102-109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2016_3_15.

247. Философская энциклопедия: в 5 т. / гл. ред. Ф.В. Константинов. М.: Советская энцикл., 1960. Т. 4. 591 с.

248. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. М.: Республика, 2001. 719 с.

249. Філософія: навчальний посібник / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.; за ред. І.Ф. Надольного. 4-е вид., стер. К.: Вікар, 2004. 516 с.

250. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.

251. Філософсько-правове обґрунтування взаємозв'язку права та моралі.

URL: <https://vikidalka.ru/3-8242.html>.

252. Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації. Тернопіль: ТОВ «Гернограф», 2017. 100 с.

253. Хавронюк М. До питання про дію законів, що встановлюють юридичну відповідальність // Предпринимательство. Хозяйство и право. 1998. № 4. С. 36-40.

254. Харыбин А.Ю. Административно-правовые меры обеспечения прав граждан в сфере охраны общественного порядка: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.14. Орел, 2010. URL: <http://sigla.rsl.ru/table.jsp>.

255. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.

256. Цимбалюк В.С. Суспільна мораль як різновид інформаційної безпеки // Правова інформатика. 2010. № 1. С. 23-29.

257. Чернецький О.Л. Види та форми внутрівідомчого контролю в органах внутрішніх справ // Форум права. 2010. № 4. С. 910-914.

258. Четвериков В.С. Административное право: учебное пособие. М., 1998.

259. Чеховська І.В. Основні напрями формування просімейної ідеології в Україні // Приватне право в умовах глобалізації: на шляху до ренесансу українського права: збірник наукових праць V Міжнародної наукової Інтернет-конференції. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 19-25.

260. Чечот Д.М. Субъективное право и формы его защиты. Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. 72 с.

261. Шандра В.С. Малоросійське генерал-губернаторство, 1802-1856: функції, структура, архів. К.: Держ. ком. архівів України, 2001. 356 с.

262. Шаповалова І. Мораль як суспільний інститут: проблеми осмислення в системі сучасних соціально-економічних координат // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. К., 2008. Вип. 17. С. 15-22.

263. Шевцов М.Б. Вплив моралі на ментальні причини злочинності // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні

науки. 2015. № 824. С. 363-367.

264. Шундигов К.В. Правовые механизмы: основы теории // Государство и право. 2006. № 12. С. 18-20.

265. Юридический энциклопедический словарь / глав. ред. А.Я. Сухарев; ред. кол.: М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др. М.: Сов. энцикл., 1984. 415 с.

266. Юридична енциклопедія: Т. 2. Д-Й / Ред.: Ю.С. Шемшученко; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К.: Укр. енцикл., 1999. 741 с.

267. Юшков С.В. Русская Правда: происхождение, источники, ее значение. М.: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1950. 378 с.

268. Які типові помилки найчастіше допускають контролюючі органи при складанні протоколів про адмінправопорушення. URL: <https://news.dtki.ua/law/inspections/37505>.

269. Яковенко О.О. Зміст та завдання контролю в сфері прав споживачів у системі функцій органів державного управління // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 53. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. С. 260-265.

270. Якубів В.М. Організаційно-методичні принципи управління та адміністрування в бізнесі // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. 2015. Випуск XI. С. 91-93.

271. Якунов Є. Якщо медіа не підуть на саморегулювання в сфері захисту суспільної моралі, тиск держави посилиться. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1269408-yakshcho_meda_ne_pdut_na_samoregulyuvannya_v_sfer_zahistu_susplno_moral_tisk_derzavi_posilitsya__vko_stitskiy_1054380.html.

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Захарова О.В. Використання зарубіжного досвіду як умова вдосконалення адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6-2. Т. 2. С. 112-117.

2. Захарова О.В. Определение общественной морали через призму административно-правового дискурса. *Право и политика*. 2017. № 3. С. 34-40.

3. Захарова О.В. Поняття, сутність та особливості адміністративної відповідальності за правопорушення проти суспільної моралі. *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. Том 3. С. 166-170.

4. Захарова О.В. Суспільна мораль як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 105-110.

5. Захарова О.В. Історико-правовий екскурс становлення та розвитку законодавства України у сфері охорони суспільної моралі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1. Том 3. С. 122-127.

6. Захарова О.В. Міжнародні стандарти та їх вплив на правову охорону суспільної моралі в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 82-87.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Захарова О.В. Співвідношення категорій «правова охорона» та «правовий захист» у контексті забезпечення норм суспільної моралі. *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції:*

матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 27 трав. 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 225-228 (очна участь).

8. Захарова О.В. Шляхи оптимізації законодавства України про адміністративні проступки у сфері охорони суспільної моралі. *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (Дніпро, 30 травня 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 122-125 (очна участь).

9. Захарова О.В. Програмно-цільовий аспект правової охорони суспільної моралі в Україні. *Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 листоп. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 306-309 (очна участь).

10. Захарова О.В. До питання про необхідність вдосконалення законодавчого забезпечення охорони суспільної моралі в Україні. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 лютого 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 164-167 (очна участь).

АНКЕТА «СУСПІЛЬНА МОРАЛЬ В УКРАЇНІ»

Запрошуємо Вас взяти участь у соціологічному дослідженні. Цінність даного дослідження залежить від повноти й щирості Ваших відповідей.

Уважно прочитайте питання й запропоновані варіанти відповідей. Оберіть той (ті) варіант (-и), які відповідають Вашій думці і обведіть кружечком його номер. Якщо відповідь не запропонована або жоден з варіантів Вас не задовольняє, напишіть свій варіант відповіді у графі «інше».

Відомості, отримані в ході опитування, будуть використані тільки в узагальненому вигляді в наукових цілях. Анкета є анонімною, тому прізвище й інші дані не вказуйте.

Дякуємо за допомогу у роботі!

1. Стать:

1. Чоловік
2. Жінка

Вік (напишіть): _____ років

2. Чи змінився за останні три роки моральний клімат українського суспільства (одна відповідь)?

1. Ні, основні моральні принципи не мають відношення до впливу часу та місця
2. Так, моральні принципи зазнали кардинальних змін у бік погіршення
3. Важко відповісти

3. Як би Ви оцінили стан українського суспільства з точки зору дотримання норм моралі у повсякденному житті людей (одна відповідь)?

1. У цій області багато проблем
2. Ситуація майже катастрофічна
3. Ситуація у цілому нормальна
4. Моральний стан суспільства цілком задовільний
5. Важко відповісти

Як Ви вважаєте наскільки за останні три роки змінилися такі сфери суспільного життя (одна відповідь у кожному рядку)?

		Безумовно покращилась	Скоріше покращилась	Не змінилася	Скоріше погіршилась	Безумовно погіршилась	Важко відповісти
4.	Політична сфера	1	2	3	4	5	6

5.	Сфера економіки	1	2	3	4	5	6
6.	Сфера охорони здоров'я	1	2	3	4	5	6
7.	Сфера освіти	1	2	3	4	5	6
8.	Сфера культури	1	2	3	4	5	6
9.	Правопорядок	1	2	3	4	5	6
10.	Моральний стан суспільства	1	2	3	4	5	6

На Вашу думку, наскільки на формування суспільної моралі впливають такі фактори (одна відповідь у кожному рядку):

		Вирішальний вплив	Суттєвий вплив	Несуттєвий вплив	Взагалі не впливають	Важко відповісти
11.	Релігійні доктрини	1	2	3	4	5
12.	Політичні лозунги	1	2	3	4	5
13.	Масова культура	1	2	3	4	5
14.	Моралізаторство	1	2	3	4	5
15.	Елітарна культура	1	2	3	4	5
16.	Реалії побуту	1	2	3	4	5
17.	Виховання	1	2	3	4	5
18.	Освітні програми	1	2	3	4	5
19.	Персональна психологія	1	2	3	4	5

20. Наскільки вірогідним у найближчому майбутньому Ви вважаєте остаточну втрату моральних цінностей в українському суспільстві (одна відповідь)?

1. Майже напевно станеться або вже відбулося
2. Досить ймовірно, може статися
3. Мало ймовірно
4. Абсолютно не ймовірно
5. Важко відповісти

21. Як Ви вважаєте, які з державних та суспільних інститутів сьогодні у більшій мірі повинні в ситуації, яка склалася з суспільною мораллю (оберіть не більше 3-х варіантів)?

1. Засоби масової інформації
2. Мережа Інтернет
3. Правоохоронні органи
4. Родина
5. Освітні установи

6. Державна влада
7. Культурні установи
8. Релігійні інститути
9. Громадські організації
10. Інше (напишіть) _____
11. Важко відповісти

22. Яка тенденція взагалі найбільш характерна сьогодні для українського суспільства (одна відповідь)?

1. Процес ментальної динаміки, заснований на запозиченні «західних», американських цінностей
2. Процес звернення до історичної спадщини через українські ціннісні зразки
3. Формування нових, змішаних культурних зразків
4. Важко відповісти

23. Наскільки важливим є вирішення проблеми падіння моралі на державному рівні (одна відповідь)?

1. Мораль – це сфера приватного життя і держава не має права втручатися до неї
2. Підтримка сприятливого морального клімату у суспільстві не можлива без участі держави
3. Рішення саме на державному рівні проблеми моралі є дуже важливим
4. Важко відповісти

24. Чи достатньо сьогодні інформації щодо захисту суспільної моралі у ЗМІ (одна відповідь)?

1. Так, інформації достатній обсяг
2. Інформації у цілому достатньо, але вона не висвітлює усі аспекти, лише вибірково
3. Ні, інформації з цих питань взагалі не достатньо
4. Важко відповісти

25. Як Ви вважаєте, чи змінилася протягом останніх трьох років робота правоохоронних органів у питанні охорони суспільної моралі (одна відповідь)?

1. Так, робота у цьому напрямку посилилася
2. Ні, робота не посилилася
3. Важко відповісти

26. Як би Ви взагалі оцінили роботу правоохоронних органів щодо захисту суспільної моралі (одна відповідь)?

1. Безумовно позитивно
2. Скоріше позитивно
3. Скоріше негативно
4. Взагалі негативно
5. Важко відповісти

27. Якому з нижчезазначених положень відповідає чинний Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003 р. (одна відповідь)?

1. В Законі містяться виважені обмеження, що не впливають на свободу слова
2. Обмеження є досить пропорційними та відповідають цілям
3. Закон «Про захист суспільної моралі» є чітким та зрозумілим у застосуванні
4. У Законі містяться чіткі та однозначні визначення термінів
5. Чинний Закон не відповідає зазначеним положенням
6. Важко відповісти

28. Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003 р. сьогодні (одна відповідь):

1. Є цілком застарілим, необхідно прийняття нового Закону, який би відповідав реаліям часу
2. Закон застарів, потребує значного корегування, але усе-таки може працювати
3. Закон є досить дієвим, необхідно лише внести деякі незначні корективи
4. Закон цілком може працювати у сьогоdnішніх умовах, змін та доповнень не потребує
5. Важко відповісти

29. Чи потрібен взагалі Закон України «Про захист суспільної моралі» або достатньо інших нормативних актів (одна відповідь)?

1. Інші нормативні акти, що були прийняті раніше, достатньо регламентують порядок захисту прав неповнолітніх та норм суспільної моралі; у прийнятті окремого Закону «Про захист суспільної моралі» (особливо у сучасній редакції) сенсу не було
2. Обов'язково потрібний Закон «Про захист суспільної моралі», як головний регулятор усіх чинних нормативних актів
3. Достатньо тільки Закону «Про захист суспільної моралі»; наявність інших нормативних актів тільки вносить плутанину
4. Важко відповісти

30. Які органи мають контролювати виконання Закону України «Про захист суспільної моралі» (одна відповідь)?

1. Старий, як Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі, як головний спеціальний регулюючий та контролюючий орган
2. Новий спеціальний регулюючий та контролюючий орган з принципово іншими функціями
3. Окремий орган взагалі не потрібний, для виконання контролюючих функцій достатньо інших діючих структур
4. Контроль мають забезпечувати як усі діючі структури, що причетні до захисту суспільної моралі, так потрібно окремо створити ще один головний спеціальний контролюючий орган
5. Взагалі непотрібний державний контроль, достатньо неурядових та

громадських організацій

6. Важко відповісти

Як Ви вважаєте, які санкції мають бути ефективними по відношенню до осіб, які порушують Закон України «Про захист суспільної моралі» (одна відповідь у кожному рядку)?

		Безумовно так	Скоріше так	Скоріше ні	Безумовно ні	Важко відповісти
31.	Адміністративна відповідальність	1	2	3	4	5
32.	Кримінальна відповідальність	1	2	3	4	5
33.	Громадський осуд	1	2	3	4	5

34. Впровадження яких саме напрямів позитивно вплинули би на ситуацію, пов'язану зі суспільною мораллю (оберіть не більше 3-х варіантів)?

1. Жорстка моральна цензура у ЗМІ, мистецтві, шоу-бізнесі тощо
2. Детально розроблені схеми ліцензування телеканалів, радіостанцій і газет
3. Ретельно пророблені схеми заборон і позбавлення ліцензій тих власників, що порушують норми суспільної моралі
4. Впровадження державної цільової Програми охорони суспільної моралі в Україні
5. Створення державної служби контролю за ЗМІ яка слідкує за електронними та друкованими ЗМІ і може закрити будь який з них якщо їх продукція підриває морально-етичні устрої суспільства
6. Державне регулювання в сфері телевізійного та радіо мовлення
7. Прийняття Концепції морально-етичного розвитку українського суспільства
8. Податкові та митні пільги періодичним виданням, якщо вони визнані суспільно корисними тобто сприяють освіті, вихованню інформуванню та культурному дозвіллю населення
9. Створення ради з реклами, яка може карати за порушення Кодексу поведінки в рекламній індустрії
10. Інше (напишіть) _____
11. Важко відповісти

Чи підтримуєте Ви введення цензури та / або обмежень (одна відповідь у кожному рядку):

		Безумовно так	Скоріше так	Скоріше ні	Безумовно ні	Важко відповісти
35.	у ЗМІ	1	2	3	4	5
36.	у мережі Інтернет	1	2	3	4	5

37. Хто, на Вашу думку, має виносити рішення про захист тієї чи іншої інформації (оберіть не більше 2-х варіантів)?

1. Експерти та спеціалісти у кожній відповідній сфері
2. Правоохоронні органи чи експертні ради при них
3. Органи виконавчої влади чи експертні ради при них
4. Тільки суд
5. Громадська рада, що формується з числа користувачів
6. Інтернет-провайдери та представники ЗМІ
7. Неурядові та громадські організації
8. Творчі ради, що діють у сфері культури, мистецтва, журналістики
9. Інше (напишіть) _____
10. Важко відповісти

38. Як Ви вважаєте, яку основну функцію має виконувати контролюючий орган (одна відповідь)?

1. Проведення експертизи продукції, масових видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру та продукції, що містить елементи чи пропаганду культу жорстокості, порнографії
2. Проведення аналізу процесів та тенденцій, що відбуваються у сфері захисту суспільної моралі, розробки для органів державної влади та місцевого самоврядування рекомендацій щодо їхнього правового регулювання
3. Ліцензування майже любых операцій з еротичною продукцією – ввезення, виробництво, демонстрація, розповсюдження, ліцензування
4. Контроль за дотриманням законодавства у сфері захисту суспільної моралі
5. Інше (напишіть) _____
6. Важко відповісти

39. На Вашу думку, використання зарубіжного досвіду чи призведе до покращення ситуації з суспільною мораллю (одна відповідь)?

1. Безумовно так
2. Скоріше так
3. Скоріше ні
4. Безумовно ні
5. Важко відповісти

40. Чи має Закон України «Про захист суспільної моралі» бути більш жорстким, як у зарубіжних країнах (одна відповідь)?

1. Безумовно так
2. Скоріше так
3. Скоріше ні
4. Безумовно ні
5. Важко відповісти

На Вашу думку, чи потрібно (одна відповідь у кожному рядку):

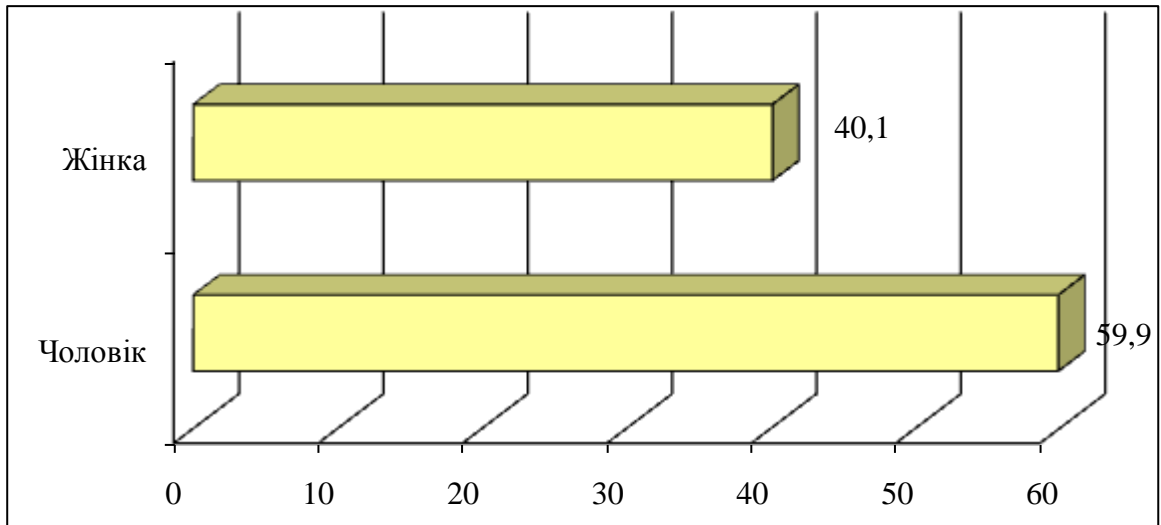
		Безумовно так	Скоріше так	Скоріше ні	Безумовно ні	Важко відповісти
41.	адміністративні проступки проти суспільної моралі винести в окремий розділ Кодексу України про адміністративні правопорушення і доповнення його нормами, які прямо стосуються цієї сфери (як за рахунок створення нових статей, так і за рахунок перенесення відповідних статей з інших розділів)	1	2	3	4	5
42.	провести чітке розмежування адміністративних проступків від злочинів аналогічної категорії	1	2	3	4	5
43.	розширення в КУпАП складів адміністративних правопорушень проти суспільної моралі	1	2	3	4	5

Як Ви вважаєте, чи потрібно встановити адміністративну відповідальність за (одна відповідь у кожному рядку):

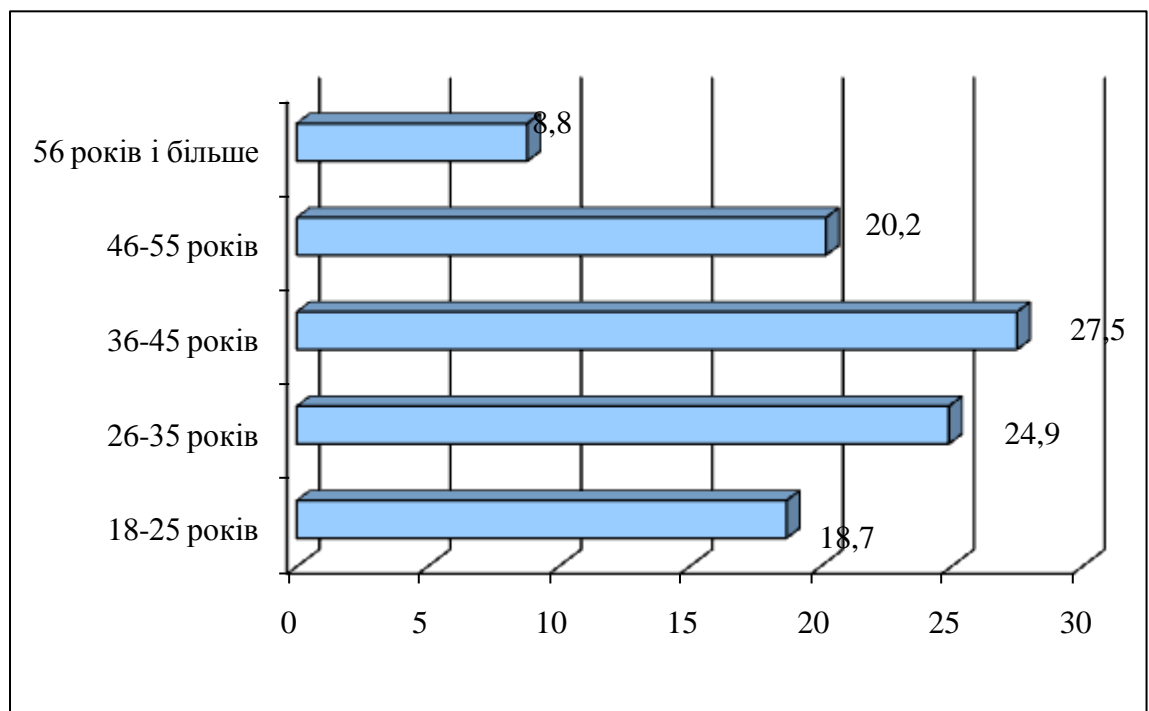
		Безумовно так	Скоріше так	Скоріше ні	Безумовно ні	Важко відповісти
44.	розміщення не в спеціалізованих ЗМІ оголошень про інтимні зустрічі за винагороду та девіантні форми інтимних стосунків	1	2	3	4	5
45.	порушення порядку і умов публічної демонстрації ЗМІ продукції, що	1	2	3	4	5

	містить елементи еротики					
46.	розміщення не в спеціалізованих ЗМІ реклами будь-якої продукції, товарів і послуг, що містить тексти і / або зображення сексуального характеру	1	2	3	4	5
47.	публічне рекламування надання сексуальних послуг	1	2	3	4	5
48.	прояви ксенофобії, антисемітизму, расової, релігійної та інших форм нетерпимості, несприйняття, нетолерантність, спрямованість на обмеження громадських та інших прав тощо	1	2	3	4	5

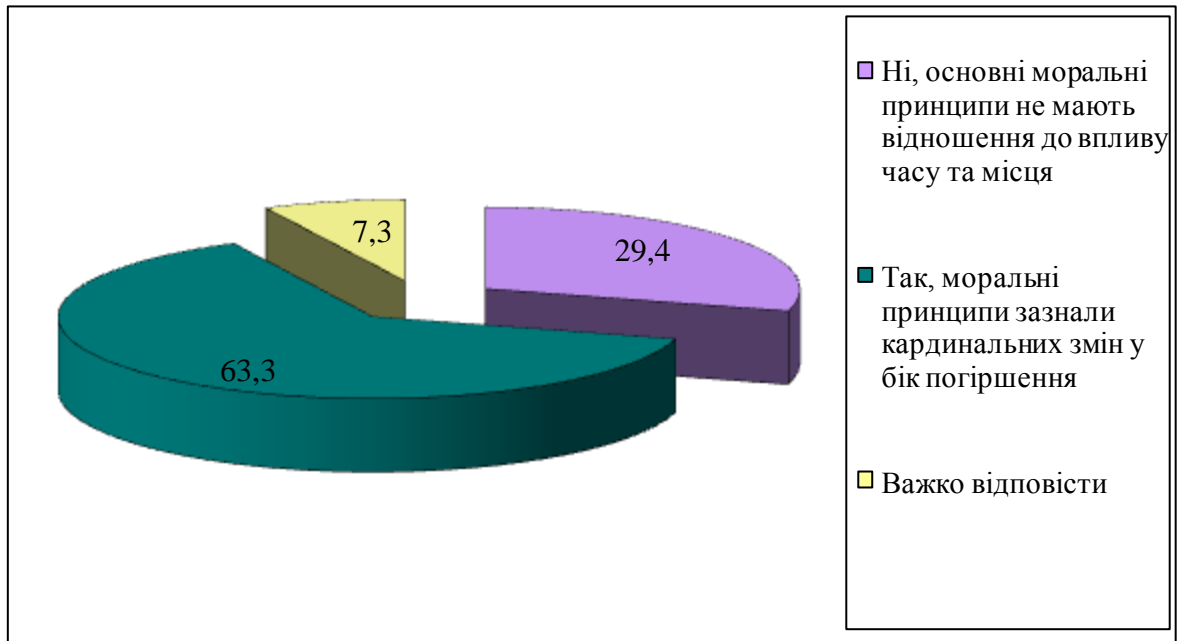
Діаграми за результатами соціологічного дослідження

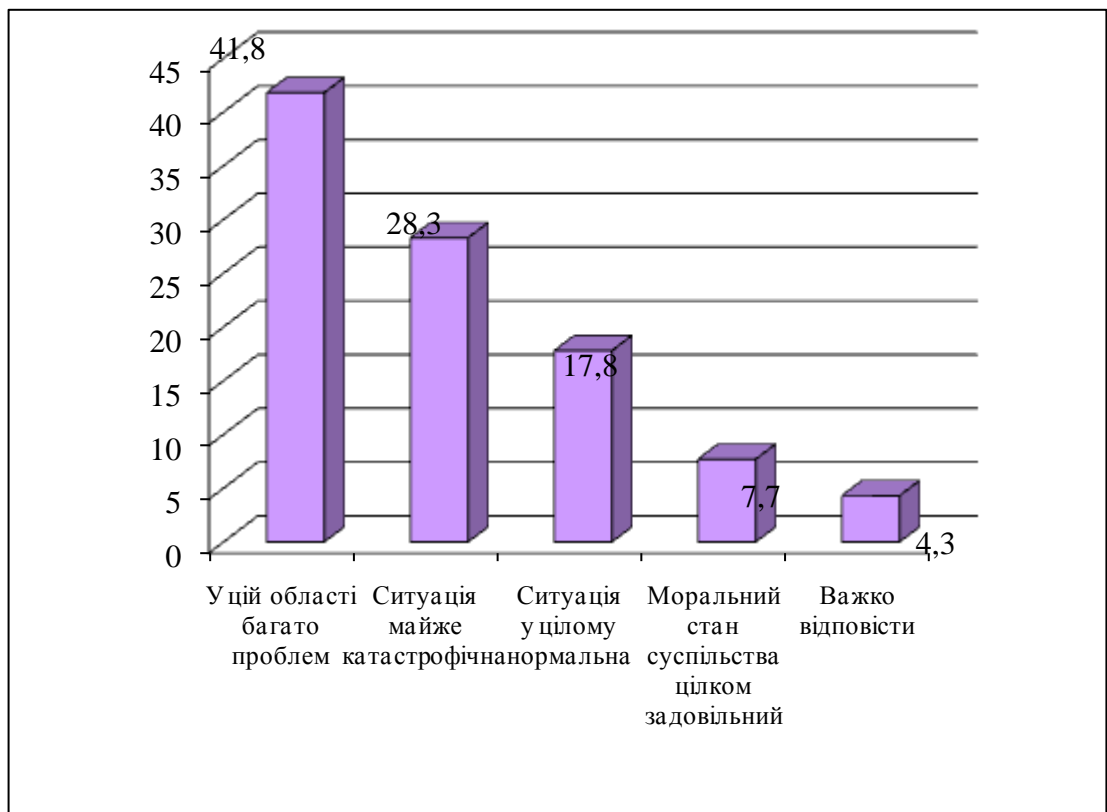
Рис. 1. Розподіл респондентів за критерієм «стать»

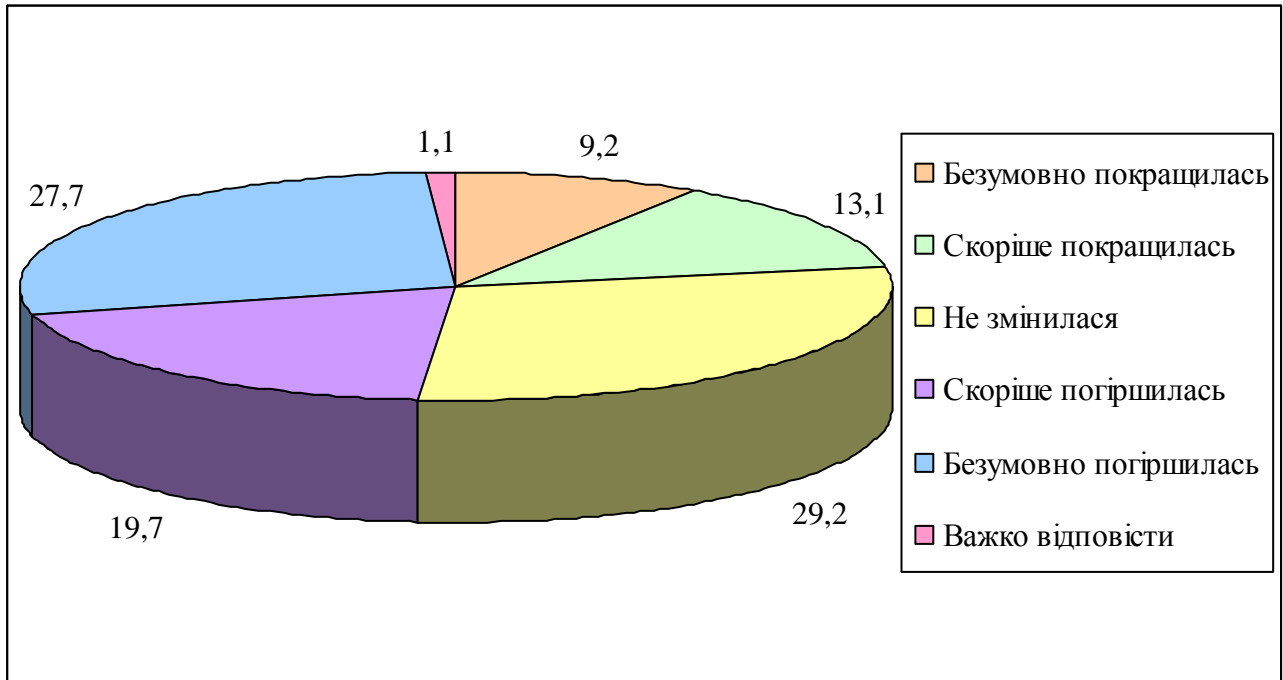
Рис. 2. Розподіл респондентів за критерієм «вік».

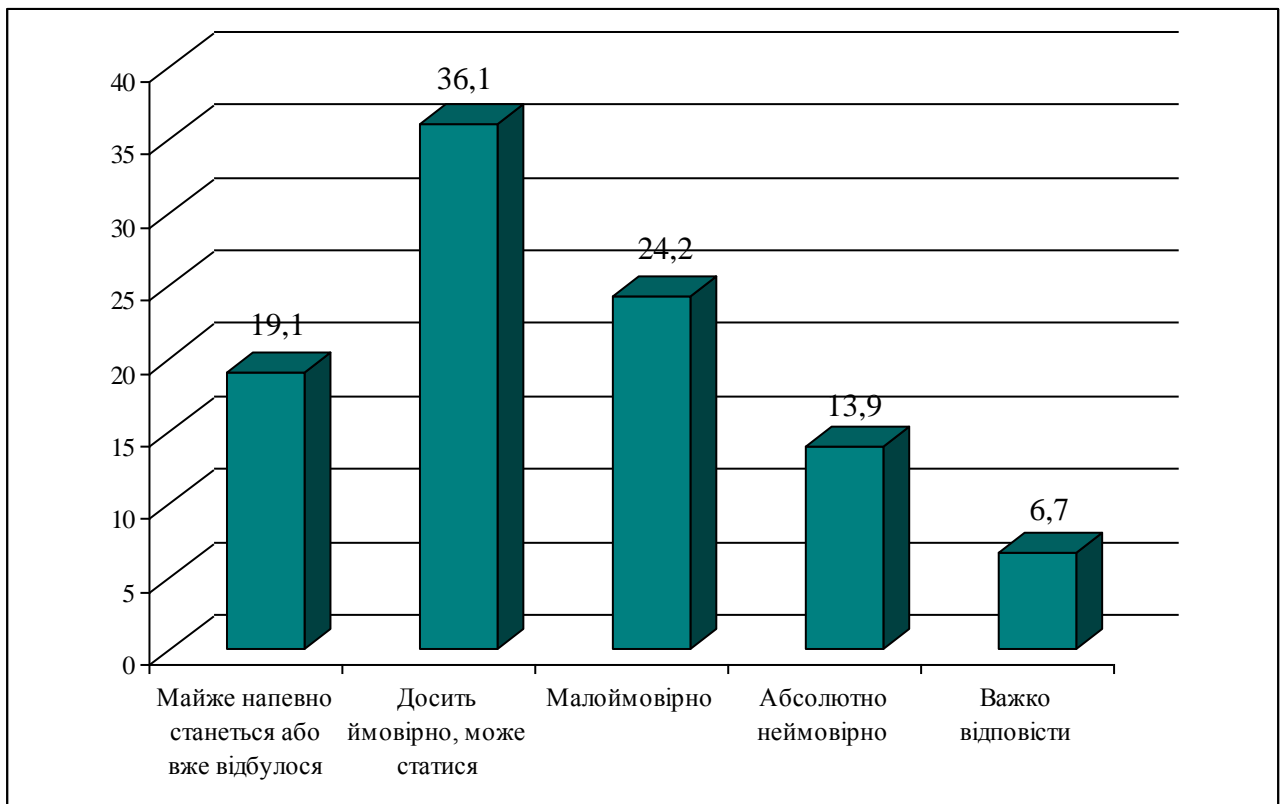
Рис. 3. Розподіл відповідей на запитання «Чи змінився за останні три роки моральний клімат українського суспільства?»

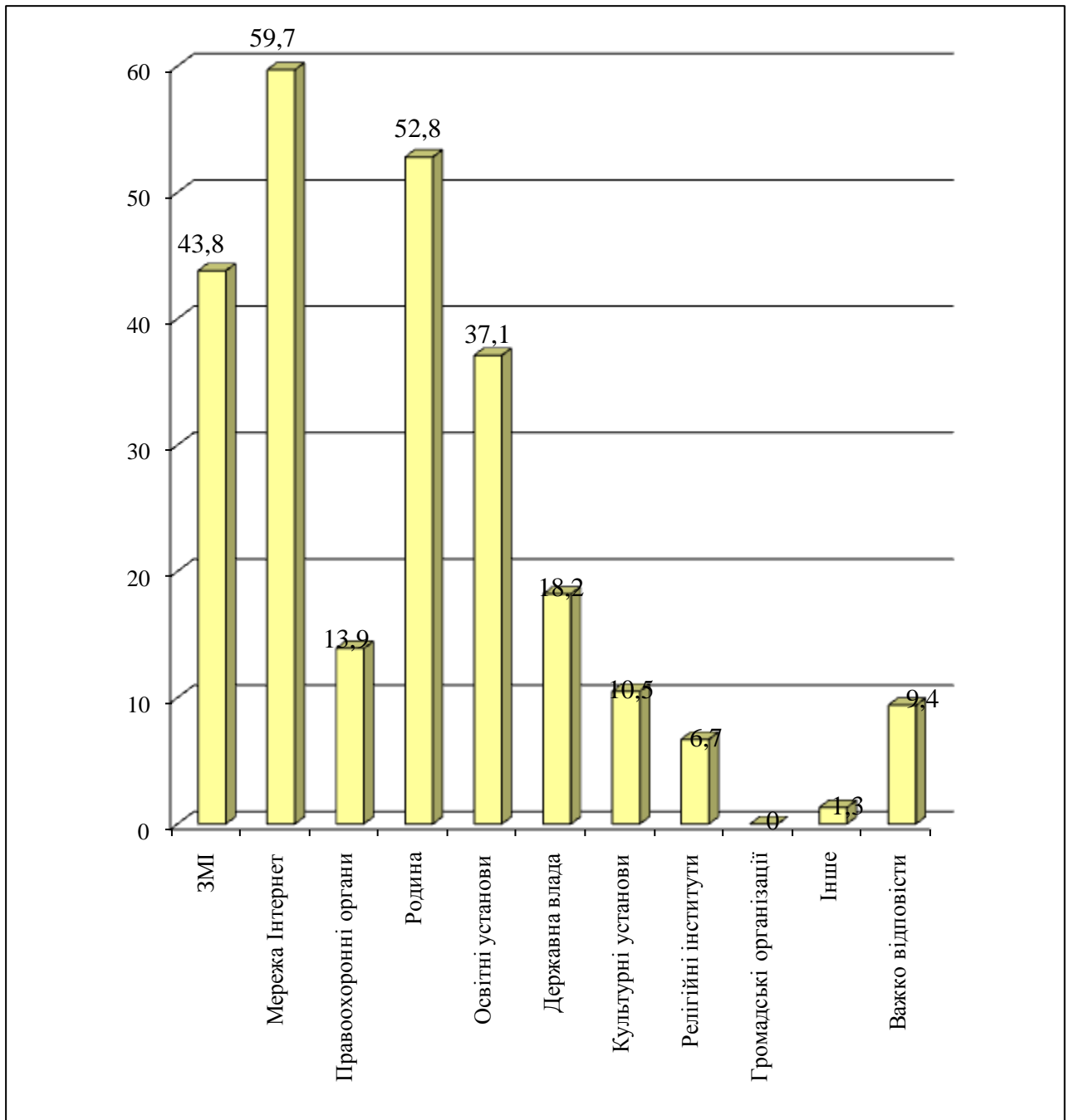
Рис. 4. Розподіл відповідей на запитання «Як би Ви оцінили стан українського суспільства з точки зору дотримання норм моралі у повсякденному житті людей?»

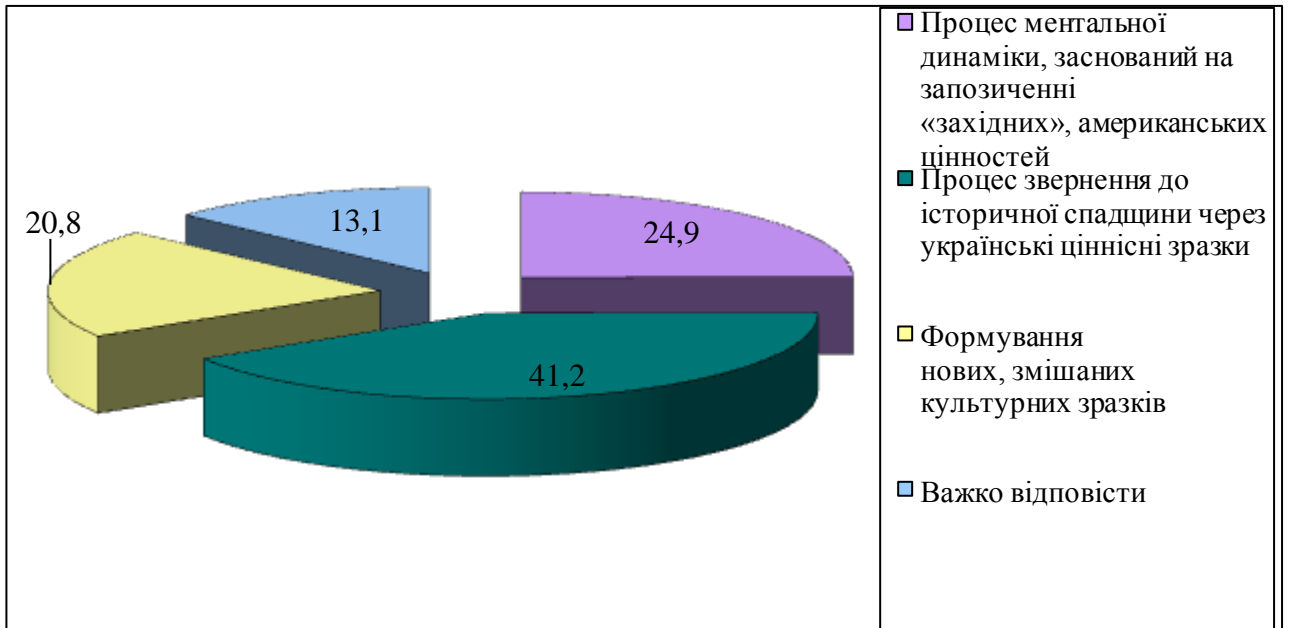
Рис. 5 (2). Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, наскільки за останні три роки змінився моральний стан суспільства?»

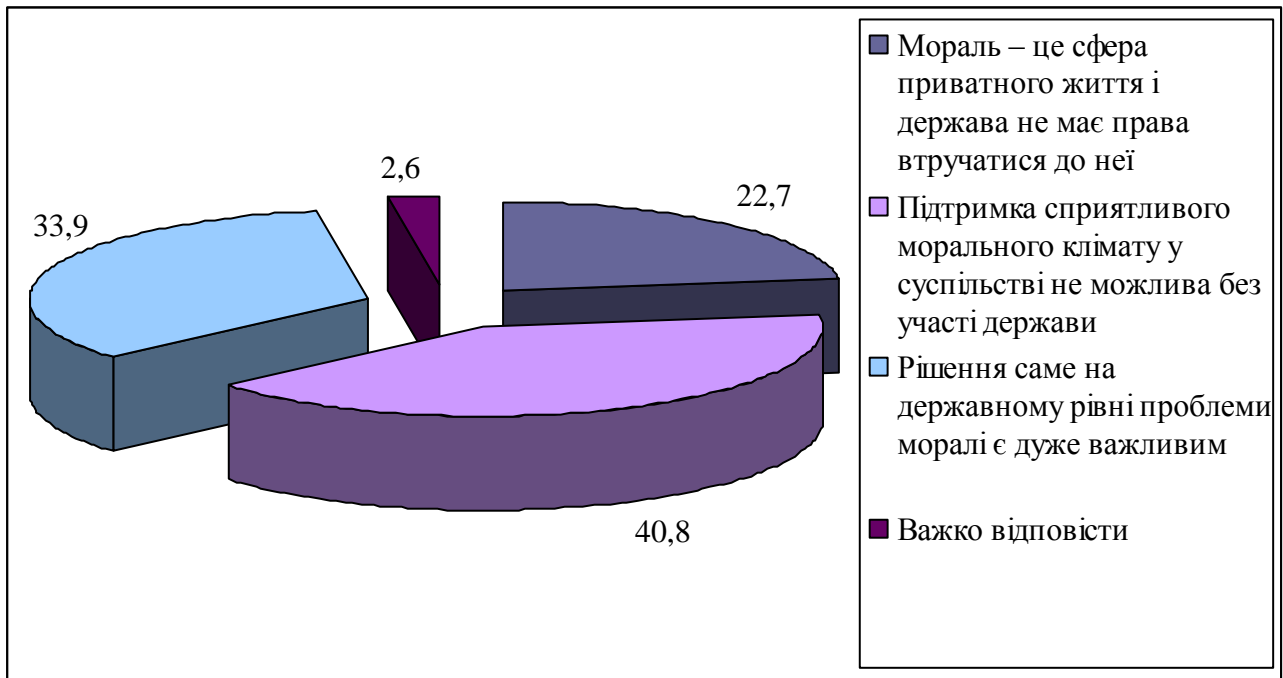
Рис. 7. Розподіл відповідей на запитання «Наскільки вірогідним у найближчому майбутньому Ви вважаєте остаточну втрату моральних цінностей в українському суспільстві?».

Рис. 8. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, які з державних та суспільних інститутів сьогодні у більшій мірі повинні в ситуації, яка склалася з суспільною мораллю?».

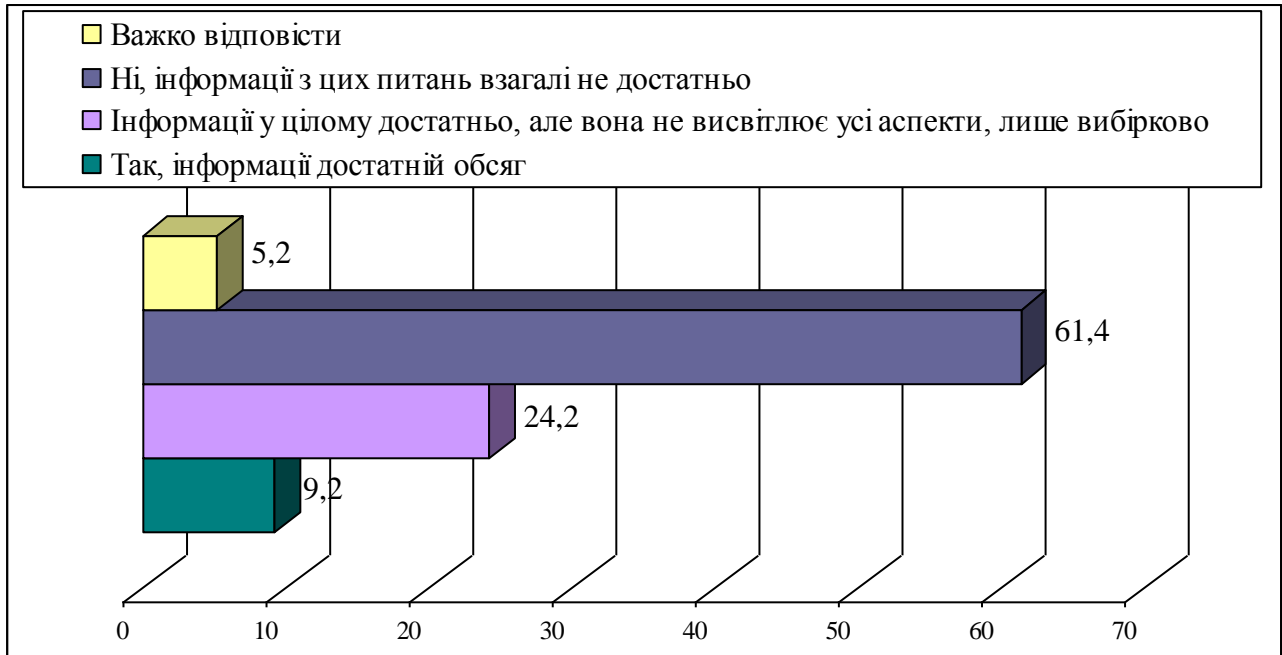

Рис. 9. Розподіл відповідей на запитання «Яка тенденція взагалі найбільш характерна сьогодні для українського суспільства?».

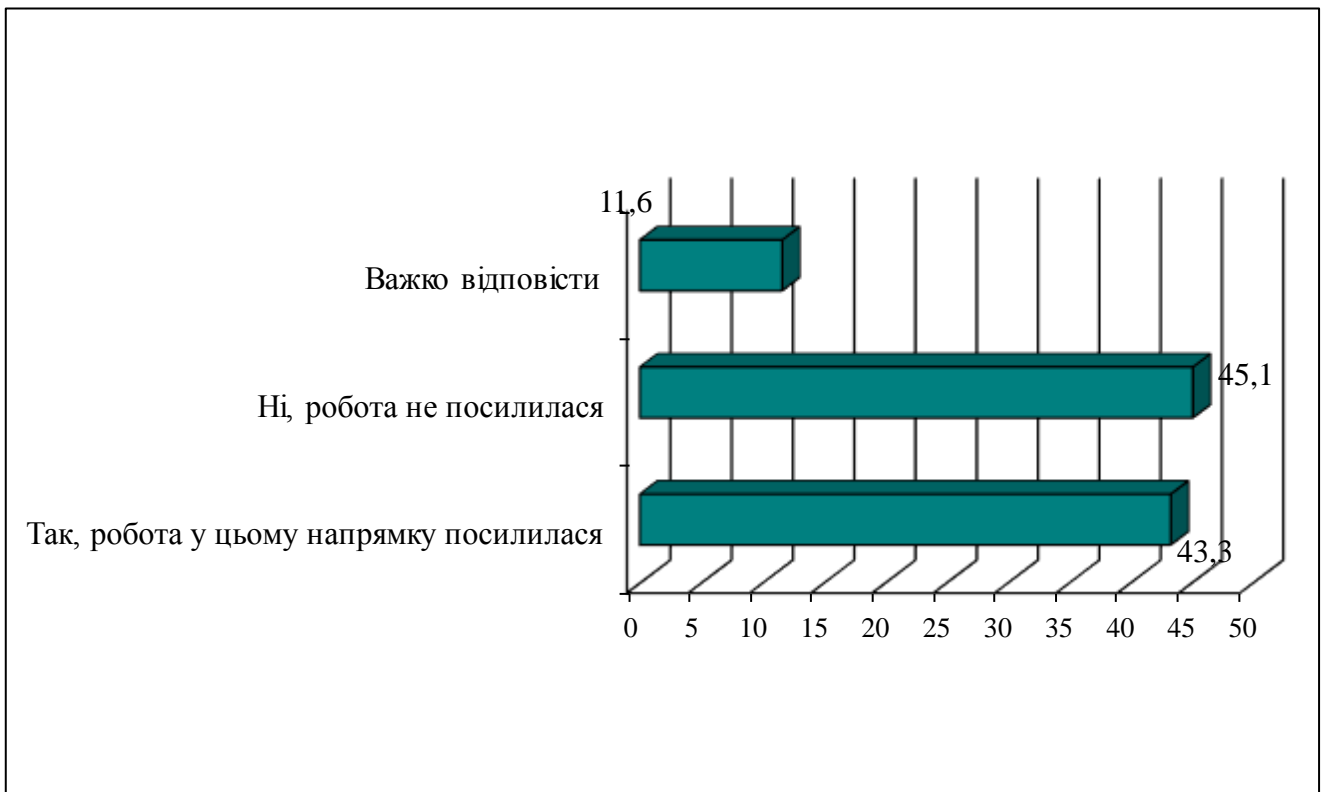

Рис. 10. Розподіл відповідей на запитання «Наскільки важливим є вирішення проблеми падіння моралі на державному рівні?».

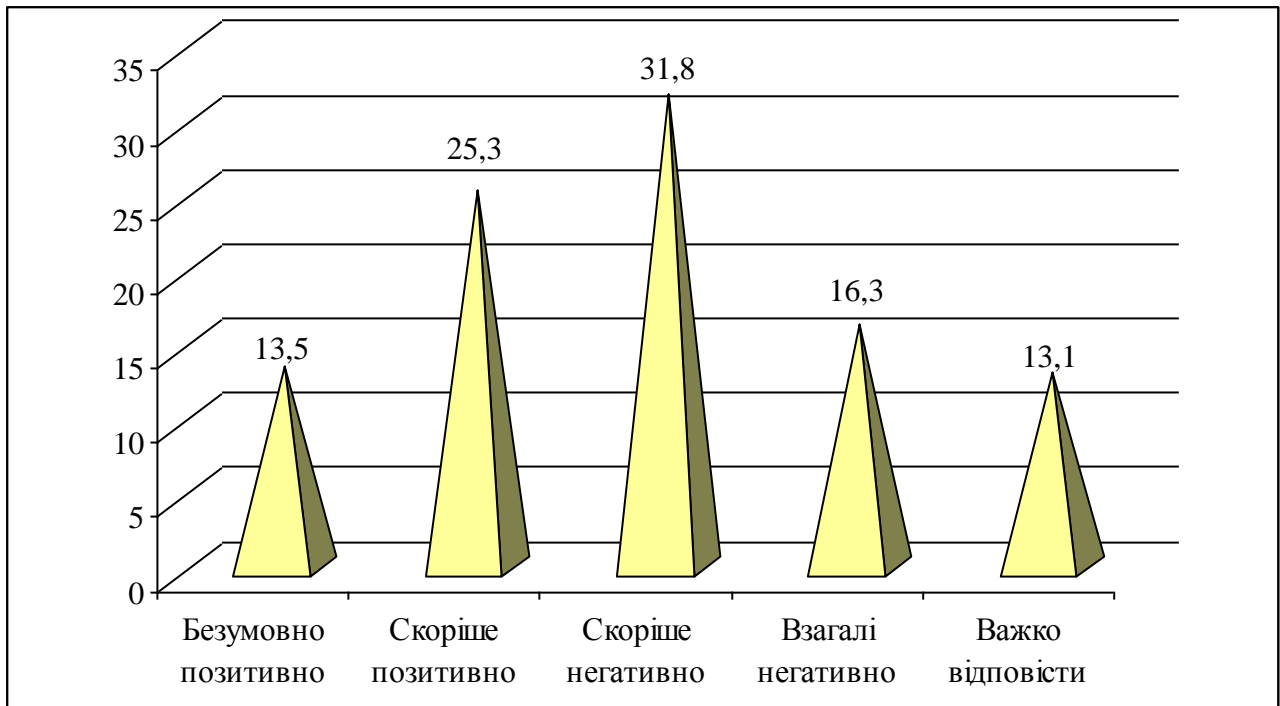

Рис. 11. Розподіл відповідей на запитання «Чи достатньо сьогодні інформації щодо захисту суспільної моралі у ЗМІ?»

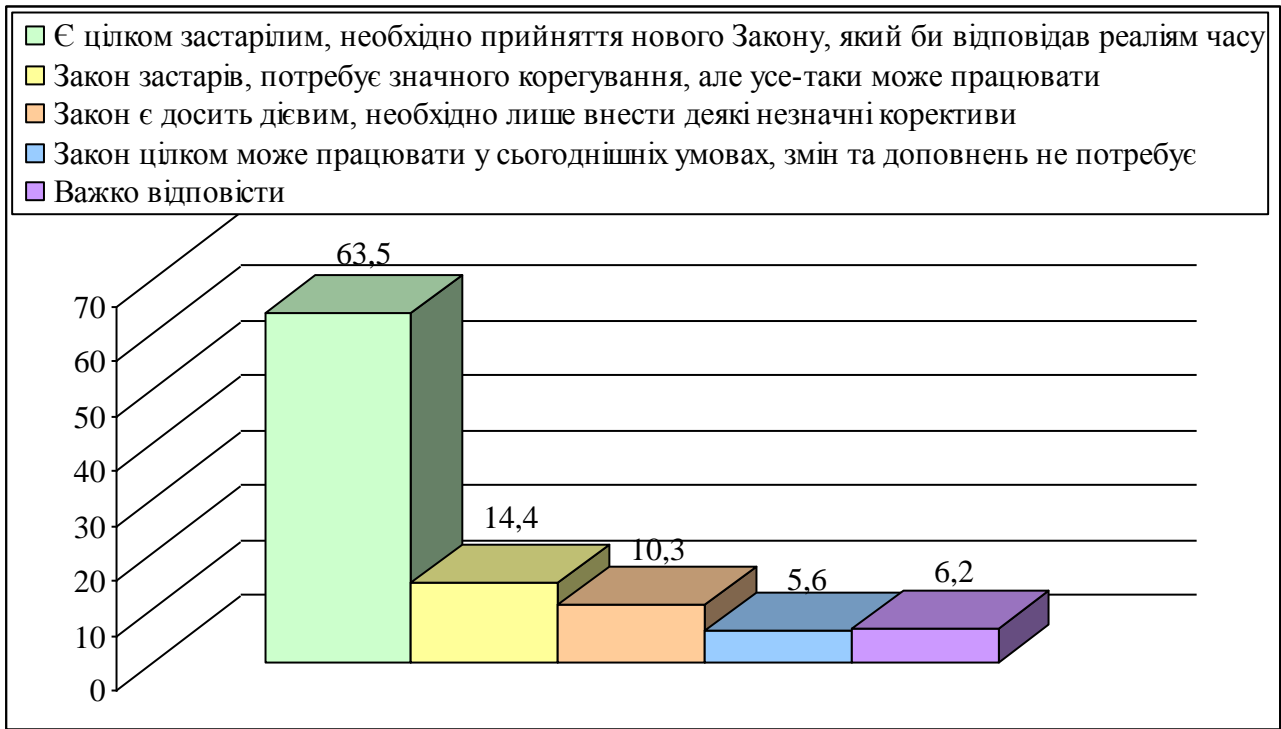
Рис. 12. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, чи змінилася протягом останніх трьох років робота правоохоронних органів у питанні охорони суспільної моралі?»

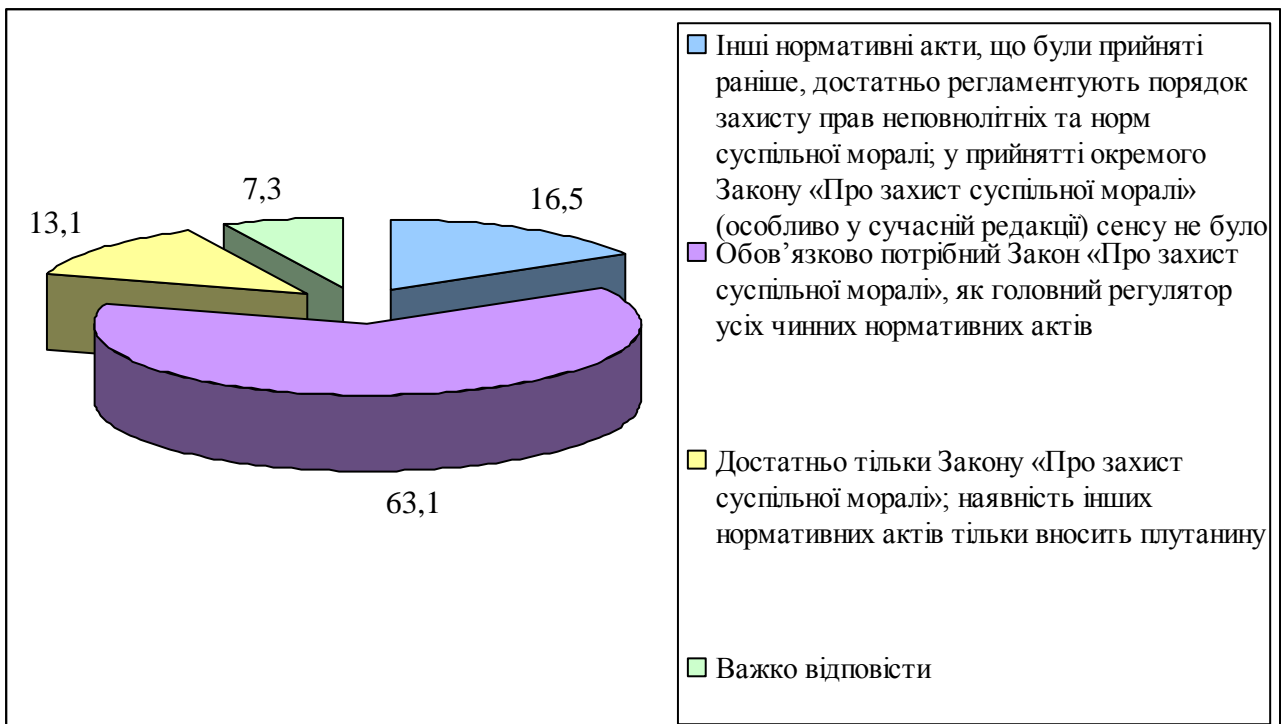
Рис. 13. Розподіл відповідей на запитання «Як би Ви взагалі оцінили роботу правоохоронних органів щодо захисту суспільної моралі?»

Рис. 14. Розподіл відповідей на запитання «Якому з нижчезазначених положень відповідає чинний Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003 р.?»

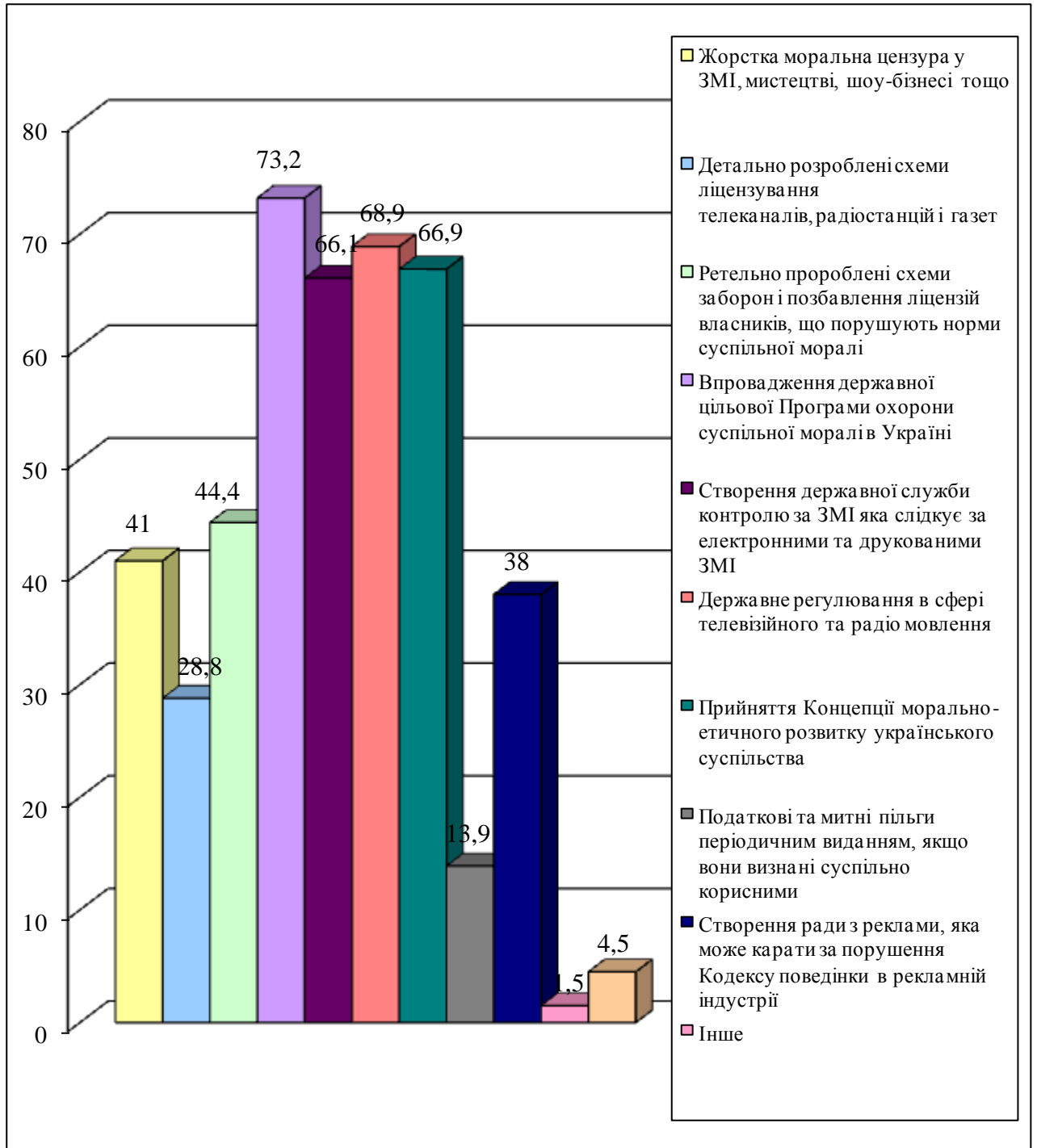
Рис. 15. Розподіл відповідей на запитання «Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003 сьогодні»

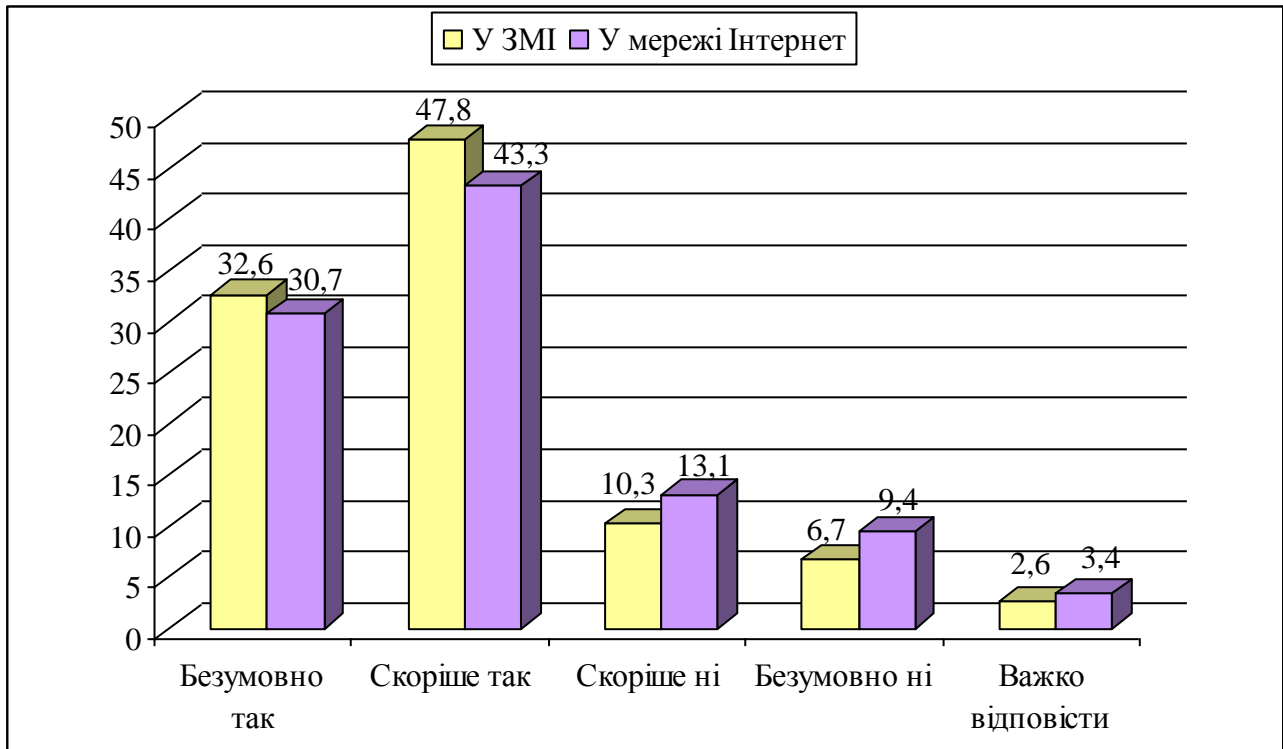
Рис. 16. Розподіл відповідей на запитання «Чи потрібен взагалі Закон України «Про захист суспільної моралі» або достатньо інших нормативних актів?»

Рис. 17. Розподіл відповідей на запитання «Які органи мають контролювати виконання Закону України «Про захист суспільної моралі»?»

Рис. 19. Розподіл відповідей на запитання «Впровадження яких саме напрямів позитивно вплинули би на ситуацію, пов'язану із суспільною мораллю?»

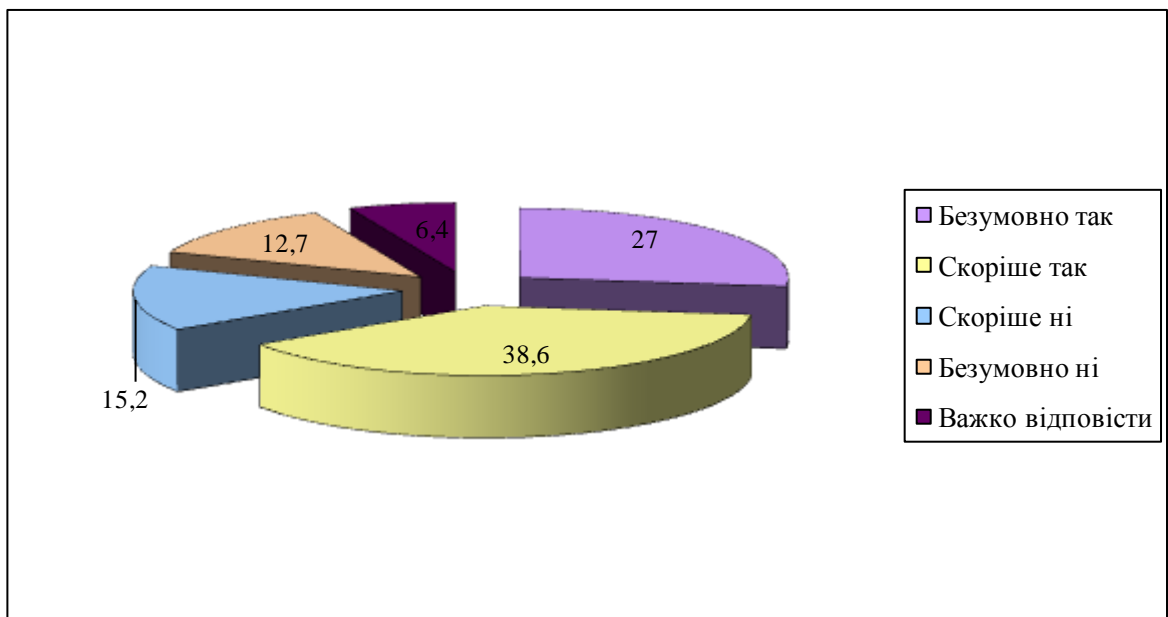
Рис. 20. Розподіл відповідей на запитання «Чи підтримуєте Ви введення цензури та / або обмежень?».

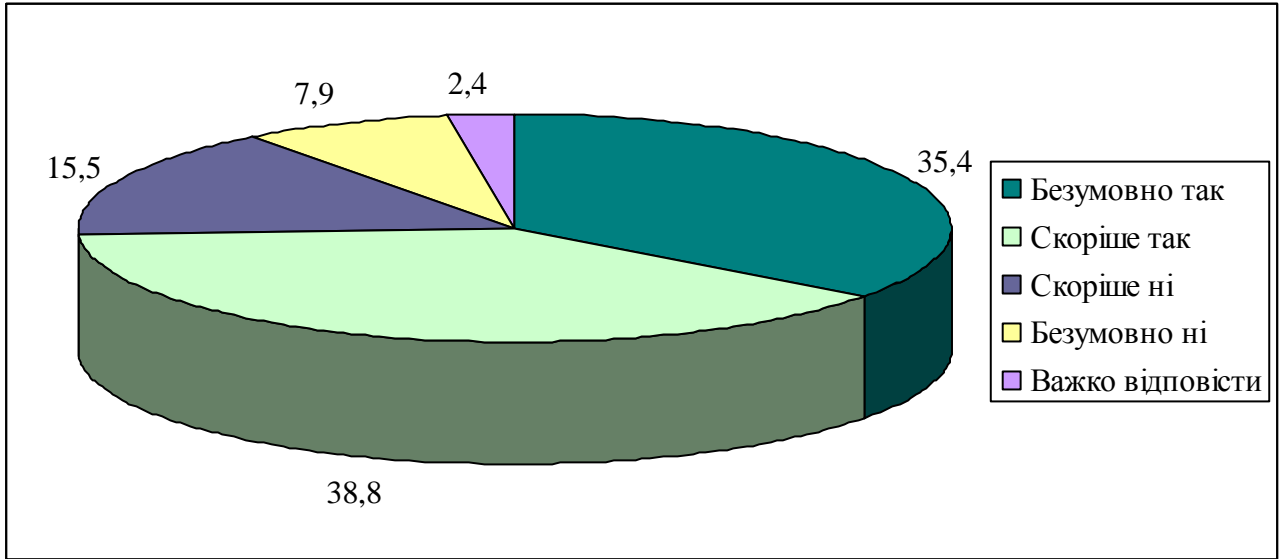
Рис. 21. Розподіл відповідей на запитання «Хто, на Вашу думку, має виносити рішення про захист тієї чи іншої інформації?».

Рис. 22. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, яку основну функцію має виконувати контролюючий орган?»

Рис. 23. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, використання зарубіжного досвіду чи призведе до покращення ситуації з суспільною мораллю?»

Рис. 24. Розподіл відповідей на запитання «Чи має Закон України «Про захист суспільної моралі» бути більш жорстким, як у зарубіжних країнах?»

Рис. 25. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, чи потрібно внести до КУпАП такі складові?»

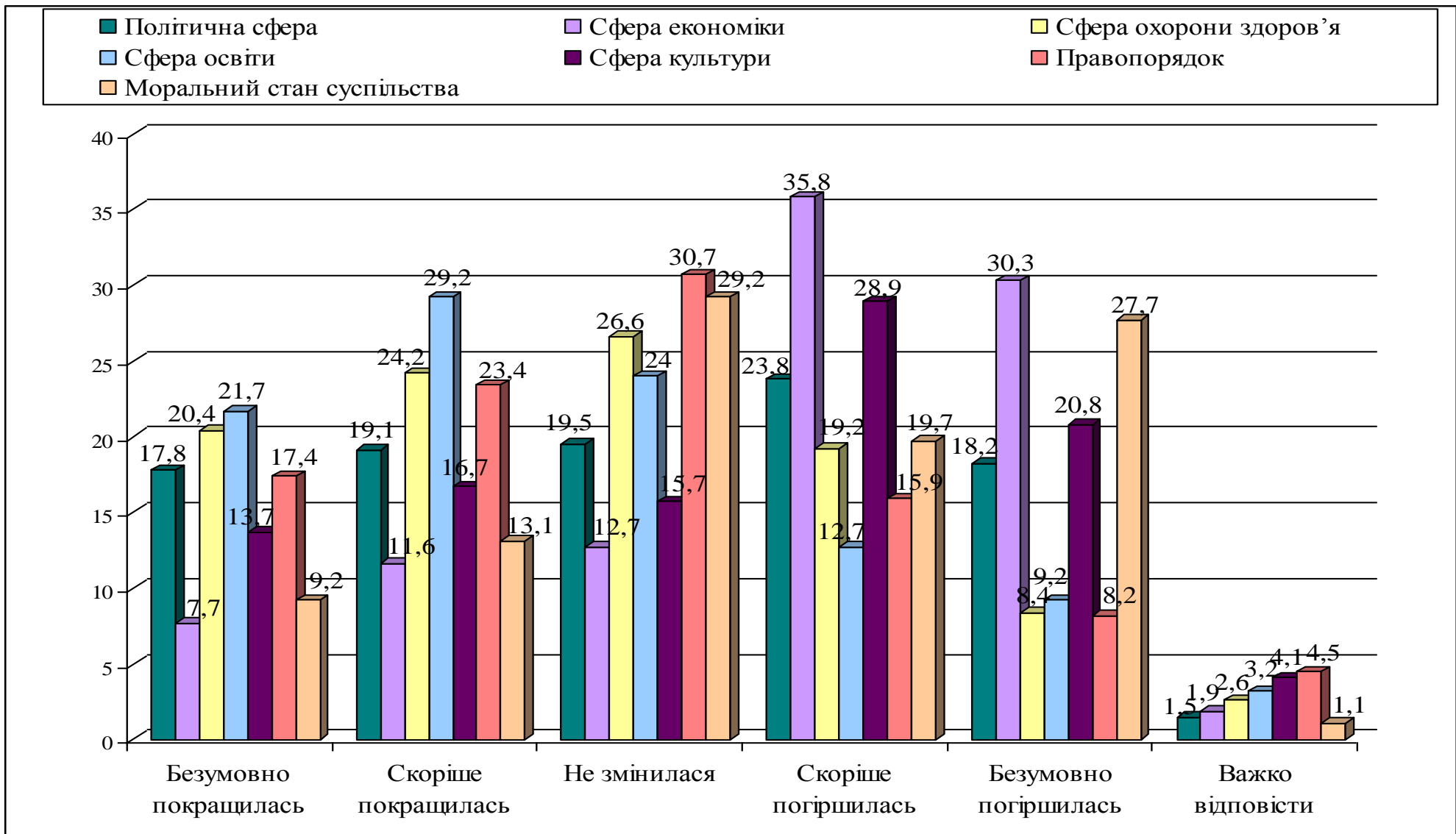
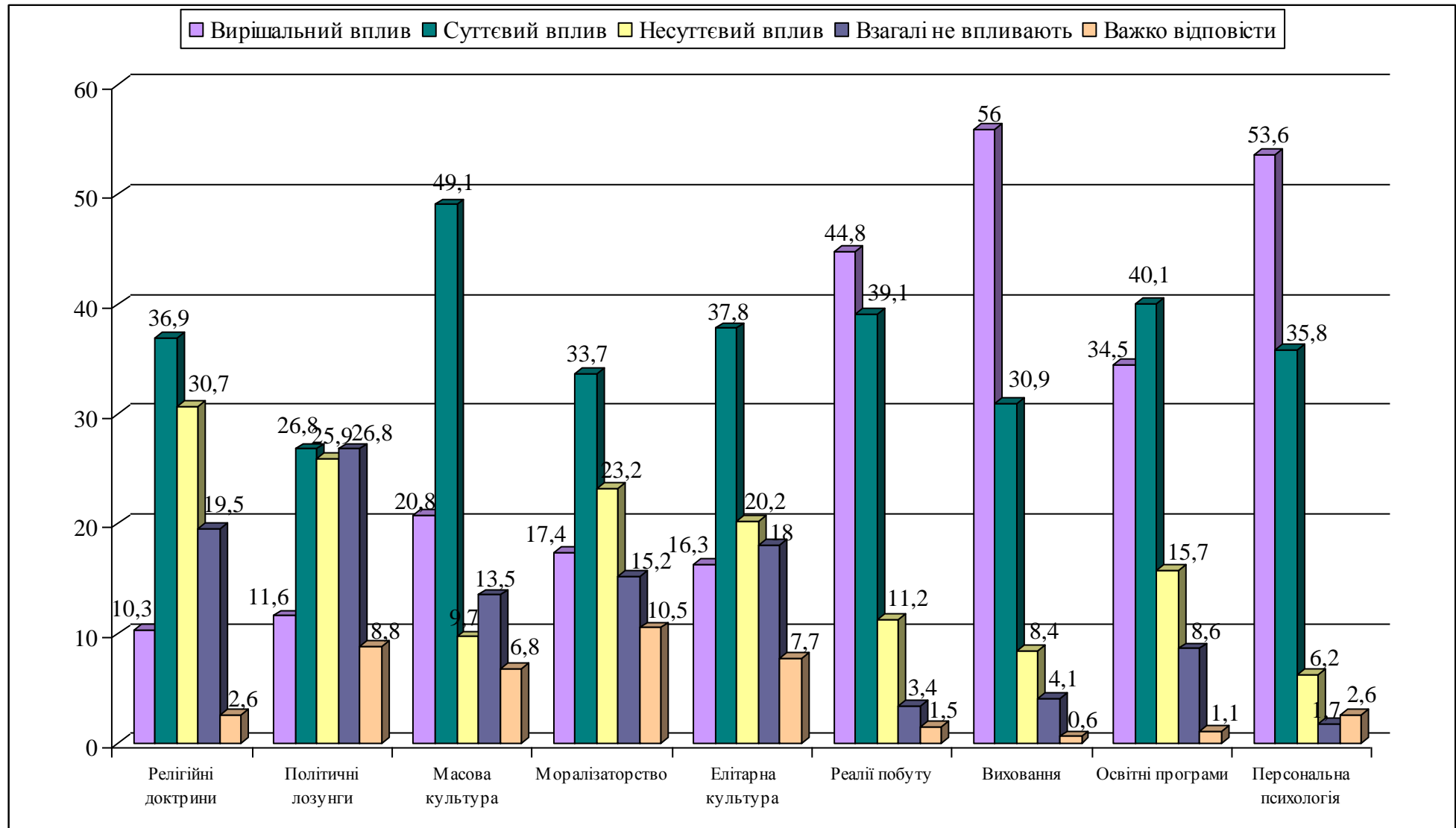
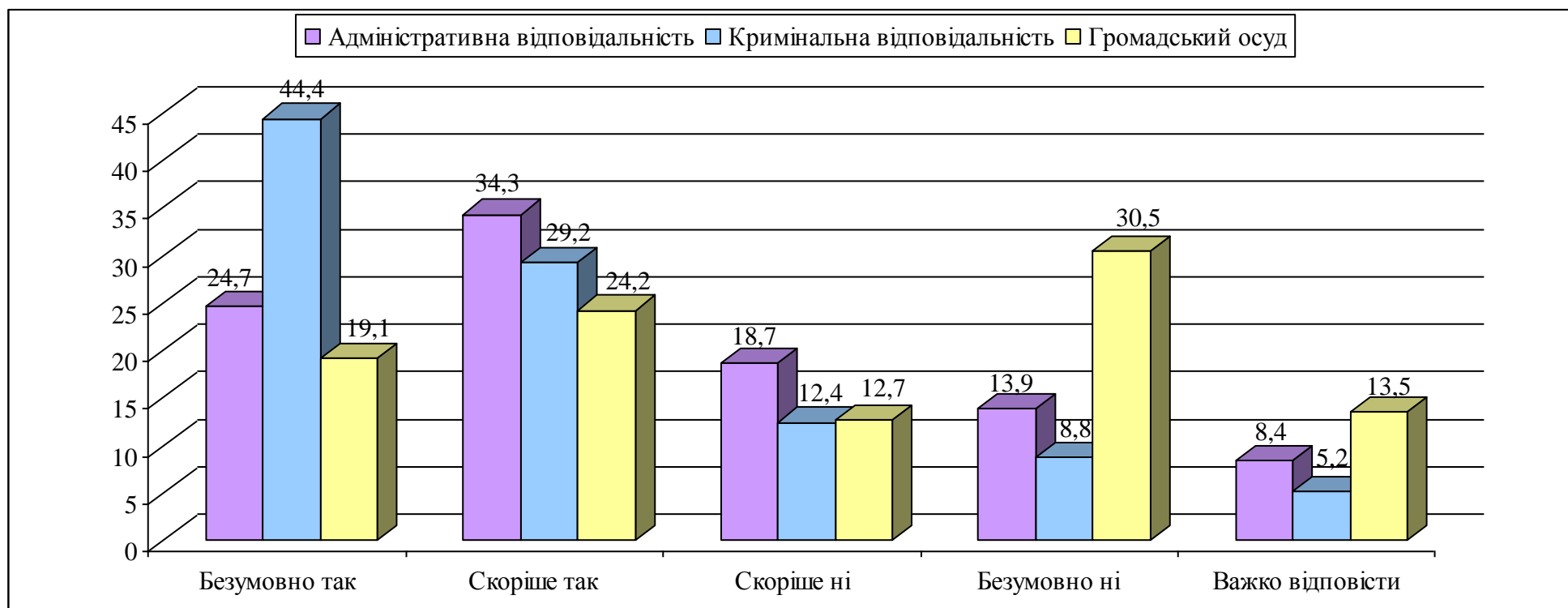

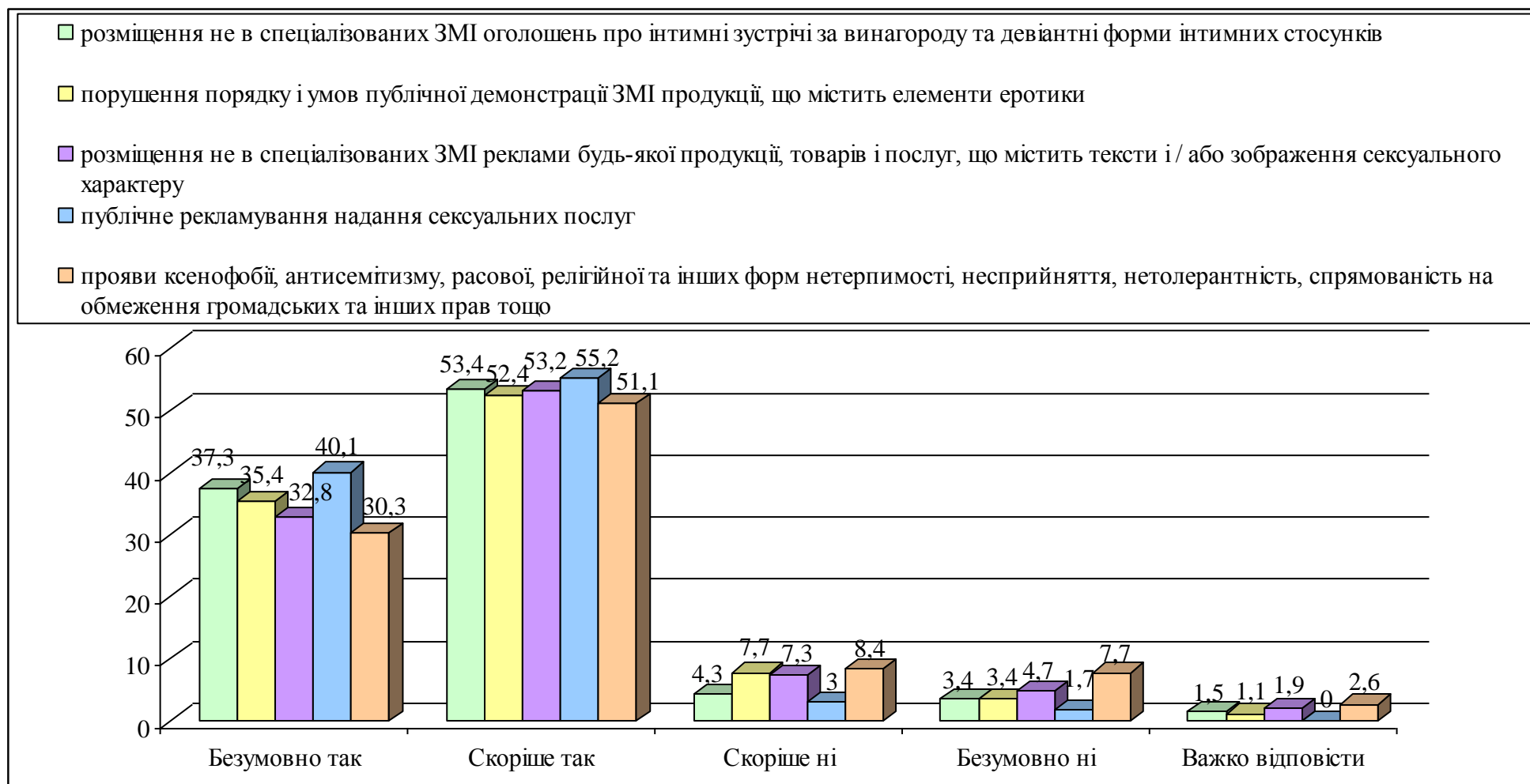
Рис. 5 (1). Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте наскільки за останні три роки змінилися такі сфери суспільного життя?»

Рис. 6. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, наскільки на формування суспільної моралі впливають такі фактори?»

Рис. 18. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, які санкції мають бути ефективними по відношенню до осіб, які порушують Закон України «Про захист суспільної моралі»?»

Рис. 26. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, чи потрібно встановити адміністративну відповідальність за такі порушення?»

**Акти впровадження результатів
дисертаційного дослідження**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Науково-дослідного інституту
публічного права,
доктор юридичних наук, професор

В.В. Галуцько

АКТ

**впровадження результатів дисертації здобувача наукового ступеня кандидата
юридичних наук Захарової Ольги Валеріївни «Адміністративно-правова охорона
суспільної моралі в Україні» у науково-дослідну діяльність
Науково-дослідного інституту публічного права**

Комісією Інституту було розглянуто результати використання матеріалів дисертаційного дослідження Захарової Ольги Валеріївни на тему: «Адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні» (на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право). Під час обговорення наданих матеріалів щодо використання їх у науково-дослідній діяльності Інституту комісією було констатовано, що матеріали дисертації мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права.

Отримані в результаті ґрунтовного усебічного аналізу проблем адміністративно-правової охорони суспільної моралі в Україні висновки є достатньо аргументованими, мають важливе теоретико-правове значення для подальшого розвитку науки адміністративного права та використовуються Інститутом в межах реалізації теми науково-дослідницької роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

ВИСНОВОК

Результати дисертації Захарової Ольги Валеріївни на тему «Адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук вважати впровадженими в науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки та адміністративного права.

Члени комісії:

завідувач відділу
науково-правових експертиз
та законопроектних робіт,
кандидат юридичних наук

науковий співробітник
відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт

К. М. Куркова**І.О. Глобенко**

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**
вул. Козацька, 116, м. Київ, 03118
Тел. 228-10-31
E-mail: sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

**SCIENTIFIC INSTITUTE
OF PUBLIC LAW**
116 Kozatska Str., Kyiv, 03118
Tel. 228-10-31
E-mail: sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

З. 06.2018 № 5/12-НЗ

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про використання результатів дисертації Захарової Ольги Валеріївни на
тему «Адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні»**

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що результати дисертації Захарової Ольги Валеріївни на тему «Адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні» стосуються проблем застосування публічно-правових засобів охорони суспільної моралі. Результати дисертації використовуються Інститутом під час досліджень в межах НДР «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0115U005495).

Директор Інституту

Галунько В.В.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник
Головного територіального
управління юстиції
у Дніпропетровській області
К.Маньковський

№ _____

04 2018 р.

АКТ

впровадження результатів наукового дослідження здобувача кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Захарової Ольги Валеріївни в діяльність Головного територіального управління юстиції у Дніпропетровській області

Комісія у складі: начальник Управління персоналу Головного територіального управління юстиції у Дніпропетровській області Акименко О.А.;

начальник відділу державної реєстрації нормативно-правових актів Управління державної реєстрації нормативно-правових актів, правової роботи та правової освіти Головного територіального управління юстиції у Дніпропетровській області Постолювська О.В.;

начальник відділу роботи з персоналом та проходження державної служби Управління персоналу Головного територіального управління юстиції у Дніпропетровській області Семенчук В.І.

склала цей акт про те, що основні результати наукового дослідження Захарової Ольги Валеріївни на тему «Адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право у вигляді наукових статей і тез доповідей на конференціях та семінарах використовуються у діяльності Головного територіального управління юстиції у Дніпропетровській області, зокрема:

1. Захарова О.В. Поняття, сутність та особливості адміністративної відповідальності за правопорушення проти суспільної моралі. Юридичний

бюлетень, 2017, № 5, Том 3, С. 166-170.

2. Захарова О.В. Определение общественной морали через призму административно-правового дискурса. Право и политика, 2017, № 3, С. 34-40.

3. Захарова О.В. Суспільна мораль як об'єкт адміністративно-правової охорони. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2018, № 1, С. 105-110.

4. Захарова О.В. Міжнародні стандарти та їх вплив на правову охорону суспільної моралі в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2018, № 2, С. 82-87.

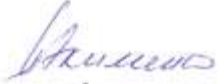
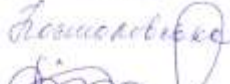

5. Захарова О.В. Співвідношення категорій «правова охорона» та «правовий захист» у контексті забезпечення норм суспільної моралі / Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції: матер. Всеукр. на ук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 27 трав. 2016 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп.держ.ун-т внутр. справ, 2016. С. 225-228.

6. Захарова О.В. Шляхи оптимізації законодавства України про адміністративні проступки у сфері охорони суспільної моралі / Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (Дніпро, 30 травня 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 122-125.

7. Захарова О.В. Програмно-цільовий аспект правової охорони суспільної моралі в Україні / Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 листоп. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 306-309.

8. Захарова О.В. До питання про необхідність вдосконалення законодавчого забезпечення охорони суспільної моралі в Україні / Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 лютого 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С.164-167.

Члени комісії:

	О.А. Акименко
	О.В. Постолювська
	В.І. Семенчук

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

полковник поліції

А.С. Фоменко

2018

АКТ

«29» травня 2018 року

м. Дніпро

№ ___

про впровадження у навчальний процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ основних результатів дисертації Захарової Ольги Валеріївни «Адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Комісія у складі: Собакарь А.О. (голова) – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки; Миронюк Р.В. – доктор юридичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності; Жбанчик А.В. – кандидат юридичних наук, декан факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності,

уклала цей акт про те, що основні результати наукового дослідження Захарової Ольги Валеріївни на тему «Адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні» використовуються у навчальному процесі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, зокрема, при підготовці навчально-методичних комплексів та викладанні навчальних

дисциплін «Адміністративне право», «Публічне адміністрування»,
«Адміністративна відповідальність».

Голова комісії:

А.О. Собакарь

Члени комісії:

Р.В. Миронюк

А.В. Жбанчик